KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1978 | 6

ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI
ÉS DOKUMENTÁCIÓS TANÁCS
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

Szerkesztő bizottság:

Arató Ferenc, Balázs Sándor, Földi Tamás, Gál Andorné, Gálné Ballagi Ágnes, Héberger Károly, Horváth Tibor, Kováts Zoltán, Kövendi Dénes, Mohor Jenő, Rózsa György, Ruzsás Lajosné, Takács Miklós, Vályi Gábor, Zircz Péter,

Szerkesztők: Bárdosi Mária
Gerő Zsoltné

Szerkesztőség:
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134–000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszám: 800
Egyes szám ára: 15,– Ft.
Évi előfizetési díj: 90,– Ft.

Előfizethető:
Népművelési Propaganda Iroda
1442 Budapest 70. Pf. 85.
Csekkszámlaszám: 232–90171–0416

Terjeszti a Magyar Posta

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült az NPI nyomdájában
Felelős vezető: Vymeták Ferenc
6979-78

ISSN 0023–3773
Index: 26 408

24. ÉVFOLYAM
1978. 6. SZÁM

TARTALOM

KISS István 1922–1978 657
Új szakasz az Egyetemes Tizedes Osztályozás fejlődésében (BABICZKY Béla) . . . 659
Nemzetközi könyvszám – a könyvtárban is könyvszám? Remények és aggodalmak az ISBN könyvtári alkalmazása körül (CSŰRY István) 672
Hivatkozáselemzés két társadalomtudományi folyóirat alapján (FARAGÓ Lászlóné) 680
Hivatkozásvizsgálat a pedagógiai szakirodalomban (KÁROLYI Ágnes) 693

Hazai körkép

A társadalomtudományi információs rendszer működtetésének irányelvei. Tézisek az akadémiai kerekasztal konferenciához (RÓZSA György) 701
Az 1977/78-ban indult könyvtári témájú kutatások jegyzéke (JORDÁN Katalin) . 706
A könyvtári közönségkapcsolatok első évtizede hazánkban (PELEJTEI Tibor) . . 712

Krónika

A Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának munkája (BILINCSI Lajos) 722

Kitekintés

Hivatkozáselemzés a művészetekben (NELSON, Diane M.) 727
Az olvasók képzése az egyetemi könyvtárak használatára (DÉRI Miklósné) . . 731
A szocialista országok együttműködése a tájékoztatás területén (SZUMAROKOV, L. N.–POLUSKIN, V. A.) 739
Társadalomtudományi tájékoztatás a Szovjetunióban (VINOGRADOV, V. A.) . . 741
A MISZON, az INION és a társadalomtudományi együttműködés (GAPOCSKA, M. P.) 743
Mindent az újjáépítésért! Könyvtári szolgáltatások az újraegyesített Vietnamban (MILLER, George) 749

FOSKETT, A. C.: Az Egyetemes Tizedes Osztályozás története, jelenlegi helyzete és távlatai (ism.: ZSEMBERI Anikó) 751
MASZANOV, Ju. I.–NITKINA, N. V.–TITOVA, Z. D.: Bibliográfia az orosz nyelvű folyóiratok és időszaki kiadványok repertóriumairól (ism.: KERTÉSZ Gyula) 756
SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa: Könyvtári Figyelő. Repertórium 1955–1974. (ism.: PÉTER László) 760

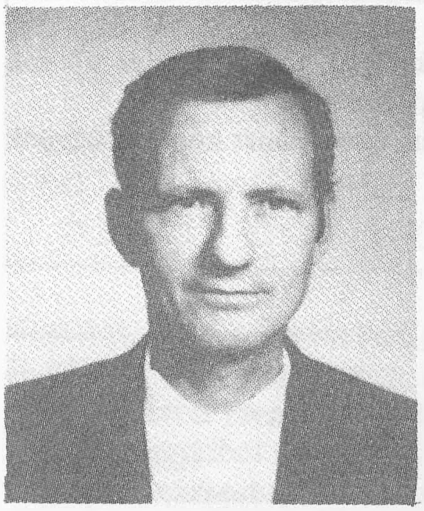
Contents 766
Inhalt 771
Содержание 776

TOLNAI GYÖRGY: Számítógépes tájékoztatási rendszerek adatbeviteli kérdései c. cikkének II. részét technikai okokból egyik későbbi számunkban hozzuk.

E számunk munkatársai: BABICZKY Béla (ELTE), BALÁZS Sándor (OMKDK), BILINCSI Lajos (ATE Mg. Kar Ktára, Debrecen), CSŰRY István (KLTEK, Debrecen), DÉRI Miklósné (FEPEKUK), FARAGÓ Lászlóné (nyugdíjas), FUTALA Tibor (KM), GAPOCSKA, M. P. (INION, Szovjetunió), JORDÁN Katalin (KMK), KÁROLYI Ágnes (KMK), KERTÉSZ Gyula (Gorkij Könyvtár), PELEJTEI Tibor (KMK), PÉTER László (Somogyi Könyvtár, Szeged), RÓZSA György (MTA Ktára), SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa (KMK), TARR Lászlóné (KMK), ZSEMBERI Anikó (OSZK).

KISS ISTVÁN

1922–1978

Folyóiratunk főszerkesztőjét gyászoljuk. Mély megrendüléssel fogadta mindenki a szinte hihetetlennek tűnő hírt: Dr. KISS István egyetemi docens, az irodalomtudományok kandidátusa, az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének vezetője alkotó élete teljében néhány hónap óta tartó súlyos betegségét erős lélekkel viselve elhunyt. Nevével a magyar könyvtárügyben számos maradandó eredmény megszületése fűződik össze.

Nehéz ifjúkori évek után került a felszabadulás után az egyetemre, évfolyamtársainál érettebb fejjel, és népi származásának is köszönhető higgadt politikai éleslátással. 1954-ben frissen szerzett magyartanári és könyvtárosi diplomával a zsebében ifjúkori vágyait követve a műveltség tömegek közötti széleskörű terjesztésének szolgálatába állott. Néhány év alatt jelentős érdemeket szerzett a szakszervezeti könyvtári hálózat megszervezésében. Ezt követően az MSZMP KB munkatársaként az irodalom ügyeivel foglalkozott, és jónéhány – ma már irodalmunk derékhadához számító – akkor induló költőt és írót segített abban, hogy munkásságuk kibontakozhasson. Később a TIT országos titkáraként végzett fontos szervezőmunkát, szintén a műveltség széleskörű terjesztése érdekében.

Az egyetemi könyvtárosképzésben – egyéb feladatai mellett – 1959 óta végzett tevékeny oktató-nevelő munkát. 1970-től egész munkaerejét az egyetemi könyvtárosképzésnek szentelte, s 1972-ben átvette a tanszék vezetését is. Ez idő alatt jelentős eredmények születtek az oktatás újjászervezése, az információs szakképzésnek az egyetemi oktatás struktúrájába építése területén.

Számos publikációja látott napvilágot a könyvtári szaksajtóban, és más folyóiratokban, amelyek mind a könyvtárügy korszerű szemléletében fogantak. Írásaiban mindig ideológiai életünk, kulturális politikánk és közművelődési könyvtárügyünk legaktuálisabb kérdései foglalkoztatták. Művelődéstörténeti érdeklődése is e problémák közelmúltban gyökerező történeti előzményeinek vizsgálatára indította. A századforduló körüli és a két világháború közötti időszak népkönyvtárait és kiadástörténetét tanulmányozta. „Az Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat története és szerepe a magyar művelődésben" című kandidátusi értekezését 1972-ben védte meg, ennek alapján készült könyve most áll kiadás előtt az Akadémiai Kiadónál.

Alig két éve vette át a Könyvtári Figyelő főszerkesztői teendőinek ellátását. Ezirányú tevékenységének sajnálatosan rövid időszaka alatt is értékes segítséget nyújtott kiváló szakmai tájékozottságával és művelődéspolitikai érzékével a szerkesztés munkájához.

Makacsul szerette munkáját, az életet, az élet értelmét, az értelmes cselekvést, az állandó jelenlétet. Ezért tudott mélységesen emberi, emberséges lenni a szó legösszetettebb értelmében. Ezért nem tudott senkivel szemben közömbös maradni, s iránta sem maradhatott közömbös senki, akivel csak kapcsolatba került. Míg erővel bírta: vitázott, véleményt formált, állást foglalt, és másokat is erre késztetett, – elismerve és vállalva akár a tévedés jogát is, de a belátás és az újragondolás, a véleményhelyesbítés kötelességét is. Nem az ellenkezés, hanem az ügy szeretete ösztönözte, s nem emberek ellen, hanem az emberekért vitázott.

Telve volt jó szándékkal, segíteni akarással. Munkatársai, tanítványai és sok-sok barátja egy melegszívű, szeretet emeltő ember elvesztését gyászolják.

Számos terve maradt korai halála miatt beteljesületlen, és ez immár könyvtárügyünk örök vesztesége marad.

ÚJ SZAKASZ AZ EGYETEMES TIZEDES OSZTÁLYOZÁS FEJLŐDÉSÉBEN

BABICZKY Béla

6	624.1
61	624.13
614	624.131
614.8	624.131.4
614.81	624.131.43

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) fejlődését a felhasználók (könyvtárak és olvasók) többnyire az egyes osztályok, szakcsoportok, témák jelzeteinek megváltozásából érzékelik. Ez a gyakorlati hatás az osztályozási és keresési tevékenység szempontjából valóban elsődlegesen szembetűnő, és az ETO egy-egy fejlesztési időszakán (pl. egy három éves perióduson) belül mennyiségi paraméterekkel (a megszűnő új jelzetek számának aránya, a módosított szövegű jelzetek abszolút száma, ill. ezek aránya az adott csoporton belül érvényben maradó jelzetekhez) kifejezhető és a fejlődés mértékét nagyjából érzékelteti. Ezek a paraméterek az ETO módosításait közlő FID-kiadványokból elsősorban az Extensions and Corrections to the UDC (továbbiakban Ext. Corr.) köteteiből (magyar kiadása: Kiegészítések és módosítások az ETO-hoz) egyszerű megszámlálással megkaphatók, és a katalógusok átszerkesztésének megtervezéséhez és végrehajtásához jó alapot nyújthatnak. Maga ez a munka, ill. annak módszere azonban az egyes konkrét szakterületek változásainál rendkívül eltérő szellemi ráfordítást és módszert tehet szükségessé, és ennek esetenkénti végiggondolását követeli meg. A helyzet annál inkább ilyen, mert az egyes szakterületek korszerűsítése jelentős mértékben függ mind a szakterület sajátosságaitól, mind pedig a revíziót végző ETO-bizottság koncepciójától és táblázatszerkesztési módszereitől. E tekintetben rendkívül eltérő módszerekkel találkozhatunk még a legutóbbi időszakban is. Az ETO változásainak követése éppen ezért különösképpen leköti a gyakorló könyvtárosok figyelmét, s őket főként az a kérdés izgatja, hogy milyen módszerekkel lehetne az ETO változásait a legracionálisabban követni a katalógusok átszerkesztésénél. (Most itt nem szólunk arról az óhajról, hogy az ETO lehetőleg stabil rendszer maradjon, és hogy a katalógusokat sújtó túl gyakori változások szűnjenek meg.) A szakkatalógusok átszerkesztésére a fent említett okok miatt általános receptet adni úgy gondolom nem lehet. De az biztos, hogy az ETO évenkénti változásainak mennyisége (az Ext.Corr. egy-egy füzetében) általában nem akkora, hogy azt folyamatosan ne lehetne nyomon követni, és a katalógus átszerkesztését (természetesen a megfelelő munkaidő biztosításával) évente elvégezni. Ha azonban több éves, vagy évtizedes elmaradásokat kell egy nagy szakkatalógusban felszámolni, az már természetesen meghaladhatja a rendelkezésre álló erőket.

Ezúttal nem is a szakkatalógusok átszerkesztésének kérdésével kívánok foglalkozni. Az ETO-változások mennyisége főként az utóbbi másfél évtizedben bénítóan hatott a könyvtáros közvéleményre, és közben megfeledkeztünk egy másik jelenségről, mégpedig arról, hogy az ETO rendszerében az információs rendszerek gyakorlati követelései és osztályozáselméleti, módszertani meggondolások hatására újszerű szerkezeti, vagyis minőségi változások is végbemennek.

Előzmények

Az ETO létrejötte, illetve első teljes kiadásának megjelenése (1907) utáni közel fél évszázadban az ETO újabb és újabb kiadásai elsősorban mennyiségi növekedést jelentettek, az egyes szakok táblázatainak részletezése tapasztalható bennük. Ebben a fejlődési időszakban az osztályok és alosztályok jórészt változatlanul érvényben maradtak, csak részletezőbbek lettek, és csak ritkábban került sor jelzetek törlésére, fogalmak áthelyezésére. A bővülés a meglévő jelzetekhez új elnevezések beiktatásával is gyakori jelenség volt. Ebben az időszakban tehát az ETO fejlődése nem, vagy csak igen ritkán nyilvánult meg a táblázatok struktúrájának megváltoztatásában, főként pedig a jelzetelési módszerekben nem történt változás.

Az ETO fejlesztésében új szakasznak tekinthető a 3. nemzetközi teljes kiadás (DK-Gesamtausgabe) befejezése után a módosításokat összefoglalóan közlő Extensions and Corrections to the UDC c. FID-kiadványsorozat megindulása (1949). A fejlesztés jellege azonban eleinte még alig tér el a korábbiaktól, vagyis inkább mennyiségi.

Az ETO új revíziós szakaszának kezdete 1959 táján kezd kibontakozni, elsősorban a társadalomtudományok osztályozásával szemben támasztott új igények miatt.[1] De ugyanekkor a természettudományok és műszaki tudományok fejlődése is felveti az ETO fejlesztését.[2] Ezek egyértelműen már nem csupán bővítést, részletezést kívánnak az ETO-tól, hanem az adott szakterületek fogalmainak a szakterület szempontjából való logikus elrendezését, s egyszersmind a szakterület irodalmának korszerű feltárását. Mindez az ETO táblázatainak struktúrájában követel átrendezést.

E törekvések hatására kezdődik meg a FID keretében az egyes ETO revíziós bizottságok[3] tervszerű kialakítása. Eleinte a bizottságok a revíziót igénylő szakok szerint szerveződtek, de hamarosan felmerült, hogy az ETO egészének arányos fejlesztése érdekében minden ETO főosztálynak legyen legalább egy revíziós bizottsága, amelyik a revíziót gondozza és szorgalmazza. A permanensen működő revíziós bizottságok kialakítása számos nehézséggel járt. Egyrészt nem sikerült minden területen működőképes szakbizottságot létrehozni, másrészt a bizottságok hosszú időre elhúzódó terjedelmes módosítási javaslatokat tettek, így a szükséges revíziók késtek és a szükségesnél terjedelmesebbekké váltak. Külön nehézséget jelentett az i,s hogy az egyes bizottságok javaslataikat érvényerőre emeltették, majd a további munkálatok során – az összefüggések miatt – a korábbi javaslatukat ismételten módosítani kellett. A FID/CCC (Central Classification Committee of the FID) ilyen tömegű revíziós munka érdembeli összehangolására nem volt felkészülve, de hiányoztak a revízió egységes alapelvei is.

Az említett időszakban (1959–1969) a nehézségek ellenére is számos értékes eredmény született, de az ETO-val szemben támasztott új tájékoztatási igények hatására a következő, viszonylag rövid időszakban (1970–1975) előtérbe került az ETO revíziójának osztályozáselméletileg megalapozott teljes felülvizsgálata a „drasztikus revízió", vagyis az alapvető átdolgozás gondolata.[4]

Egy teljesen új alapokra helyezett ETO kialakításának esetleges szükségessége azokból a kritikákból és javaslatokból táplálkozott, melyek elsősorban más osztályozási és információkereső rendszerekkel való versengésként bontakoztak ki.[5] E viták alatt az ETO revíziója a szakbizottságokban a kialakult gyakorlatnak megfelelően folyt tovább.

A fejlesztési munkálatok új vonásai

Ez a döntés összefügg a FID 1976. évi közgyűlésének és a FID tanácsának határozataival, mely a FID Központi Osztályozási Bizottsága (FID/CCC) és a revíziós szakbizottságok átszervezését, azok gazdaságos és hatékony működését írta elő. Az új szervezeti felépítéstől (lásd később) várják, hogy az ETO korszerűsítése az eddigieknél egységesebb alapelvek szerint, koordináltabban és így eredményesebben történjen. Ezt kívánja előmozdítani az ETO fejlesztési munkálatainak és az ETO-táblázatok kiadásának eljárásait rögzítő új szabályzat kiadása,[6] melyet már évek óta vitatnak. Jóváhagyása és megjelenése 1978 végére várható.

Minőségi változások az ETO fejlesztésében

Az előbbiekben említett időszakok nemcsak a FID/C... revíziós bizottságok szerveződésében különülnek el, hanem felismerhetők az ETO-ban bekövetkezett mennyiségi majd minőségi változásokban is. E változások egy része az ETO fogalmi rendszerének struktúrájában tükröződik. Különösképpen jellemző számos jelzetszerkesztési módszer átalakulása, tehát a szintagmatikus és szemantikai elemek korszerűsödése.

Ezek jellemzői:

– A revízió során egyes ETO-osztályok teljes átdolgozása valósul meg, sok esetben mellőzve az „in loco" revízió lehetőségét, vagyis egész csoportokat megszüntetnek, illetve eddig le nem foglalt szám alatt teljesen új táblázati részeket fejlesztenek ki, pl. a 33 Közgazdaság osztályaiban.

– Első esetben történt, hogy a későbbi revíziók lehetővé tétele érdekében egy egész főosztályt tettek szabaddá és tartalmát más főosztályba helyezték át (1964: a nyelvtudomány a 4-es főosztályból átkerült a 80-as osztályba), de ezt követően több más hasonló két vagy három számjegyű osztályt is hasonlóan áthelyeztek, pl. a legutóbb a 38-as osztály került át a 339 jelzet alá.

– Több esetben kerül sor új, vagy újra szabályozott jelzetkapcsolási módok kidolgozására. Ilyenek:

a) az aposztrófos korlátozottan közös alosztások bevezetése, és egyre szélesülő körben való alkalmazásának lehetővé tétele;
b) A : jele (kettőspont, mellérendelő viszonyítás) mellett a :: jel (kétszeres kettőspont, sorrendrögzítés) bevezetése;
c) A [...] jel (szögletes zárójel) használatának szabályozása a közbeékelés és alárendelés, illetve a többszörös jelzetkapcsolások szorosabban kapcsolódó elemeinek jelölésére és az értelmi összefüggések pontosítására (csoportképzés).
d) * jel (csillag) bevezetése a nem ETO-ból származó számjelzetek (osztályozások vagy jelölések) beillesztése, ill. az ETO-számoktól való elkülönítés céljára;
e) Új általánosan közös alosztások táblázatainak kidolgozása a -0... jellel, melyből elsőként a -05 (Személyek) táblázatát dolgozták ki (1961), majd korszerűsítették (1973); ezt követően pedig a -03 (Anyagok) táblázata került kidolgozásra (1970). További -0 jelű alosztások segédtáblázatának kidolgozása (pl. a -06 Intézmények, stb.) folyamatban van.
f) Egyes segédtáblázatokban a korszerűsítés során új analítikus (korlátozottan közös) alosztások sorozatát alakították ki a flexibilisebb osztályozás érdekében, ilyenek találhatók az átdolgozott szempont szerinti alosztásoknál és a formai alosztásoknál (Ext.Corr. 9:2, 1975).

Mindezek az osztályozásmódszertani változások az ETO rendszerét az analitikus-szintetikus jelzetelés fokozottabb használata és a többszempontú osztályozás megvalósítása irányába viszik. Az ETO régi hierarchikus szerkezetével szemben ezek a változások a polihierarchikus elemeket fejlesztik ki. A főtáblázati számok kapcsolási lehetőségeinek növekedése és a közös alosztások gazdagabb kombinációs lehetőségei az ETO szemantikailag finomabb felhasználását biztosítják. Ilyen kísérleti törekvésként lehetne említeni – az ETO rendszerébe hivatalosan be nem épített Perrault-féle relátorokat (1967), melyek a viszonyítás többértelműségét lennének hivatva kiküszöbölni. A jelzetelemek egybeszerkesztésének vagy külön elemekként való visszakereshetőségének szabályozása az információs felhasználás növelése és bővítése érdekében történik. Itt külön ismételten hangsúlyozni kell, hogy az általánosan közös alosztások táblázataiban történt módosítások milyen jelentős változást jelentettek. A szempont szerinti és a formai közös alosztások táblázatainak változását már említettem, de ide tartozik még az időbeli közös alosztások táblázatainak módosulása (1973) mind jelzeteléstechnikai, mind tartalmi szempontból számos új vonással, továbbá a földrajzi alosztások (a korábban is szokásos és az államigazgatási változásokat folyamatosan követő módosításokon túlmenő) revíziója, melynek célja pl. a (1–92) jelzet alatt a természeti földrajzi helyek jelölésének lehetővé tétele, mely eddig hiányzott (1967). (Megjegyzendő, hogy ennél a táblázatnál a további részletezést tartalmazó revízió folyamatban van.)

Osztályozásmódszertani szempontból erősen befolyásolhatja az ETO további fejlődését az, hogy a teljes revízión átesett osztályokban megnőtt a korlátozottan közös alosztások szerepe. Ezek a legtöbb új táblázati részben bővültek, vagy újonnan épültek ki, többnyire világosan facettás szerkezetet mutatva és a többszempontú osztályozást biztosítva. A korlátozottan közös alosztások a komplex fogalmak kifejezésére a közvetlen felosztású főtáblázati számokkal kombinálva (különféle folyamatok, eljárások stb. jelölé-

sére) használhatók, sőt egy főtáblázati számhoz a korlátozottan közös alosztások sorozataiból nemcsak egyféle fűzhető hozzá, hanem azok egymásra halmozhatóan is alkalmazhatók. Ez a jelzetbővítés rendkívüli gazdagodást és flexibilitást jelent, de egyszersmind fokozza a prekoordináltságot a katalógusokban, csökkenti a visszakeresési szempontokat.

A korlátozottan közös alosztások ilyen jellegű kialakítása tapasztalható pl. az 52 (Csillagászat) osztályának revíziójánál (1975), ugyanakkor más osztályok revíziójában csak főtáblázati számokkal építették ki az új táblázatokat, és szinte teljesen mellőzték a korlátozottan közös alosztásokat: pl. 51 (Matematika) új táblázatai (1975), ahol a jelzetkombinációk főként jelzetek egyenértékű kapcsolásával (viszonyítás, összekötés) lehetségesek. Mint látható a táblázatszerkesztés módszerei tekintetében jelentős eltérések vannak, melyek csak részben függenek a szakterület sajátosságától.

A jelzetelési lehetőségek bőségének zavarai

Nem kétséges, hogy az ETO jelzetelési lehetőségeinek bővülése az osztályozó könyvtáros és a tájékoztatást végzők és igénylők számára egyaránt a bőség zavarát vonja maga után. Az újonnan kialakított jelzetkapcsolási módszerek, számos esetben a több megoldás közötti választás lehetőségét kínálják. E lehetőségek között szerencsés esetben finom szemantikai különbségek ismerhetők fel, pl. .008 „A személyzet szempontja" (szempont szerinti alosztás), a -05 „Személyek" (általánosan közös alosztás), és pl. a 64.05 „Háztartás különféle személyek számára", ami nem azonos a 64–05 „Személyek a háztartásban" jelöléssel, (annak ellenére, hogy a 64.05 további alosztályozása a -05 jelzettel megegyezően történhet). Az ilyen megkülönböztetések régebben ritkák voltak, most viszont a 641.5–05... „Szakács vagy szakácsnő" jelölés és a 641.05... „Élelmezés különféle személyek vagy személyi csoportok részére" (pl. gyermekélelmezés) világos értelmi elkülönítést tesz lehetővé. A zavar kiküszöbölésére az ETO szabályai között az ún. „előnyszabály" érvényesítésére van szükség, a gyakorlatban azonban újabban ezt számos esetben áthágják, sőt az ETO táblázataiban is számos ilyen példa fordul elő. Igy leggyakoribb és komoly érvekkel alátámasztható módszer, hogy a korlátozottan közös alosztásokat nem fűzik hozzá a főtáblázati számhoz, hanem alapjelzetükkel önállóan használják és viszonyítással kapcsolják hozzá. Ez lehetővé teszi, hogy a dokumentum mindkét részfogalma szerint visszakereshető. Ez a folyamat osztályozáselméletileg ellentétes a korlátozottan közös alosztások halmozásos alkalmazásának ugyancsak újabban rögzített lehetőségével (Ext. Corr. 9:3, 1977.).

Osztályozáselméleti és módszertani megfontolások

Az 1970–1975 közötti és az ETO teljes újjáalakításának irányában történt erőfeszítések az ETO gondozóit számos esetben állították nehéz döntések elé. Elsősorban a hagyományos fejlesztés üteme, vagy a teljes átalakítás elfogadása tekintetében kellett volna egyértelműen dönteniök, illetve megfontolni és kidolgozni az ETO új arculatát. Tehát azt,

hogy az ETO mint osztályozási rendszer a hierarchikus struktúra keretén belül fejlődjék-e az analitikus-szintetikus jelzetelést biztosító facettás struktúra irányába – s ennek érdekében éljenek-e az eddigieknél nagyobb mértékben az egyes szakokon belül a speciális fogalmak jelölésére a korlátozottan közös alosztásokkal –, vagy pedig arra, hogy az ETO (hierarchikus szerkezetét mérsékeltebben őrízve, esetleg facettás szerkezettel), lényegében főtáblázati számokra és közös kategóriákat felsoroló általános alosztásokra épüljön, melynél ez utóbbiak is egyenértékű jelzetelemként kezelendők, s így tulajdonképpen egyenértékű elemek kapcsolásából felépülő osztályozó és kereső rendszerré alakuljon át. Itt olyan d i l e m m á k keletkeznek, hogy a közös kategóriák jelölésére a 0 (Általános főosztály) fejlesztendő-e ki, vagy az általánosan közös alosztások (0...) jelzetei, mint szintén önállóan visszakereshető formai ismertetőjegyek? A facettás osztályozás RANGANATHAN rendszeréhez hasonlóan önálló szakterületekre korlátozott facetta-táblázatokkal (korlátozottan közös alosztásokkal) valósuljon-e meg, vagy inkább általánosan használható kategóriák és közvetlen főtáblázati fogalmak kapcsolásával? Ezek a k a r d i n á l i s k é r d é s e k, – bár az ETO teljes átalakításának korszaka pillanatnyilag távolinak tűnik, – a fejlesztés alapelveinek vitái során továbbra is rendszeresen előbukkannak. Ahhoz, hogy a fejlesztés módszereinek iránya egyértelműen kijelölhető és követhető legyen, mielőbb dönteni kellene.

A külső körülmények sodrásában

1. Az ETO erőteljesebb ütemű fejlesztését nem a régi használók sürgették, hanem inkább az a törekvés, hogy a dinamikusan fejlődő információs munka szolgálatába állítsák. A FID az új információkereső rendszerekkel szemben saját régi rendszerét szerette volna elfogadtatni. Ennek irrealitása hamar nyilvánvaló lett, hiszen az ETO rendszere túl nagyra fejlődött rendszer ahhoz, hogy az új követelmények számára rövid időn belül alapvetően átalakítható legyen.

2. Az osztályozáselméleti kutatások eredményei nyomán elhangzó kritikák, az ETO összehasonlítása az újabb osztályozási rendszerekkel, nem utolsó sorban az ETO diszciplináris elrendezettségének a tudomány és a tájékoztatás korszerű struktúrájával való ellentmondása[7] is ösztönözte a változtatásokat. I. DAHLBERG – aki a legélesebben vetette fel az újjáalakítás szükségességét[8] – elsősorban az önálló diszciplinák arányos jelzetekkel való jelölését hangsúlyozza, amelyre az új ETO-ban két vagy három jegyű kiinduló jelzeteket javasol, majd ezekhez összehangoltan kiépített közös kategóriákba sorolt és facettás szerkezetben elrendezett fogalmak (közös alosztások) táblázatainak kiépítését tartja szükségesnek. (Lényegében ezek az elképzelések jutottak érvényre az UNISIST/FID átfogó tárgyköri csoportosítás /BSO = Board System of Ordening/ rendszerének kialakításában.) Ujabban Dahlberg egy egészen új egyetemes osztályozási rendszer kidolgozását sürgeti, mely az ETO-val ellentétben nem az autonom tudományokból és diszciplinákból kiindulva alakítaná ki osztályait, hanem a tárgyakra, a jelenségekre, illetve azok jellegére alapítva a diszciplináris szempontot másodlagosan érvényesítené (tehát invertálná az ETO szemléletét). E példa is csak azt kívánja bizonyítani, hogy az infor-

mációkeresés és osztályozás filozófiai alapjai milyen nagy mértékben lehetnek hatással az osztályozási rendszerek fejlesztésére vagy új rendszerek kialakítására.

3. A hatások közül külön hangsúlyozni kell azokat, amelyek az ETO rendszerének gépi információs rendszerekben való alkalmazhatóságának kísérleteiből és tapasztalataiból adódtak. (Erről később még külön is szólunk.)

ETO – SRC – BSO

Várakozással tekintett a FID az 1966-ban elfogadott és kibontakozó UNISIST-program felé. Eleinte még sokan azt remélték (naivul), hogy az UNISIST-program keretében az ETO elfogadtatható lesz az információk szétsugároztatására. Az UNISIST tanácsa megvizsgálta a létező osztályozási rendszereket, azt összevetette célkitűzéseivel, és kiderült, hogy egyiket sem találta alkalmasnak. Majd úgy gondolták, hogy egy teljesen átalakított új struktúrájú ETO felelne meg az UNISIST-program célkitűzéseinek. De mint már említettük, az ETO sokkal nagyobb tömegű osztályozási rendszer, hogysem az UNISIST-programban előírt rövid időn belül ilyen hatalmas átalakítására lehetőség nyílna. Nem is szólva arról, hogy az így kialakított ETO tulajdonképpen egy teljesen más osztályozási rendszer lenne, s a régi rendszerrel szinte semmi kontinuitása nem volna. Az UNISIST-program számára kialakítandó rendszert[9] most már különválasztották az ETO fejlesztésétől. Eleinte még kérdéses volt, hogy a Standard Reference Code (SRC) az ETO osztályaira alapuljon-e, vagy a kialakítandó rendszer egyes osztályaihoz kapcsolódjon alrendszerként az ETO. A különböző törekvések végül is egy új átfogó osztályozás, a Broad System of Ordening (BSO)[10] alapelveinek megfogalmazásához, illetve a rendszer alapjainak kidolgozásához vezettek. E munkálatokban a FID és az UNESCO terveit és munkálatait egyesítették. Az UNESCO/FID–BSO bizottság 1975–1976 folyamán a rendszert az ETO-tól függetlenül dolgozta ki. Struktúrájára azok az alapelvek és osztályozási módszerek jellemzőek, melyek már a Dahlberg-féle revíziós javaslatokban is felismerhetők. A BSO fő tárgyköreit háromjegyű számokkal jelölik 100-tól 999-ig, a további részletezést pedig vesszővel elválasztva kétjegyű számokkal tagolják. Az így kialakított alapjelzetekhez -0 jellel kapcsolódó általános facetták kapcsolhatók az idő, a hely stb. jelölésére, ez utóbbin belül az országok kétbetűs kódjukkal részletezhetők. A BSO kialakításában jelentős szerepet játszottak azok az osztályozás-módszertani elképzelések, amelyek már az ETO esetleges újjáalakításánál is felmerültek. Egyidejűleg az ETO fejlesztése a régi módszerekkel folyt és folyik tovább. Természetesen a megszülető új BSO és az ETO közötti kompatibilitás kérdésével majd még külön kell foglalkoznunk.

Az ETO és a korszerű információs rendszerek

A legújabb időkben – tehát az ETO mellett – felnőtt több más általános és speciális osztályozási rendszer. A nemzetközi együttműködésben a kialakuló BSO-nak kétségtelenül jelentős szerep jut. Az ETO sajátos szerepe bizonyára továbbra is megmarad, és fejlődését

a jövőben saját útjain járhatja, természetesen a kor követelményeinek figyelembevételével. Uj feladatként jelentkezik az ETO, valamint a különféle osztályozási rendszerek – egyetemes és speciális rendszerek, tárgyszavas rendszerek, tezauruszok – közötti kompatibilitás megteremtése. Azt vizsgálják, hogy az egyes ETO-osztályokban szereplő osztályozási fogalmak milyen mértékben fordulnak elő a tezauruszokban és fordítva: az ETO osztályozási fogalmait a megfelelő tezauruszok tartalmazzák-e deskriptorként vagy nemdeskriptorként. Máris vitán felül áll, hogy az ETO fejlesztése során nagyon jól felhasználható a tezauruszok szóanyaga, és fordítva: az ETO megfelelő táblázati részeiben szereplő fogalmak nagy segítséget nyújthatnak a szaktezauruszok fogalomrendszerének és szóanyagának összegyűjtésében. Az ETO részletezésében A/Z alosztásként a tezauruszok deskriptorai könnyen beiktathatók.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy a különféle osztályozó és információkereső nyelvek korunkban egymás mellett élnek, és a fő feladat kompatibilitásuk megteremtése. Nem kétséges, hogy az ETO azokon a területeken, ahol használata célszerű és gazdaságos, további feladatok teljesítésére képes. Ehhez azonban saját keretein belül önálló rendszerként kell fejleszteni. E fejlesztés során fő feladat, hogy gyengéit, a történeti fejlődés során visszamaradt vagy rárakódott következetlenségeit, terhes ballasztjait kiküszöböljék. Különösen fontos az egységes jelzetelési módszerek kialakítása, a jelenleg azonos típusú osztályozási esetek különböző megoldású jelzetelésének felszámolása, ami különösképpen a formalizált szabályokat követő gépi adatfeldolgozásban való felhasználhatóságát növelné. Ez a formalizálási igény az ETO jelzetszerkesztési szabályainak újjáértékelését is feltételezi.

Egy, vagy több ETO?

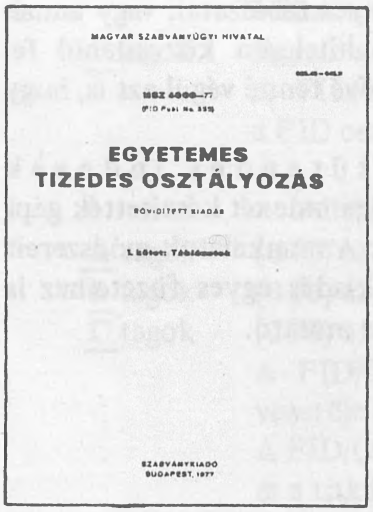
Az ETO fejlesztése során bekövetkezett számos változás alapján megállapítható, hogy az ETO jelzetszerkesztési szabályai jelenleg nem eléggé egyértelműek. A gyakorlati használatban és az alkalmazásával foglalkozó kiadványokban egyaránt tapasztalható, hogy a jelzetalkotás szabályait eltérő módon értelmezik. Ilyen különbségek tapasztalhatók a korlátozottan közös alosztások alárendeléses, sőt halmozásos, ill. mellérendeléses (viszonyításos) használatában, vagy a kettősponttal való jelzetkapcsolás és a jelzetek egyszerű egymás alá írása tekintetében. Ezek az alkalmazási különbségek azt a lehetőséget is felvetették, hogy lényegében két ETO-ra lenne szükség: egyre, amely stabil rendszer és alárendeléses jelzetszerkesztéssel működik, és egy másik ETO-ra, amelynek fogalomrendszerét dinamikusan fejlesztik, jelzetelésében egyenrangú jelzetelemeket tartalmaz, és azok mellérendeléses módon kapcsolhatók. Ez az utóbbi módszer a deskriptoros osztályozás kétségtelen hatását viseli magán.

Az egy vagy két ETO kérdésében úgy vélem csakis az egy ETO mellett lehet dönteni. Egyrészt egyetlen ETO gondozása is éppen elég nagy feladat, másrészt helytelen lenne az ETO rendszerét magát is ketté bontani felhasználási igények szerint. Megoldásként logikusabbnak látnám, hogy az osztályozási fogalmak tekintetében (tehát tartalmi struktúrájában) az ETO egyetlen rendszert alkotna, de szerkezete úgy alakulna,

hogy kétféle jelzetszerkesztésre adna lehetőséget: a hagyományos alárendeléses jelzetszerkesztésre (prekoordinált besorolással) hagyományos katalógusok és bibliográfiák anyagának rendezésére, és posztkoordinációra alkalmas mellérendeléses jelzetelésre a többszempontú keresést biztosító gépesített keresőrendszerekben. Ezzel az ETO egysége és fejlesztése, a megfelelő módszerek kialakítása mellett, kézben tartható lenne.

Teljes, vagy középkiadás?

Az ETO növekedése során felvetődött az a gondolat is, hogy a FID mondjon le a teljes ETO további gondozásáról, fejlesztéséről és kiadásáról és lépjen vissza egy redukált terjedelmű és mélységű ETO-ra, amely lényegében az ETO középkiadásával azonos. A nagyobb részletezésű táblázatokat a megfelelő szak gondozását vállaló intézményre bízta volna. A tervezet szerint a FID nyilvántartotta volna, hogy a részletezőbb osztályozási táblázatok mely tájékoztatási intézménynél állnak az igénylők rendelkezésére. (Hasonlóan a tezauruszok nyilvántartásához.) A teljes kiadás gondozásának elhárítása összefüggésben volt az átfogó osztályozás iránti igény jelentkezésével, illetve azzal, hogy a speciális, mélyebb osztályozás feladatát egyre inkább a tezauruszok látszottak átvenni. Kétségtelen, hogy ezzel a FID megkönnyítette volna saját munkáját, az ETO korszerűsítését és gondozását koordináltabban tudta volna ellátni, de egyszersmind az ETO a mélyebb osztályozási igények kielégítésére alkalmatlanabbá vált volna, és így a használók körét önmaga szűkítette volna be. Ez hamarosan nyilvánvalóvá lett, így ezt a tervet elvetették, a FID ismét feladatának tekinti a teljes ETO gondozását és kiadását. Ennek ellenére mind a fejlett, mind pedig a fejlődő országokban a tömegesebb alkalmazás céljára a középkiadás jelentősége megnőtt, s ennek megjelentetését a világnyelveken a FID kiemelten fontos feladatának tekinti. Az új középkiadás szerkesztése, a jelzetek szelekciója nemzetközi együttműködéssel készül, és az International Medium Edition (IME) nyomdai munkái már befejezéshez közelednek. A nemzeti nyelveken megjelenő középkiadásoknak a nemzetköziével kell egyezniök, így ez a kiadás noramtív jellegűnek tekintendő.

MAGYAR SZABVÁNYÜGYI HIVATAL

EGYETEMES
TIZEDES OSZTÁLYOZÁS

RÖVIDÍTETT KIADÁS

SZABVÁNYKIADÓ
BUDAPEST, 1977

Az ETO és a gépesítés

Az ETO korszerűsítése és a kiadások megjelentetése csak a mindenkor érvényes részletek ismeretében valósítható meg. Ezt volna hivatva biztosítani az ETO mesterverziója, ez azonban újabban csak a P 850 jegyzék anyagával bezárólag (1965/1966) áll rendelkezésre, vezetése utóbb abbamaradt, s a táblázatok kéziratainak korszerűsége

csak az Extensions and Corrections egyes köteteinek felhasználásával lehetséges. A FID osztályozási részlege 1976-ban kezdte el újra a mesterverzió számára a változások bedolgozását az Ext.Corr. 9:2-vel bezárólag, de egyelőre csupán a segédtáblázatok, valamint a 0, 1 és 2 osztályok készültek el.[11]

Az ETO teljes anyagának naprakész regisztrálása a benne szereplő és a revízió során folyamatosan beépülő, illetve törlésre kerülő, valamint a szövegben történő változások olyan nagyságrendűek, hogy e változások gyors és megbízható feldolgozása és kiírása csak számítógépes adatfeldolgozással oldható meg. E munkálatok elvégzésének természetesen jelentős szellemi és anyagi beruházás az előfeltétele. E munkálatokban a FID több nemzeti tagja közreműködését lehet remélni. Az ETO tételeinek egy részét már gépi adathordozón rögzítették is. E tekintetben különféle elképzeléseket vitatnak: az 1927–1931-es alapkiadás anyagát regisztrálni kell-e gépi adathordozón, vagy csak azokat a változásokat és bővítéseket melyek azóta P-jegyzékekben érvényessé váltak, illetve az Ext.Corr. köteteiben megjelentek. A FID/CCC véleménye szerint az ETO mester-jegyzékébe az alábbiak rögzítése szükséges.

– az 1927–1931-es francia kiadás szövege;
– a P és PC jegyzékek anyaga 1931–1951-ig (csak az érvényességre emeltek);
– az Ext.Corr. anyaga 1951-től napjainkig és folyamatosan tovább.

Ez a mesterjegyzék a francia alapkiadástól kezdődően biztosítaná az ETO változásainak történeti áttekintését, amelyre a soron következő munkák alapíthatók. Továbbá ez teszi lehetővé, hogy az új változások a rendszerbe folyamatosan és gyorsan beépíthetők legyenek. Ezt a mesterverziót alkalmassá kell tenni arra, hogy a történeti részek leválasztásával gépi úton kiírhatók legyenek az ETO mindenkor érvényes táblázatai, vagy annak egyes részei, hogy azokat az ETO-kiadások szerkesztésére hitelesen közvetlenül fel lehessen használni. A gépi adathordozóra történő rögzítés lehetővé tenné végül azt is, hogy az ETO gépileg olvasható formában is rendelkezésre álljon.

Az ETO gépi feldolgozásának első megvalósulása a betűrendes indexek előállítása volt. Elsőként a németnyelvű középkiadás betűrendes indexét készítették gépi úton (1965). Ezt további hasonló kezdeményezések követték. A munkálatok módszereit a szakirodalom rendszeresen ismertette.[12] A magyar teljes kiadás egyes füzeteihez is készült – kísérleti jelleggel – gépi adatfeldolgozással betűrendes mutató.

Az ETO és a FID

Hosszú évtizedeken keresztül az ETO létrehozása, fejlesztése és elterjesztésének szorgalmazása a FID egyik legfontosabb feladata volt. Az utóbbi évtizedekben számos más feladat mellett az ETO kérdése mintha háttérbe szorulna. Ez lemérhető volt a FID-en belül a FID/CCC és a revíziós bizottságok kapcsolatainak átmeneti fellazulásán. Az osztályozással kapcsolatos új követelmények és egyéb, főként gazdasági természetű okok ismét a FID/CCC és a revíziós bizottságok munkájára terelték a figyelmet.[13]

A FID/CCC és a revíziós bizottságok tevékenységének és szervezetének bírálatában H. WELLISCH kritikájára[14] kell elsősorban utalnunk, mely a túlságosan nagyra felduzzadt

FID/CCC helyett a hatékonyabb munkára alkalmas, szűkebb szerkesztőség létrehívását javasolta. Ezt az 5–6 tagú, a FID apparátusába tartozó szerkesztőséget elsősorban gazdasági okok miatt nem sikerült létrehozni, de a kritikák ráirányították a figyelmet a FID/CCC működésének szervezeti hibáira és az átszervezés szükségességére.

A FID/CCC szervezetét az ETO teljes kiadásait gondozó nemzetek tagjaira alapozták, ehhez még az egyéb kiadások gondozói és ETO-szakértői társultak. Miután egyre több ország lépett a teljes ETO-kiadás publikálásának útjára, a FID/CCC létszáma is egyre nőtt, az aktív részvétel azonban ingadozó volt, s ez a bizottság következetes és hatékony működését már gátolta. A FID Tanácsának kezdeményezésére 1976-ban napirendre került a FID/CCC átszervezése.[15] A FID/CCC és a FID/C... bizottságok képviselőinek együttes ülésén 1976 novemberében javaslatot tettek a FID/CCC új struktúrájára és az újonnan megszervezett ETO-közgyűlés (UDC-Assambly) alapszabályára, illetve megválasztották az új CCC tagjait és a következő ETO-közgyűlés elnökét. A FID/CCC létszámát 12 főben állapították meg. A titkári teendőket hivatalból a FID Titkárság osztályozási részlegének vezetője látja el. A további 11 tagot 2, illetve 4 évre az ETO közgyűlés választja meg. A FID/CCC évenként ülésezik és a közbeeső időszakban az ügyeket egy 4 tagú akciócsoport intézi, mely a CCC elnökéből, két alelnökéből és a titkárból áll. Az új szervezeti felépítés tehát a következő:

FID/UDC Assambly (létszáma nincs korlátozva)

A tagok: Az ETO teljes, közepes, vagy rövidített kiadásának képviselői (egy országból csak egy fő)

B tagok: A FID/C... bizottságok küldöttei (egy bizottság csak egy küldöttet bízhat meg)

C tagok: Egyedi szakértők, akiket az UDC/Assambly kooptál

A FID/UDC Assambly titkára hivatalból a FID/CCC titkára, illetve a FID osztályozási részleg vezetője.

A FID/CCC–UDC (létszáma 12 fő)

A tagok (6 fő) az UDC-Assambly A tagjai közül választva;

B tagok (3 fő) az UDC-Assambly B tagjai közül választva;

C tagok (2 fő) az UDC-Assambly C tagjai közül választva.

A FID/CCC–UDC titkára hivatalból a FID osztályozási részlegének vezetője (12. tagként).

A FID/CCC–AG (létszáma 4 fő), a FID/CCC–UDC elnöke, két alelnöke és a titkára.

A FID/CCC új struktúrájában 1978. január 1 óta működik. Tagjai közül két év időtartamra (1978–1979) 3 A-tag, 2 B-tag és 1 C-tag került megválasztásra, négy év időtartamra pedig 3 A-tagot, 1 B-tagot és 1 C-tagot választottak meg. Az 1979-ben lejáró megbízatások pótlására az UDC-Assambly következő ülésén kerül sor.

Az új szervezetben fontos feladat hárul a FID/CCC/P munkacsoportra (Subcommittee for UDC Proposals), amelyek feladata a szakbizottságok által jóváhagyásra felterjesztett fejlesztési javaslatok ellenőrzése a P-jegyzékben való közzététel előtt. Ez az ellenőrzés a változtatások tartalmi és formai beilleszthetőségének vizsgálatára terjed ki.

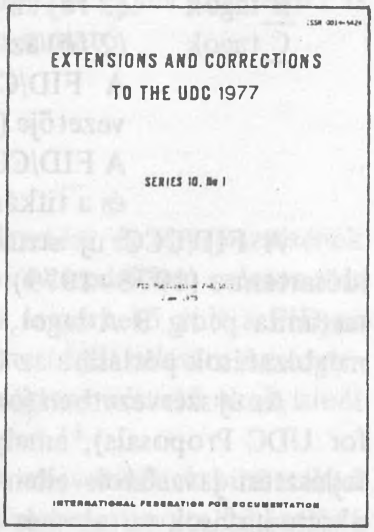
ETO revíziós bizottságok szervezése

A FID/CCC átszervezését követően sor került a revíziós bizottságok munkájának átszervezésére is.[16] A revíziós bizottságok a jövőben – mint már említettük – konkrét feladatokra és meghatározott időre szerveződnek. A túlságosan nagy és eddig is albizottságokban működő revíziós bizottságokat önálló bizottságokká szervezik át. A FID/C3 bizottság (Társadalomtudományok) a jövőben 8 önálló bizottságként működik. Ezek közül a FID/C33 (Közgazdaság) és FID/C34 (Jog) titkársági teendőit Magyarország látja el.

Az ETO revíziós bizottságának munkáját van hivatva segíteni a FID/CCC/SN (az ETO struktúrája és jelzetelése) albizottság, amely kidolgozza az ETO fejlesztését és kiadását meghatározó új szabályzatot, segítséget nyújt a revíziós szakbizottságoknak az ETO osztályozástechnikai előírásainak betartásában.

Új ETO szabályzat kiadása

Az ETO fejlesztését és kiadását illetően az első szabályzat 1953-ban jelent meg (FID Publ.268), majd ezt 1955-ben a 2. kiadás követte (FID Publ.283). A következő módosított ideiglenesnek tekintett szabályzat 1961-ben jelent meg (FID Publ.338). Ezek a szabályzatok a bekövetkezett fejlődést igyekeztek nyomon követni. Közös tulajdonságuk, hogy az ETO struktúráját leíró és szabályait rögzítő fejezetet csak jelezték, de azt nem tartalmazták. Az első szabályzat, melyben már ez a fejezet is megjelent a 4. kiadás volt (1968), és amely az ETO fejlesztését illetően is számos új részletet tartalmazott (FID Publ.429). Ennek megjelenése után közvetlenül következtek az ETO erőteljes fejlesztését követelő irányzatok, s ezért a szabályzat átalakításának munkálatai szinte megjelenése után azonnal megkezdődtek. Az 1970-es évektől kezdve készített tervezetek és szövegváltozatok az ETO fejlesztésében követett rendkívül gyors elképzeléseket tükrözték.[17] Végül is a legutóbbi átszerveződések és a revíziós elképzelések lehiggadása után kialakított végleges szöveg[18] számos új vonása ellenére sem tartalmaz olyan motívumokat, melyek az ETO fejlődésének kontinuitásával ellentétben állna.

EXTENSIONS AND CORRECTIONS
TO THE UDC 1977

SERIES 10, No 1

INTERNATIONAL FEDERATION FOR DOCUMENTATION

Az új szabályzat jóváhagyása 1978 második felében várható, s azt követően remélhetőleg hamarosan meg is jelenik.

Remélhető, hogy e szabályzat az ETO fejlesztésének és kiadásainak munkálataihoz szilárd alapul szolgál hosszabb távon. Jellemzője, hogy a dinamikus fejlesztés mellett szem előtt tartja a használók érdekében az indokolatlanul és túl gyakran történő változtatások elkerülését, stabilitásra törekszik. Ezzel feltehetően lezárult az ETO teljes átalakításának és az ún. drasztikus fejlesztésének korszaka. A megfontolt,

elvszerű és koordinált fejlesztés időszaka következik. Az 1977. év reviziós munkájának eredményeként megjelent Ext.Corr. 10:1 kötete is már ezt tükrözi, vagyis a koordinációs és a korrekciós munka lépett előtérbe. Ez olvasható ki az 1978–1979. évi tervekből is.

IRODALOM

1. LÁZÁR Péter–VEREDY Gyula: Nemzetközi konferencia az Egyetemes Tizedes Osztályozásról Budapesten. = Magyar Könyvszemle, 75.évf. (1959), 4.no. 387–391.p. – LÁZÁR Péter: Nemzetközi konferencia az Egyetemes Tizedes Osztályozásról Budapesten. = A könyvtáros, 1959. 9.évf. 12.sz. 887–888.p. – RÓZSA György: A társadalomtudományok nemzetközi dokumentációs osztályozásának egyes kérdései. = Magyar Tudomány, 1962. 2.évf. 9.sz. 577–582.p. – FÖLDI Tamás–NAGY Lajos: A társadalomtudományi dokumentációs osztályozás továbbfejlesztése. = MTA IX. Osztályának Közleményei, III. 1969.
2. FILL, K.: Ist die Dezimalklassifikation noch zaitgemass? = DK-Mitteilungen, 14.Jg. (1969), 2.no. 7–9.p. (Ref. TMT = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás), 19.évf. 1970, 3.sz. 349–352.p.) – PETERSEN, C. W.: Vorschlage zur Weiterentwicklung der DK. = DK-Mitteilungen, 15.Jg. (1970), 4.no. 13–14.p. (Ref. TMT, 18.évf. 1971, 11–12.sz. 891–892.p.)
3. A FID ETO-bizottságai. = TMT, 13.évf. 1966, 2.sz. 224–228.p.
4. DAHLBERG, I.: Möglichkeiten einer Neugestaltung der DK. = Nachr.f.Dokumentation, 21.Jg. (1970), 4.no. 143–151.p. (Magyarul rövidítve: Könyvtári Figyelő, 18.évf. 1972, 4.sz. 412–428. p.; Ref.: TMT, 18.évf. 1971, 10.sz. 811–813.p.) – SCHMIDT, A.–F.: Gedanken zur Reform der Dezimalklassifikation. = Nachr.f.Dokumentation, 23.Jg. (1972), 3.no. 105–113.p. – SEBESTYÉN Géza: Radikális reformok útján az ETO. = Könyvtári Figyelő, 1972, 18.évf. 2.sz. 161–170.p.
5. ARNTZ, H.: Die DK – eine Vielfacettenklassifikation. = Nachr.f.Dokumentation, 21.Jg. (1970), 1.no. 139–142.p.
6. FID/C77–34 körlevél (18.Jan.1978), 18 p. (Lásd a 18 alatt.)
7. WYSOCKI, A.: Az UNISIST-Program megvalósítási tervei. = TMT, 19.Jg. (1972), 7.sz. 536–544.p. – FILL, K.: UNISIST und Dezimalklassifikation. Eine Erwiderung. = DK-Mitteilungen, 15.Jg. (1970), 2.no. 5–7 p.
8. DAHLBERG, I.: i.m. (Lásd a 4. alatt)
9. LLOYD, G. A.: Introduction to the FID's SRC Project. = FID News Bulletin, 22.vol. (1972), 9.no. 104–105.p.
10. Broad System of Ordening (BSO). Introduction: Structure, Notation, Combination and General facets. 2nd rev.draft BSO for testing. FID, 30.June.1977. 12 p.
    -- Re UNESCO/FID Broad System Ordening (BSO). Testing. (August.1977). 1.p. + General testing of the Broad System of Ordening (BSO). FID, July.1977. 4 p., 9 sztl.
11. Information report on UDC master file. FID/C78–7 (10. March.1978). 3 p.
12. OROSZ Gábor: Az Egyetemes Tizedes Osztályozás tárgymutatójának összeállítása számítógéppel. = TMT, 24.évf. (1977), 7–8.sz. 271–294.p.
13. ÖHMANN, E.: Die DK-Kritik von ARNTZ H. im Lichte von Konkordanzuntersuchungen zwischen DK und Thesauren. = Nachr.f.Dokumentation, 21.Jg. (1972), 2.no. 65–68.p.
14. WELLISCH, H.: Organisatorische Neuordnung des DK-Systems. = Nachr.f.Dokumentation, 22.Jg. (1971), 2.no. 55–63.p. (Ref. TMT, 1971, 11–12.sz., 886–890.p.)
15. FID/CCC – Statement of Policy. FID/C78–2, Rev.1. (3.March.1978.) (supersending C78–2 of January 1978). 2+3 p.
16. Terms of reference of FID/CCC/P Subcommittee for UDC Proposals. (1978). 3 sztl (Kézirat)
17. Die Dezimalklassifikation. Prinzip und Regeln. (Red. von K. FILL.) FID/CCC/RG/75–11 (21.8.1975). FID74–12 (28.Febr.1974). 36 p.
18. Principles of the UDC and Rules for its revision and publication (18.January 1978). FID/C77–34 (amended). 18 p.

NEMZETKÖZI KÖNYVSZÁM – A KÖNYVTÁRBAN IS KÖNYVSZÁM?

Remények és aggodalmak az ISBN könyvtári alkalmazása körül

CSŰRY István

A komputerizált információs folyamatok beható ismerete nélkül is mindenki számára nyilvánvaló egy olyan egyetemes hívószám jelentősége, amelynek alapján a leggazdaságosabban megrendelhetők egy adott dokumentumra vonatkozó számítógépes operációk, s automatizáltan lehívhatók, visszakereshetők akár az eredeti dokumentumok, akár a rájuk vonatkozó rekordok. Nem akarok itt agitálni „a könyvtárak on line forradalma'' ügyében, sem elmerülni a megvalósítás szervezési, műszaki részletei közt. Tenni szeretnék érte. Erre alkalmat ad, hogy a Debreceni Egyetemi Könyvtár (DEK) 1978. január 1. óta a monografikus kiadványok, közelebbről a kurrens magyar kötelespéldánygyarapodás helyrajzi jelzeteként alkalmazza az ISBN-t. Közvetlen haszna máris az intézkedésnek, hogy a szerzeményező osztály többletmunkaerő beállítása nélkül fogadni tudja a magyar kiadványokat, amelyek a kötelespéldányszolgáltatás 1977 évi megszigorított szabályozása óta kettőzött tömegben áramlanak be, távlati, hogy az 1978 utáni nemzeti bibliográfia hagyományos kumulációi és gépi adatbázisai a nemzeti gyűjtemény katalógusaiként fognak funkcionálni.

A NEUBAUER–SELBMANN szerzőpár nemzetközi szinten ismerteti az ISBN könyvtári fogadtatását. Erre, mint írják, bizonyos habozás jellemző. (UNESCO Bull.Lib. 28.vol. 2.no. 1974. 125–130.p.) Dán felfogás szerint pl. a könyvszámnak csak kiadói jelentősége van. „Legtöbb konvencionális könyvtár még a katalóguscédulákon sem tünteti fel''. Egyes helyeken, mint ellenőrző jelet, a rendelőlapokon „addicionális elemként'' használják fel. Hollandiában csak a nagykönyvtárak gondolnak alkalmazására. Kanadában a Library Association foglalkozik ezzel a lehetőséggel. De sorakoznak már a recepció pozitív eredményei is. Finnországban a könyvszámot ráírják a címfelvételekre. Svédországban a központilag szolgáltatott cédulákat ellátják ISBN-nel, s ez a LIBRIS automatizált könyvtári adatrendszerben kereső elemként szolgál. Ausztriában központilag szolgáltatott cédulák rendelkezőeszköze, ellátják vele a géppel olvasható rekordokat, továbbá használják a könyvrendelésnél. A bochumi Egyetemi Könyvtár megveszi a British National Bibliography mágneses szalagjait, s az ISBN segítségével ezekkel íratja ki rendeléseit, katalóguscéduláit stb. A Deutsche Bibliothek Frankfurt a.M. feltünteti rekordjain s a regensburgi és a bielefeldi Egyetemi Könyvtár is foglalkozik alkalmazásával. A Library of Congress fontolgatja, hogy az LC számot a nyomtatott katalógusokon az ISBN-nel cseréli fel. Az Egyesült Királyságban a központi katalógusokat központi ISBN regiszterek helyette-

sitik. A bejelentett ISBN-ek alapján rövid időközönként mikrofilmlap formában minden résztvevőhöz eljuttatják az ISBN regisztert, amelynek alapján az igénylő maga irányítja kölcsönzési kéréseit a megfelelő helyre. Később e lehetőséget on line rendszerben biztosítják. Mint a szemlelrók joggal hangsúlyozzák, „talán ez az ISBN leghaladottabb alkalmazásmódja". Rámutatnak azonban a nemzetközi könyvszám könyvtári alkalmazásának még ki nem aknázott lehetőségeire. Kutatva, a nagy előnyökhöz, távlatokhoz képest, a lassú elterjedés okát, arra hivatkoznak, hogy az olvasót általában nem meghatározott kiadások érdeklik, hanem művek – az ISBN-t pedig egyedi kiadásokra, úgyszólván „a könyv testére" vonatkoztatják. Húsbavágó észrevétel az ISBD „expertjei" számára és elmemozdító az ISBN továbbfejlesztése szempontjából.

Az ISBN legkézenfekvőbb alkalmazási lehetőségére, helyrajzi jelzetül való felhasználására a szerzők nem utalnak, s ilyen megoldásról másutt sem olvastam. A szükségletet magát azonban (hogy ti. az ISBN alapján minél közvetlenebbül el lehessen jutni a dokumentumhoz, vagy a róla szóló rekordhoz) érzékelik és meg is fogalmazzák. Ugy vélik azonban, hogy „az ISBN-t nem lehet közvetlenül felhasználni hívószámként, egy adott cím megkereséséhez, mert nem létezik egy ISBN sorrendű regiszter." Javaslatuk szerint érdemes lenne a betűrendes leíró katalógus mellett egy konkordancia katalógust készíteni az ISBN és a szakjelzetek között. „Ez esetben könnyű lenne megtalálni a keresett művet az ISBN segítségével, és a könyvtárközi és a helyi kölcsönzést is az ISBN szerint lehetne nyilvántartani. A helyi jelzet és az ISBN összehozása azonban – s ezt én vetem ellen – meglehetős munkatöbblet, még ha a kumulálást, elrendezést, kiírást a gépre bízzuk is. Hosszú távon pedig még nagyobb munkatöbblettel jár a közönség és a szolgálat számára, hogy minden keresésbe beépül az áttétel mozzanata.

Nos, a Debreceni Egyetemi Könyvtár az asztallapra koccantotta Kolumbusz tojását, s az 1978-as kiadási évvel megjelenő magyar monografikus kiadványok kötelespéldányait helyi sorszámmal már nem látja el. Ehelyett a könyvekben szereplő ISBN-t tekinti helyrajzi számnak, s a továbbiakban ennek alapján történik mind a raktári elrendezésük, mind a használat számára történő igénylésük. Amikor e lépésről beszámolok, egyaránt törekszem az ISBN alkalmazásának propagálására, és azoknak a nehézségeknek a megvilágítására, amelyek miatt nem tartom problémamentesnek a példa követését, tehát azt, hogy egy könyvtár az összes tényezők gondos mérlegelése nélkül kísérletet tegyen az ISBN-nek helyi jelzetkénti alkalmazására. A vonatkozó döntést előkészítő viták és munkálatok során Molnár Ferenc, a DEK tudományos munkatársa arra vállalkozott, hogy az adott szempontból rendszeres elemzés alá vesse az ISBN fogyatékosságait, s megvilágítsa azokat a nehézségeket és lehetséges hibákat, amelyek helyrajzi jelzetkénti alkalmazása esetén a könyvtári munkafolyamatokban előállnak. Munkája egy 45 oldal terjedelmű tanulmányt eredményezett. Hogy ily sok aggály ellenére a korszerűsítés fenti módját kellett választani, legfőképp az intézmény nemzeti könyvtár jellege miatt történt, jórészt a magyar nyomdatermékek kötelespéldányaiból fejlődő gyűjtemény sajátosságainak figyelembevételével. Hogy melyek ezek a sajátosságok, kiviláglik a megoldás főbb előnyeinek és hátrányainak alábbi összevetéséből és indoklásából.

Cél

A központi katalóguscédulaellátás igénybevétele keretében az „egyszeri feldolgozás" elvének kiterjesztése a helyi jelzet adására.

Felkészülés a könyvtári-információs on line interaktív számítógépes rendszerben történő végzésre. (Fel kell ui. tételezni, hogy az ISBN alapján a központi memóriában tárolt minden bibliográfiai adat kereshető lesz. Amely könyvtárban a dokumentumok sorszáma megegyezik az ISBN-nel, minden emberi vagy gépi transzmisszió nélkül a legkülönbözőbb adatkeresési és feldolgozási célból hasznositani tudja a gépi adatbázist, pl. gyarapodás bejelentése a Központi Katalógus számára, könyvtárközi kölcsönzési kérés, bibliográfiai vagy katalógusbeli címadatok lehívása, lelőhely megállapítása szelekciós döntések előtt, kölcsönzői sürgetések, forgalmi statisztika stb.)

A többmilliós gyűjtemény raktári állományának tartalmi, használati, valamint üzemgazdasági szempontokhoz alkalmazkodó tagolása, pontosabban a részgyűjteményképzés automatikus és következetes megoldása. (az eddigi rendszerben egyedi szelekcióval, tartalmi értékeléssel kellett eldönteni, hogy egy dokumentum melyik részgyűjteménybe – pl. a ritkán használt kiadványok csoportjába, egyszerűsített feldolgozású anyagok részlegébe, vagy a termelést érdeklő információs gyűjteménybe illesztendő. Ez egyrészt kvalifikált szellemi munkakapacitást kötött le, másrészt súlyos következetlenségekhez vezetett.)

A könyvtárhasználat és a könyvtári operációk katalógushasználattól való függetlenítésének előmozdítása.

A könyvfeldolgozás folyamatán belül a mechanikus mozzanatok csökkentése, egyáltalán munkaidő megtakarítása.

Előnyök

1. A helyrajzi számozás a gyarapodás több mint 2/3-át kitevő új magyar könyvek esetében elmarad. Ez igen fontos, mert az 1978. január 1-én induló második kötelespéldánysor számozására nincs a Könyvtárnak kapacitása. (Megtakarítás kb. 50 munkanap.)

2. Az új kötelespéldánysorról kb. évi 6 000 ideiglenes címfelvételt kellene készíteni, hogy az anyag a központilag szolgáltatott cédulák kb. kéthavi késéssel történő beérkeztéig használható legyen. Ez a kb. 100 munkanapot kitevő, kapacitással le nem fedezett feladat nagyrészt kiküszöbölhető az „Új Könyvek" c. bibliográfia címeinek előzetes katalóguskénti felhasználásával.

3. Az új gyarapodás 2/3-ának (később a gyűjtemény növekvő hányadának) viszonylatában kiküszöbölhető a katalógushasználat. Ennek előnyei:

– Partnerkönyvtáraink a jelzett viszonylatban mellőzhetik az átkölcsönzésre kért művek címeinek leírását, ugyanakkor ezek a kérések egyértelműbbekké válnak.
– Az ISBN helyszámú művek könyvtárközi kölcsönzésénél a hasonlítás munkamozzanata mellőzhető.

– A könyvtárhasználatban iskolázott olvasók az új könyvek ISBN számát feljegyzik, s a kívántakat ennek alapján (katalógushasználat és a cím leírása nélkül) kérhetik.

4. Kiküszöbölődik az elszámozás lehetősége.

5. Nem kell a címlapot számozással elcsúfítani.

6. Az ISBN ismeretének és gyakorlati felhasználásának elterjedéséből, majd általánossá válásából adódó további előnyök:

– A beszerzési rendelőlaptól a könyvtárközi kölcsönzést kérő telexig a könyvtári ügyvitel csaknem minden mozzanatában az ISBN feljegyzésével helyettesíthető a teljes címleírás. Idővel ez általánossá válik.

– A teljes címleírásnak az ISBN-nel való helyettesítése (pl. kérőlapokon) az olvasó számára is sok időt takarít meg. Később ez is megszokottá, elfogadottá válik.

7. Előmozdítja a gyűjteményszerkezet gazdaságos és következetes alakítását, tagolását.

– Lehetővé válik a nemzeti anyag utólagos ellenőrzése az ISBN számsor foghíjai alapján, s a hiányok esetleges pótlása. (Legalábbis a folyamatosan számozó kiadók esetében.)

– Automatikusan kialakulnak a raktárban a magyar könyvkiadók kiadványainak tömbjei – s e tömbök címjegyzékei a helyrajzi katalógus formájában.

– A kiadói számkörön belül időrendben következő ISBN sor elősegíti az avuló dokumentumok selejtezését.

– A monografikus raktári anyag kiadók szerinti csoportosítása többnyire egyúttal nagyobb témakörök, műfajok vagy tudománycsoportok szerinti csoportképződést eredményez, ami előmozdítja a legkeresettebb modern anyag tervezett szisztematikus rendjének kialakítását, sőt az adott szinten is lehetővé teszi a helyszíni kutatás bizonyos típusait.

– Lehetővé válik a raktári szerkezet a raktári szerkezet kiadói tömbök szerinti alakítása. Pl. a Közgazdasági és Jogi Kiadó anyaga csaknem egészében áttehető a leendő jogi könyvtárba, a Műszaki Könyvkiadó termése a tervezett műszaki részlegbe és így tovább. Egyes ritkán használt tömbök kihelyezhetők letéti raktárba.

8. Bizonyos katalógusféleségek, bibliográfiák készítéséhez, elhasználódott cédulák pótlásához az OSZK számítógépes adatbázisából cédulák igényelhetők az ISBN alapján, ill. a tárolt könyvek és a számítógépről kiírt cédulák, címek kapcsolata automatikusan létrejön. Pl. tematikus visszakeresés eredményét a számítógép kiadhatja ISBN lista formájában, amelynek alapján a könyvek közvetlenül kikereshetők.

9. Az olvasószolgálati ügyvitel és a forgalmi statisztika komputerizálásának fontos feltétele, hogy a kölcsönzési tételek ISBN szerint legyenek rögzítve. (Pl. sürgetőlapokra ISBN alapján írhatók ki a könyvcímek.) Ugyancsak az ISBN listák alapján forgalmi statisztika készíthető a komputerbe táplált címfelvételek (recordok) valamennyi adateleme dimenziójában.

Hátrányok

1. Az ISBN elhelyezése a könyvekben nem egységes: néha a címlap verzóján, néha a könyv végén található, nem egyszer nonpareille szedéssel nyomva. Ez mind az olvasói, mind a könyvtárosi műveleteket lassítja a mindig egyazon helyen található, jól olvasható helyszámokhoz képest. Fel kell azonban tételezni, hogy amint az ISBN gyakorlati hasznosságát a könyvkiadás és a könyvkereskedelem felismeri és azt rendező, kereső, nyilvántartó és egyéb ügyviteli tevékenységének rendszerébe beépíti, a könnyű megtalálást és kiolvasást hatékony kiadói előírások fogják biztosítani.

2. A régi könyvek, továbbá egyes országok új kiadványai ISBN-nel nem rendelkeznek. Ezek vonatkozásában a helyszámozás eddigi rendszere fenntartandó, az így előálló kétféleség bonyolultabbá teszi az állománybavétel és a raktárkezelés munkáját, főleg pedig az olvasó tájékozódását.

3. A kettős számozási rendszer, továbbá az a körülmény, hogy az ISBN mint raktári sorrendet rögzítő jelzet csak korlátozott mértékben teszi lehetővé a nagyság szerinti tárolást, a raktári férőhely kihasználása szempontjából kevésbé gazdaságos. (Helykihagyások, tolatások szüksége!)

4. Az ISBN alkalmazása terén kisebb következetlenségek tapasztalhatók, továbbá zavarja a gépies és egyértelmű jelzethasználatot, hogy egyazon kiadvány variánsai két vagy több ISBN-t kapnak, vagy hogy a többkötetes művön külön szám van a teljes kiadásra és külön szám az egyes kötetekre vonatkozólag. A következetesség megkívánja, hogy ilyenféle eltérésekre a számozási gyakorlatban gondosan odafigyeljünk.

5. A hagyományos helyszámozásban a Könyvtár hétjegyű jelzeteket alkalmaz. Tízjegyű jelzetek írása munkatöbbletet eredményez a sarokszámozásnál. E problémát ugyan az ISBN első három és utolsó egy jegyének a gerincszámból való lehagyásával kiküszöböljük, de ezáltal további gondot okozunk a raktárkezelőnek.

6. A folyó gyarapodás keretében a művek nem érkeznek az ISBN megszakítatlan sorrendjében. A számsor kötelespéldányok esetén az egyes kiadói számkörökön belül idővel kiegészül. E jelenséget a részcímes sorozatok hagyományos raktári kezelésének analógiájára kell értékelnünk. A sorszám folyamatossága segíti, növekvő foghíjassága nehezíti a rendezést és a megtalálást. De a rend és a kezelhetőség az utóbbi esetben is biztosított.

7. A használat sűrűségéhez alkalmazkodó lépcsőzetes raktározási szerkezet eddigi építésmódja nem vihető tovább következetesen. Igy a ritkán használt kiadványok 1 000 000-tól 1 199 999-ig terjedő gyűjteményében a továbbiakban csak külföldi és 1978 előtt megjelent hazai kaidványok sorolhatók. Ugyanez áll a G jelzetű jegyzetgyűjteményre s a Z jelű zeneművekre, amennyiben az ISBN-es kiadványok a továbbiakban ide nem számozhatók.

8. A katalóguscédula különböző pontjain elhelyezkedő és eltérő szerkezetű jelzetek felismerése, helyes kiírása az olvasónak nehézségeket okoz, hibák forrása lehet. (Hagyományos raktári jelzet a bal felső sarokban, ISBN jelenleg a jobb felső sarokban, később a címleírás alatt.)

9. Minden kiadói számkörnek helyet kell kihagyni, a raktárban, de még így is gyakran válnak szükségessé tolatások. Ez gyenge hatásfokú férőhelygazdálkodást és munkatöbbletet eredményez.

Következtetések

Az előnyök mennyiségi és főleg minőségi túlsúlya amellett szól, hogy amikor egy könyvtár raktári rendszerét megtervezi, vagy egy régi rendszer lezárása és új megindítása válik szükségessé, célszerűbb az ISBN-t helyrajzi jelzetként alkalmazni, mintsem valamely intézményen belüli számrendszert. Amikor azonban egy évtizedeken át bevált helyi rendszer feladásáról és egy új bevezetéséről kell dönteni, az új előnyeinek egyszerű többsége nem motiválja elég határozottan a választást. A mérlegelésen túl azonban két közvetlen és egy távlati motívum kényszerítő erővel szól az ISBN helyrajzi jelzetkénti bevezetése mellett.

A bevezetés mellett szól az a közvetlen motívum, hogy a technikai fogás előfeltétele az 1978. január 1-től érkező második kötelespéldánysor időben történő forgalomba adásának. (ISBN számot viselő előzetes bibliográfiai címleírások katalóguskénti használata ui. még akkor is számításba veendő, ha annak azonnali bevezetése bizonyos technikai akadályok miatt nem lehetséges.)

A DEK hárommilliós dokumentumtárának üzemelése megköveteli, hogy bizonyos operációk ne egyedi kezeléssel, hanem tömbönként történjenek. Az ISBN az automatikus és következetes tömbképzés eszköze.

Perdöntő közvetlen motívum tehát, hogy az egyedi szelekción alapuló raktári gyűjteménycsoportképzés a két kötelespéldánysor kiadványtömegéből megengedhetetlenül nagy mennyiségű kvalifikált munkaerőkapacitást vesz igénybe, ugyanakkor nem bizotsítja a csoportok egyneműségét. Az ISBN mint mérlegelés nélkül megkülönböztető formai elem, egyaránt bizotsítja a következetességet és a gyors elosztást.

Perdöntő távlati motívum, hogy a nemzeti bibliográfia és a nemzeti könyvtári katalógus kettőssége, elvi és gyakorlati különállása mindenütt – így nálunk is – megszűnik, ahol a bibliográfiai kontroll számítógépes rendszerében ugyanaz a gépi memória teszi hozzáférhetővé a címanyagot, akár könyvtári használat, akár bibliográfiai kutatás céljaira. A gépi memórián kívül a hagyományos, de lényegesen korszerűsítendő nemzeti bibliográfiai rendszer következő elemei fogják minden bizonnyal hazánkban is hozzáférhetővé tenni az irodalmat:

- előzetes bibliográfia a közeljövőben megjelenő címekről,
- katalógus a publikációban (CIP),
- kurrens nemzeti bibliográfia,
- éves kumuláció,
- tízéves kumuláció.

A rendszer úgy lesz korszerű, s a DEK mint nemzeti könyvtár akkor dolgozik gazdaságosan, ha mindezen bibliográfiai eszközöket közvetlenül, minden átalakítás, áttétel

vagy egyéb ráfordítás nélkül saját nemzeti gyűjteményének katalógusaként alkalmazni tudja.

A fentiek alapján a DEK 1978. január 1. után megjelent monografikus anyagát
- az eddigi rendszer szerint látja el helyrajzi jelzettel, amennyiben a kiadványon ISBN nem szerepel, vagy az külföldi ISBN-t visel,
- az ISBN-nel ellátott hazai kiadványok körében ezt a kódot tekinti és használja helyrajzi számként.

***

Ha megpróbálom tipizálni az áttekintett előnyöket és hátrányokat, egyrészt kiderül, hogy a nehézségek többsége nem az ISBN általános természetéből és nem is az alkalmazó intézmény belső sajátosságaiból adódik, másrészt megmutatkozik, hogy az előnyök és vívmányok sem maradnak meg a könyvtár falain belül, hanem hatással vannak az olvasók és a partner intézmények munkájára, munkamódszereire. Ellentétben a dán felfogással, az ISBN nem egyetlen intézménytípus, hanem a funkcionálisan kapcsolódó tevékenységi rendszerek összességének ügyeként mutatkozik be, bárhonnan közelítjük is meg – mint az adott esetben a raktári jelzet szerepére való alkalmassága irányából. Azonosító, rendező, kereső, címleírást helyettesítő szerepét a könyvkiadásban és kereskedelemben is csak úgy töltheti be jó hatásfokon, ha a legnagyobb felvevő intézményrendszer, a könyvtár alkalmazza rendelőszámként, sőt, hovatovább az egyéni könyvvásárlók is megbarátkoznak vele, megtanulják használni.

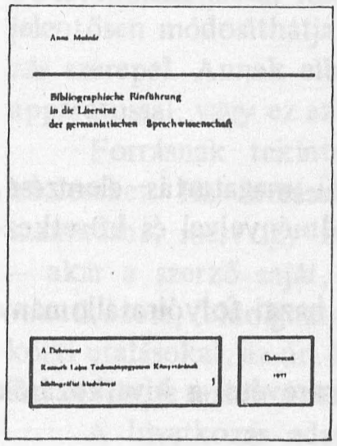
A fent leírt vállalkozás eredményességét mindenekelőtt az korlátozza, hogy az ISBN Magyarországon a könyvkiadás és a könyvkereskedelem üzemszervezésében sem vált még a nyilvántartás, a raktározás, rendelés stb. egész vonalán következetesen alkalmazott eszközzé. Ma még elképzelhetetlen pl. egy olyan telexen leadott rendelés, amely a címleírások helyett csak az ISBN-eket sorolja fel. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének orgánuma, a Könyvvilág, amely a friss és a közeljövőben megjelenő kiadványokról tájékoztat, egyszerűen fel sem tünteti az ISBN-t a címek mellett. A könyvkiadás érdektelenségéből számunkra nemcsak az a negatívum következik, hogy hiába próbálnánk a könyvrendelést az ISBN segítségével korszerűsíteni, hanem az is, hogy:

1. Az ISBN szabad szemmel alig látható, apró számokkal a címlap verzójára, v a g y a könyv utolsó oldalára van nyomtatva s így mindig keresni kell. A borítón vagy a könyv gerincén elvétve is alig fordul elő, pedig csak ez tenné igazán hatékony megtalálási eszközzé.

2. A több variánsban, a több kiadó kooperációjában megjelenő, a több kötetes és a keretművekbe sorolt könyvek több ISBN-t kapnak, s ez nehézkessé, bizonytalanná teszi az adott célnak megfelelő használatát a könyvszámnak.

De gyakorlatilag a könyvtári rendszer sem él ma még az ISBN kínálta lehetőségekkel. Így a DEK egyelőre magára marad kísérletezésével: partnerei számára időmegtakarítást

kínál az itt leírt racionalizálással, de ő maga nem kaphatja vissza ugyanezt a partnerektől. És – ami a legteljesebben igazolná a vállalkozás értelmét – a központi gépi adatbázis és a könyvtárak közti on line kapcsolat Magyarországon ma még nem működik, sőt, pontosan nem is tudható, mikor fog működni. A DEK felfogása szerint azonban már ma a számítógépek on line rendszerének figyelembe vételével kell a hagyományos könyvtári operációkat korszerűsíteni, különben egy ördögi kör jön létre, amelyből nehéz lesz később kitörni. Hiszen a központi gépi adatbázishoz kapcsolódó könyvtári on line rendszer csak akkor hozhatja meg a várt ugrásszerű előmozdulást az információs tevékenységekben, ha már az induláskor elegendően nagy mennyiségű anyag van a gépi kezelésnek megfelelően előkészítve.

Anna Molnár

Bibliographische Einführung
in die Literatur
der germanistischen Sprachwissenschaft

MŰFAJI ÉRDEKESSÉG. – A bibliográfiai kiadványok sorozat 5. tagjaként 1977-ben jelent meg MOLNÁR Anna összeállításában a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának kiadványa: A germán nyelvtudomány szakirodalmi kalauza (75 p.). Rövid bevezető után az 1. fejezet a germán nyelvtudomány struktúráját vázolja, majd módszereket ad a „kalauz" használatához. A 2. fejezet a szakterület egyetemes kézikönyvei, a német filológia, a germán nyelvtudomány, a stilisztika, a német nyelv tanítása, a határtudományok és a szakfolyóiratok válogató bibliográfiája. A kiadványt név- és tárgymutató egészíti ki.

HIVATKOZÁSELEMZÉS KÉT TÁRSADALOMTUDOMÁNYI * FOLYÓIRAT ALAPJÁN

FARAGÓ Lászlóné

A társadalomtudományi információs rendszer kiépítésének megtervezésében egyik lényeges tényező a kutatók irodalomhasználatának ismerete. Az irodalomhasználat mérése széles körben nehéz feladat, emellett a használatelemzések hátránya, hogy csak arról adhatnak számot, amihez a használó hozzáfért. A hivatkozáselemzés lényegét tekintve használatelemzésnek tekinthető, de ha összekapcsoljuk a használt irodalomnak a fellelhető bázissal való összevetésével – legalább a folyóiratok tekintetében –, akkor közelebb kerülünk a tényleges szakirodalmi használathoz, mert a használatot a meglévő forrásokhoz viszonyítjuk.

A hivatkozáselemzés lehetőséget ad egy adott időszakban a szakirodalom használata jellegzetességeinek leírására, arra hogy milyen korszakból milyen típusú, milyen nyelvű irodalmat használnak, azt hol adták ki, valamint a szakterület leggyakrabban használt folyóiratainak megállapítására. Igy a hivatkozáselemzések adalékul szolgálnak egy szakterület irodalmi ellátottságának és a szakirodalom hasznosításának vizsgálatára és ezzel az információs rendszer tervezését segítik.

Elemzéseink alapja a SZOCIOLÓGIA és a VALÓSÁG c. folyóiratok 1974. és 1975. évi évfolyamai (24 + 8 = 32 szám).

Választásunk feltételezi, hogy a közlemények kutatóink munkásságát reprezentálják. A „Szociológia" egy szűkebb terület tudományos igényű folyóirata, míg a „Valóság" szélesebb témakört ölel fel és anyagát szélesebb körnek is szánja. Igy mintavételünk is nagyobb körre jellemző.

Elemzésünk célja

1. Az irodalom felhasználásának vizsgálatával a kutatói magatartás elemzése. A kapott eredmények szerény összevetése más vizsgálatok eredményeivel és következtetéseivel.

2. A leggyakrabban idézett folyóiratok megállapítása, a hazai folyóiratállomány viszonya az idézett folyóiratokkal.

3. Az elemzés természetes melléktermékeként néhány észrevétel a hivatkozások bibliográfiai hitelességére és pontosságára vonatkozóan.

---

* Lezárva 1976. december.

Az elemzés módszere

Bár a hivatkozáselemzés nagy múltra tekint vissza, megállapított szabályai nem alakultak ki – a kiválasztás kritériumaira, vagy az eljárásra –, annak meghatározására, milyen hivatkozásokra terjedjen ki, a különböző adatok mérlegelésére, vagy a gyűjtött adatok manipulására –, állapítja meg HAFNER a psychológiai irodalom területén végzett legújabb elemzéséről 1976-ban megjelent tanulmányában. A módszerek eltérő volta tesz minden összehasonlítást kétségessé, még ha az egyes kategóriákat elég pontosan meghatározzuk is. Az eredmények értékelésénél figyelembe kell venni e kutatási technika korlátait.

A vizsgált adatok köre:

1. A folyóiratokra vonatkozóan
   a) szerzős cikkek száma
   b) a szerzős cikkek terjedelme
   c) a szerzős cikkek hivatkozásainak száma
   d) egyéb anyag terjedelme (hír, levél, recenzió stb.)
2. A szerzős cikkek, tanulmányok hivatkozásainak jellegzetességei.
   a) a hivatkozott anyag típusa
   b) a hivatkozott anyag periódusai, ezen belül hazai és külföldi irodalom aránya
   c) a hivatkozott anyag nyelve
   d) a megjelenés országa
   e) a folyóirat neve, ha az idézett anyag folyóiratcikk, a többszöri hivatkozás jelölése a leginkább használt folyóiratok megállapítására.

Magunk részéről hivatkozási alapnak csak a cikkeket, a tanulmányokat tekintettük, nem vettük figyelembe az egyéb információs anyagokat, mint pl. a kongresszusi beszámolók, beszélgetések, interjúk, stb. A „Műhely" „Figyelő" rovat közleményeit, bár kisebb terjedelműek, de tanulmány jellegük miatt feldolgoztuk.

A „Szociológia" külföldi szerzők cikkeit is közli. Ezeket, bár nem a hazai kutatók irodalomhasználatát tükrözik, csekély számuk miatt elemzésünk tartalmazza. Adatainkat jelentősen módosíthatja például egy 3 lap terjedelmű hozzászólás, amelyben 167 hivatkozás szerepel. Annak elbírálása, hogy mi értékesebb, egy tanulmány csekély bibliográfiai apparátussal, vagy ez az extrém hivatkozásmennyiségű hozzászólás, nem lehet feladatunk.

Forrásnak tekintettük a lábjegyzeteket, bibliográfiai hivatkozásokat, irodalomközléseket. Ha forrásunk ugyanazt az anyagot többször idézte, csak egyszer vettük számításba, mert így nem növelte helytelenül a használt bázist. Az önhivatkozásokat – akár a szerző saját, korábbi munkásságára, akár a közlő folyóirat korábbi cikkeire vonatkozott, feldolgoztuk, mivel végeredményben az önhivatkozás is használat. A szövegközti utalásokat, az ún. krypto-hivatkozásokat csak akkor vettük számításba, ha bibliográfiai utalást is tartalmaztak.

A hivatkozás adataira vontkozóan a következő t í p u s o k a t állítottuk fel, kizárólag a gyakorlati célt szem előtt tartva.

a) Monográfia – ezen belül a gyűjteményes kötetek. Ez utóbbi ugyanis gyakran korábban megjelent cikkek újra-kiadása, vagy különböző szerzők tanulmányai, ezért érdemes megkülönböztetni.

Ha egy folyóiratcikket gyűjteményes kötet és nem eredeti megjelenése alapján idéztek, gyűjteménynek tekintettük.

Ugyancsak a gyűjtemények közé került egy szerző válogatott vagy összes műveire történt hivatkozás.

Ha bevezetésre hivatkoztak, akkor aszerint vettük számításba, hogy mihez készült a bevezetés.

b) Jelentések (kutatói), vizsgálatok és kongresszusi anyagok kerültek egybe. Ha a konferencia anyaga folyóiratban jelent meg, odasoroltuk.

c) Disszertációk.

d) Egyéb alá soroltul a témadokumentációkat, kéziratokat, levéltári anyagot, törvényeket, rendeleteket (ha önállóan jelentek meg magyarázat nélkül) stb.

A periodikum fogalmát bontottuk: évkönyvek, folyóiratok, hírlapok. (Az egyéb alá itt a hivatalos közlönyök, népszámlálás adatait tartalmazó kiadványok kerültek.)

A hivatkozott anyag periodusokra osztása is önkényes, de céljainknak megfelelő:

1975–1970 1969–1960 1959–1945
1944–1919 1918–1900 1899–

A periódusba sorolásnál nehézséget az évszám nélküli hivatkozások jelentettek. Ahol módunkban volt, ott meghatároztuk. Néha azonban furcsa problémák is felmerültek. A cikkgyűjteményeknél természetesen a gyűjtemény kiadási évét tekintettük – összhangban a típusmegállapításnál közöltekkel. Gondot okozott a levéltári anyag korszakba sorolása, mivel a közölt jelzetek nem tartalmaznak évszámot.

A hivatkozott anyag nyelvét a világnyelvekre korlátoztuk, ezzel összhangban állapítottuk meg a megjelenés országait. Természetesen a nyelv és ország nem mindig fedi egymást – ezért is szükséges külön közlésük.

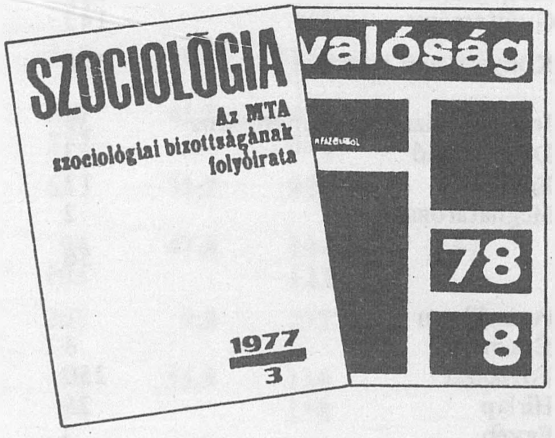
A vizsgált folyóiratokra vonatkozó adatok

Szociológia: 910 lap (70,1 %) terjedelemben tanulmányokat közöl, egyéb információs anyagok terjedelme 378 lap (29,9 %). A 910 lapon 69 tanulmány található, így egy-egy cikk átlagterjedelme 13,24 lap. A 69 tanulmányból 14 (20,3 %) bibliográfiai apparátus nélkül jelent meg. A hivatkozások száma összesen 870 (részletesen ld. a táblázatokban). Ha a hivatkozások nélküli tanulmányokat nem vesszük figyelembe, akkor egy tanulmányra átlag 15,81 hivatkozás jutott.

Valóság: 2072 lap (67,2 %) terjedelemben cikkeket, tanulmányokat közöl, egyéb információs anyagok terjedelme 1000 lap (32,8 %), ebből kifejezetten recenzió és referátum 361. A 2072 lapon 198 cikk található (kivételesen 3 interjút is annak tekintettünk irodalom-közlése miatt), – így egy-egy cikk átlagterjedelme 10,46 lap. A 198 cikkből 90 (43,4 %) nem tartalmazott hivatkozást. A hivatkozások száma összesen 2075

(részletesen ld. a táblázatokban). Ha a hivatkozás nélküli tanulmányokat nem vesszük figyelembe, akkor egy tanulmányra átlag 19,21 hivatkozás jut.

A két folyóirat eltérő jellege megmutatkozik mind a tanulmányokra fordított oldalszámban, mind a tanulmányok terjedelmében, továbbá a bibliográfiai apparátus nélkül publikált anyag tekintetében.

Meglepő viszont, hogy az egy cikkre jutó hivatkozások átlagszáma a Valóságban lényegesen több mint a Szociológiában.

WOOD és FERGUSON 1974-ben megjelent cikke foglalkozik a társadalomtudományi folyóiratok statisztikai vizsgálatával és összeveti a kapott eredményeket VICKERY 1968-ban, a műszaki-tudományok területén végzett kutatásaival. Adataik szerint a társadalomtudományi folyóiratokban átlag évi 47 cikk található 6,9 oldal terjedelemben, a műszaki-természettudományos lapokban 85 cikk 4,7 lap terjedelemben.

Az általunk vizsgált 2 folyóirat összesített két évi eredménye – itt a hivatkozást nem tartalmazó cikkeket is számolva – 267, azaz egy folyóiratra egy évre számítva 66,7 cikk az átlag. Ez az eredmény felette van a külföldi folyóiratok átlag c i k k m e n n y i s é g é n e k, ami talán magyarázható, hogy nálunk kevesebb folyóiratban van publikálási lehetőség. Ami a cikkek terjedelmét illelti, a két folyóirat átlaga 11,1, messze meghaladja Wood és Ferguson megállapítását, a 6,9 lap terjedelmet, bár LINE újabb kutatása a cikkek terjedelmének évi 0,5 %-os növekedését mutatta ki.

A hivatkozások elemzése

Folyóirataink összesen 2945 (Szociológia: 870 – Valóság: 2075) hivatkozást találtunk. E mennyiség a folyóiratok számát és a vizsgált periódust tekintve összevethető más elemzések adataival, ahol a folyóiratok nagyobb száma és a vizsgálati periódus hosszabb ideje vezetett nagyobb számú hivatkozásra.

Igy EARL és VICKERY, elemzésünktől ugyan eltérő célú reprezentatív mintavételében összesen 65 340 adat került nyilvántartásba. HAFNER már említett vizsgálata 31 669 hivatkozásra terjedt ki. Mindkét elemzés lyukkártyás feldolgozást használt. Találunk azonban kevesebb hivatkozással dolgozó elemzéseket is, BROWN 6 folyóiratot tárt fel például, 5430 hivatkozáshoz jutott. VATTER kutatásait pedig 1732 hivatkozás alapján végezte.

A hivatkozott dokumentumok típus szerinti megoszlása

Dokumentumtípus	Hivatkozások száma					
	Szociológia	%	Valóság	%	Összesen	%
Monográfia	385	44,4	937	45,2	1322	45
Gyűjtemény	143	16,4	279	13,5	422	14,2
Könyvjellegű összesen	528	60,8	1216	58,7	1744	59,2
Jelentés, vizsgálat, kongresszus	39	4,5	36	1,7	75	2,6
Disszertáció	3	0,3	2	0,1	5	0,2
Egyéb	12	1,4	61	2,9	73	2,5
Meghatározatlan	2	0,2	8	0,4	10	0,3
	56	6,4	107	5,1	163	5,6
Periodikum						
Évkönyv	8	0,9	44	2,1	52	1,8
Folyóirat	250	28,7	596	28,7	846	28,6
Hírlap	25	2,9	106	5,1	131	4,5
Egyéb	3	0,3	6	0,3	9	0,3
	286	32,8	752	36,2	1038	35,2
Összesen	870	100 %	2075	100 %	2945	100 %

A hivatkozások közel 60 %-a könyvjellegű dokumentumokra, ezen belül 14,2 % gyűjteményekre vonatkozik. 35 % a periodikumra és csak 5,6 % a további dokumentum típusokra. E téren a két folyóirat közt csak igen minimális eltérés tapasztalható.

Elemzésünk eredménye egybeesik a társadalomtudományok területén nyert tapasztalatokkal. A könyvjellegű dokumentumok lényegesen nagyobb használata a folyóiratokkal szemben a társadalomtudományi könyvtárak gyarapítási politikájában nem hagyható figyelmen kívül!

Fel kell figyelnünk a gyűjteményes kötetek használatának nagyobb számára: a könyv- és folyóirathasználat mellett a harmadik helyet foglalja el (14,2 %). Ez felveti a folyóiratok archiválását, – ha pl. a fontosabb cikkek újra kiadásra kerülnek. Szempont lehet a másodlagos szolgáltatások értékelésénél is – tartalmazzák-e a gyűjteményes kötetek anyagát és végül helyi igény szerint felveti az analítikus feltárást a katalógusban.

Érdekességként említjük a periodikumokon belül a napilapok használatát a társadalomtudományok területén. Arányuk 4,5 % a dokumentumtípusok sorában a negyedik helyet mutatja. Bár ez a táblázatból nem derül ki, de elemzésünk során felfigyeltünk, hogy a hírlapok régi évfolyamait használják. Például: Népszava legkorábbi évfolyama 1907, Világ, 1910, Szabad Nép 1945. A vizsgált két folyóirat között elég jelentős az eltérés a Valóság javára.

Az egyéb dokumentumok kis számú használata arra utal, hogy a tájékoztatás eszközeinek igénybevételével talán a könnyebb utat választják.

A hivatkozott dokumentumok i d ő r e n d i megoszlása

Periódus		Szociológia	%	Valóság	%	Összesen	%
1975–1970	Külföldi	145	39,9	310	38,1	455	38,7
	magyar	218		503		721	
		363	42,6	813	40,2	1176	40,9
1969–1960	Külföldi	193	65	261	41,2	454	40,8
	magyar	104		372		476	
		297	34,8	633	31,2	930	32,3
1959–1945	Külföldi	48	63,2	96	47,8	144	52
	magyar	28		105		133	
		76	8,9	201	9,9	277	9,6
1944–1919	Külföldi	30	37,5	86	55,8	116	49,6
	magyar	50		68		118	
		80	9,4	154	7,6	234	8,1
1918–1900	Külföldi	3	13	41	29,7	44	27,3
	magyar	20		97		117	
		23	2,7	138	6,8	161	5,6
1899–	Külföldi	11	98,6	34	39,1	45	44,6
	magyar	3		53		56	
		14	1,6	87	4,3	101	3,5
		853	100 %	2026	100 %	2879	100 %
Sajtó alatt:	3						
Meghatározhatatlan:	14	17	41	49	55	66	
		870		2075		2945	
Ebből külföldi		430	50,05 %	828	40,9 %	1258	43,6 %

Csaknem 75 %-ban 1960 utáni dokumentumokra hivatkoznak, ezen belül az 1970 utáni 41 %. A két háború közti anyagra 8 %, századunk előttire pedig 3,5 % hivatkozást találunk. A Valóság valamelyest nagyobb arányban hivatkozik 1918 előtt megjelent irodalomra, ezt magyarázza, hogy történelmi tárgyú közleményeket is publikál.

Érdemes megvizsgálni, hogy a különféle korú irodalomban milyen arányban találhatók magyar, ,ill. külföldi dokumentumok. Miután a hivatkozások egészét tekintve a külföldi források aránya 44 %, érthető, hogy csaknem minden korszakból a hazai források szerepelnek többségben. Kivétel ez alól az 1945–1959 közti időszak, ahol a külföld súlya 52 %-ot ér el. A nem-magyar forrásokra való hivatkozások aránya (összesen) a Szociológiánál 50 % feletti, a Valóságnál nem éri el a 41 %-ot sem. Ez az eltérés elsősorban az 1945 és 1969 közti források használatának tudható be, itt a legnagyobb az eltérés (1960–1969 közt a Szociológia hivatkozásainak 65 %-a külföldi, a Valóságnál

ugyanez csak 41 %, az 1945–1959 közti időszaknál ezek az arányok 63 %, ill. 48 %). Bizonyos fokig megfordul a helyzet az 1944 előtti irodalom esetében, ahol a Valóság publikációi inkább hivatkoznak külföldi forrásokra (44 %), mint a Szociológia (32 %).

Eredményeink egybeesnek más vizsgálatok megállapításaival; a társadalomtudományokban a korábbi irodalmat gyakrabban használják, mint a műszaki tudományok területén. Hogy mennyire nyúlnak vissza a kutatók a korábbi irodalomra egész pontosan nem állapítható meg. Részben a már említett gyűjtemények használatának nagy száma miatt, részben mivel egyes művek újabb – gyakran változatlan – kiadásban jelennek meg, és a megadott hivatkozásban az új kiadás megjelenési évét találjuk. Ellenkező előjelű torzulást okoz, hogy a hivatkozott dokumentumok jelentős része fordítás, így természetesen magyarnak számít. Az eredeti kiadás természetesen jóval korábbi, ezek torzítva javítják a legújabb dokumentumok használatának arányát. Meg kell még említeni, hogy a hivatkozások nem a kurrens használói igényt tükrözik, hiszen egy-egy tanulmány megírásához az irodalom gyűjtése hosszabb ideig tart.

A hivatkozott dokumentumok megoszlása nyelv szerint

Nyelv	Hivatkozások száma					
	Szociológia	%	Valóság	%	Összesen	%
angol	185	21,3	280	13,5	465	15,8
francia	62	7,1	131	6,3	193	6,6
magyar	441	50,7	1353	65,2	1794	60,9
német	88	10,1	160	7,7	248	8,4
orosz	68	7,8	42	2	110	3,7
egyéb	26	3	109	5,3	135	4,6
	870	100 %	2075	100 %	2945	100 %

A hivatkozott dokumentum nyelve az esetek 61 %-ában magyar. Fel kell hívnunk a figyelmet, hogy adataink nem adnak pontos képet a külföldi szakirodalom ismeretéről, hiszen minden fordítást magyarnak vettünk.

Mint a táblázatból látható az angol a külföldi irodalom leggyakrabban használt nyelve (16 %) a német és francia után igen elmaradva következik az orosz: 3,7 %. A két vizsgált folyóirat közötti eltérés elsősorban az orosz nyelvű források hivatkozásainál feltűnő. (Az orosz nyelvű irodalom tekintetében talán nagyobb hangsúlyt kellene helyezni fordításszolgáltatásra?)

A hivatkozott dokumentumok eredete o r s z á g szerint

Ország	Hivatkozások száma					
	Szociológia	%	Valóság	%	Összesen	%
Anglia	48	5,5	119	5,7	167	5,7
Ausztria	2	0,2	45	2,2	47	1,6
Franciaország	50	5,8	117	5,6	167	5,7
Magyarország	436	50,1	1228	59,2	1664	56,4
NDK	7	0,8	10	0,5	17	0,6
NSZK	64	7,4	50	2,4	114	3,9
Németorzság 1945-ig	15	1,7	44	2,1	59	2
Svájc	6	0,7	7	0,3	13	0,4
Szovjetunió	70	8,1	43	2,1	113	3,8
USA	120	13,7	247	11,9	367	12,5
egyéb	52	6	167	8	217	7,4
Összesen:	870	100 %	2075	100 %	2945	100 %

Mint a módszertani részben kifejtettük a nyelv és a dokumentum eredete nem fedi egymást. A magyarországi megjelenésű dokumentumok aránya a legnagyobb (56,4 %), a Valóságnál 59 %, a Szociológiánál 50 %. Azonban az angol nyelvterület bontása megmutatta, hogy e kiadványok zömmel az Egyesült Államokból származnak, Anglia már egyenlő arányban osztozik Franciaországgal a harmadik helyen. Érdemes kiemelni a Szociológiánál a Szovjetunióban kiadott dokumentumok 8,1 %-os arányát a Valóság 2,1 %-ával szemben. Hasonlóan nagyobb a Szociológia szerzőinek NSZK-beli irodalom használata (7,4 %–2,4 %).

A legfontosabb szociológiai folyóiratok összevetése a hivatkozásokkal*

(A hazai könyvtárainkban nagy példányszámban található szociológiai vagy részben szociológiai folyóiratokat aláhúzással emeltük ki)

Cím	Lelőhelyek száma	Hivatkozások gyakorisága	Legkorábbi – legkésőbbi hiv.
Acta Sociologica. Scandinavian Review of Sociology	6	–	
Administrative Science Ouarterly	6	10	1958–1973
African Social Research Ouarterly	2	–	
American J. of Economics and Sociology	6	–	
American J. of Sociology	17	4	1938–1969
American Sociological Review	15	13	1945–1971
Analel Universiteti Bucuresti Ser. Sociologie	2	–	
Annales (Économies – Sociétés – Civilisation)	16	–	
Annales of The American Academy of Political and Social Science	8	–	

* Külföldi kurrens szociológiai folyóiratok Magyarországon 1972–1973. Bp. 1974. és Kurrens külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban. Lelőhelyjegyzék 1974–75. Bp. 1976. c. kiadványok alapján.

Cím	Lelőhelyek száma	Hivatkozások gyakorisága	Legkorábbi – legkésőbbi hiv.
Année Sociologique	3	1	1964
Archiv für Rechts- und Sozialpsychologie	7	–	
Archives Européennes de Sociologie	6	1	1961
Behavioral Science	6	–	
British J. of Sociology	15	1	1964
Cahiers Internationaux de Sociologie	9	3	1947–1958
Comparative Studies in Society and History	6	–	
Critica Sociologica (Róma)	1	–	
Current Sociology (Oxford)	6	–	
Detusche Zeitschrift für Philosophie (NDK)	32	–	
Economia y Desarello. Havanna (Egyetlen cikkben)	–	5	1972–1973
Économies et Sociétés	5	1	1971
Ergonomics	11	–	
European J. of Social Psychology	2	1	1971
Filosoficky Casopies	9	–	
Filoszofszkie Nauki	23	2	1971
Harvard Business Review	16	4	1958–1973
Homme et la Société	11	–	
Human Relations	10	5	1965–1971
Impact. Science et Société	13	–	
Industrial and Labor Relations Review	5	–	
Institut International d'Études Sociales	1	–	
International Social Science Journal	9	–	
Jahrbuch für Sozialwissenschaft	9	–	
Journal für Angewandte Sozialforschung. Wien	1	–	
Journal of Applied Behavioral Science	1	1	1971
Journal of Applied Psychology	9	2	1934–1953
Journal of Experimental Social Psychology	3	–	
Journal of Human Relations	4	–	
Journal of Mariage and Family	2	1	1967
Journal of Personality and Social Psychology	4	2	1969
Journal of Social Issues	2	1	1969
Journal of Social Psychology	5	1	1961
Kommuniszt	72	1	1969
Korunk	84	23	1936–1974
Kölner Zeitung für Soziologie und Sozialpsychologie	16	3	1969–1973
Kyklos. Internationale Z. für Sozialwissenschaften	17	–	
Lancet	24	6	1961–1966
Marxism today	33	–	
Marxistische Blatter	11	–	
Mirovaja Ekonomika i Mezsdunarodnije Otnosenija	29	2	1970–1972
Mounthly Labour Review	6	–	
Österreichische Jahrbuch für Soziologie	2	–	
Pensés	19	–	
Perspectives Polonaises	2	–	
Polish Sociological Bulletin	12	–	
Praxis. Revue Philosophique. Zagreb	9	–	
Przeglad Socjologiczny	10	–	
Psychological Review	4	2	1935–1955

Cím	Lelőhelyek száma	Hivatkozások gyakorisága	Legkorábbi – legkésőbbi hiv.
Public Administration	5	–	
Public Administration Review	5	–	
Public Opinion Review	6	1	1963
Question Actuelles du Socialisme. Belgrad	8	–	
Raumforschung und Raumordnung	7	–	
Regional and Urban Economics	9	–	
Revista de Filozofie	5	–	
Revue Francaise des Science Politique	6	3	1963–1974
Revus de l'Institut de Sociologie	4	2	1966–1973
Revue Économique et Sociales	3	1	1972
Revue Francaise de Sociologie	9	3	1966–1972
Revus Internationale des Sciences	13	1	?
Revue Internationale du Travail	9	–	
Revue Roumaine des Sciences Sociales. Sér. Sociologie	12	–	
Romanian J. of Sociology	4	–	
Ruch Prawnieczny Ekonomieczny i Socjologiczny	5	–	
Science and Society	13	–	
Social Biology	5	–	
Social-Psychiatrie. NSZK	3	–	
Social Research	4	–	
Social Science Information	12	3	1965–1971
Social Science Ouarterly	4	–	
Society and Leasure. Prague	5	1	1972
Sociologia. Bratislava	3	–	
Sociologia Internationalis. Nyugat-Berlin	8	–	
Sociologia Neederlandica	7	–	
Sociological Inquiry	1	1	1970
Sociological Review	6	–	
Sociologicky Casopis	8	–	
Sociologie du Travail	6	1	1970
Sociologija. Beograd	4	–	
Sociologus. Ny.-Berlin	7	–	
Sociology	2	1	?
Sociology and Social Research	3	1	1964
Sociology of Education	6	–	
Sociometry	7	1	1940
Soviet Sociology, Chapel Hill	1	–	
Sowjetwissenschaft, Gesellschaftwissenschaftliche Beiträge	15	–	
Soziale Welt	4	–	
Studia Socjologiczne Kwartalnik	9	–	
Studia Universitatis Babes-Bolyai. Ser. Sociologia	7	–	
Szociologicseszkie Problemi. Szofija	2	–	
Technological Forecasting and Social Change	5	–	
Urban Studies	8	–	
Urbanisme	16	–	
Vesztnik Leningradszkogo Universziteta. Ekonomiki, Filozofii i Prava	24	–	
Vesztnik Moszkovszkogo Universziteta. Ser. Ekonomika	13	–	

Cím	Lelőhelyek száma	Hivatkozások gyakorisága	Legkorábbi – legkésőbbi hiv.
Vesztnik Moszkovszkoog Universziteta. Szer. Filoszofija	14	–	
Vesztnik Moszkovszkogo Universziteta. Szer. Teorija Naucsnogo Kommunizma	2	–	
Vierteljahresschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte	8	–	
Viitorul Social, Revista de Sociologie	4	–	
Voproszü Ékonomiki	77	–	
Voproszü Filozofii	72	9	1965–1974
Voproszü Pszihologii	39	1	1960
Die Wirtschaft	9	1	1973
Wirtschaftswissenschaft. NDK	50	–	
Wissenschaftliche Z. der Friedrich S hiller Univ. Gesellschafts- und Sprach issenschaftliche Reihe	9	–	
Wissenschaftliche Z. der Humboldt Universität zu Berlin. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe	10	–	
Wissenschaftliche Z. der Karl Marx Universität zu Leipzig. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe	6	–	
Wissenschaftliche Z. der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg. Gesellschafts- und Sprechwissenschaftliche Reihe	10	–	
Wissenschaftliche Z. der Universität Rostock. Gesellschafts- und Sprachwissenshaftliche Reihe	10	–	
Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie	6	–	
Zeitschrift für Sozialpsychologie	4	–	

Ha a kapott adatainkat összevetjük SZ. NAGY Lajos a néprajzkutatás terén végzett vizsgálatainak eredményeivel, meg kell állapítanunk, hogy ott a hivatkozásbázis lényegesen koncentráltabb és sokkal inkább a szűkebb szakterület folyóirataira hagyatkozik. Ha a fent közölt összevetésünket a hazai folyóiratbázissal vizsgáljuk, sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a felhasznált irodalom majdnem véletlenszerű. a Tény, hogy egyetlen folyóiratot találtunk, amely a jelek szerint nincs meg Magyarországon, elégedettséget okozhatna. Viszont a nagy példányszámban meglévő folyóiratok kihasználtsága, a hivatkozott folyóiratok teljes szórtsága feltétlenül arra mutat, hogy információbázisunk nem kellően feltárt, propagált és szervezett. Feltűnően hiányzik a kiváló lengyel szakfolyóiratok említése.

Fel kell figyelnünk, hogy a folyóirathasználatban kurrens használatra utaló adatot alig találunk, ez még akkor is feltűnő, ha tudjuk, hogy egy-egy tanulmány leadása és publikálása között hosszabb idő telik el. A folyóirathasználatban dominál az 1945 óta kiadott anyag; a Korunk, az American J. of Sociology és a Sociometrynél találunk csak korábbi évfolyamokra hivatkozást.

Minden arra utal, hogy információs rendszerünkben a feltárásra nagyon nagy hangsúlyt kell helyezni, az amúgyis elszórtan – több helyen tárolt folyóiratbázis központi nyilvántartása, feltárása és a másolatszolgáltatás nélkül e gazdag információtár nem találja meg az utat az információáramlásba.

Bibliográfiai hitelesség, pontosság

Az eddigiek során hivatkozásokat elemeztünk, ebből következtetéseket vontunk le a használatra, sőt magának az információs rendszernek a tervezéséhez is igyekeztünk adalékot nyújtani. Felmerül a kérdés azonban, mi célt szolgál a hivatkozás, a közölt bibliográfia. Szolgálhatja a szerző álláspontjának alátámasztását, vitatott vagy cáfolt nézetek forrását, további tájékoztatást ad azok számára, akiket a téma alaposabban érdekel, igazolhatja a szerző széleskörű tájékozottságát – de bármelyik célt szolgálja, hitelesnek, pontosnak és visszakereshetőenk kell lennie. Tapasztalataink sajnos nagyon rosszak. Nem hogy egy folyóiraton, de még egy cikken belül sem találkozunk egységesen leírt hivatkozással.

Az adatok egy része hiányzik, a sorrend tetszőleges, úgyszintén az interpunkció. Ezek, – ha nehezen is – de legalább visszakereshetők. De mit kezdjünk adatokkal, amelyeket részben, vagy egészben lefordítanak? Pl:

J. Handyside–M. Speak: Munkával való elégedettség. „Ipari viszonyok brit folyóirata" 1964/2 52–65.p.
vagy
L. W. Porter és E. E. Lawler: Vezetői magatartás és teljesítmény. Homewood. II. Richard D. Irwin 1968.

Hasonlóan visszakereshetetlen egy külföldi kongresszusra való hivatkozás, ahol magyarul közlik a kongresszus nevét és egyik helyen annyit: anyagai, majd másutt: dokumentumai.

Elemzéseink során a dokumentumok 1,9 %-ánál nem tudtuk a kiadás évét megállapítani. A típusmeghatározást pedig 0,3 %-ban nem tudtuk elvégezni, mert nem lehetett eldönteni a hivatkozás mire vonatkozik.

A hivatkozások formai területén mutatkozó anomáliák bibliográfiai kulturáltságunk egyik mutatói. Nehezítik a tájékoztatást, a kutatók igényeinek kielégítését. Ha az egyes szerzőktől nem is lehet megkövetelni a bibliográfiai hivatkozás szabványainak ismeretét, legalább a szerkesztőségeknek kellene az egységes, pontos hivatkozásról gondoskodni.

Összegzés

Eredményeink értékelésénél figyelembe kell venni a hivatkozáselemzésnek, mint a kutatói technikának a korlátait, továbbá vizsgálódásunk viszonylag szűk körét. Ennek ellenére reméljük, hogy célkitűzéseinkre az elemzés feleletet adott, adalékul szolgált az információfogyasztók és az általuk használt dokumentumok közötti kapcsolat felderítéséhez, továbbá a hazai folyóiatbázis használatához.

További kutatásokra, elemzésekre van szükség. A hivatkozások feltérképezésére más folyóiratokban, a társadalomtudományok más ágazataiban, a nagyobb számok összevetésére és összegezésére az általánosításhoz. Külön vizsgálat tárgya lehet a hivatkozások szakterületi elemzése, a határterületek és más szakterületek hivatkozási aránya a társadalomtudományokban. Az együtt-idézés elemzése a bibliográfiai kapcsolatok felderítésére is eredményesnek ígérkezhet.

Minden elemzés célja azonban csak egy: jobb információs rendszer építéséhez segítséget adni és ezzel a használót eredményesebben kiszolgálni.

IRODALOM

1. BROWN, Charles Harvey: Scientific serials. Chicago, 1956, (ACRL monograph 16.)
2. DAKIEL, Charles F.: Evaluation of periodicals for electrical engineering = Library Ouarterly 1937. 7.vol. 7.no. 354 p.
3. EARLE, Penelope–VICKERY, Brian: Social science literature use in the UK as indicated by citations = Journal of Documentation 25.vol. 2.no. 1969. 123–141.p.
4. FRIIS, Th.: The use of citation analysis as a research technique and its implications for libraries = South African Libraries 1955. 23. 12 p.
5. GARFIELD, Eugene: Citation analysis as a tool in journal evaluation = Science (Washington) 1972. 178. 471 p.
6. GROSS, P. L. K.–GROSS, M.: College libraries and chemical education = Science (Washington) 1927. 66. 385 p.
7. GUHA, Martin: Literature use by European sociologist = International Library Review 3.vol. 4.no. Oct.1971. 445–452.p.
8. HAFNER, A. W.: Citation characteristics of psychology literature 1970–72. = International Library Review 8.vol. 1.no. 1976. 85–115.p.
9. LINE, Maurice B.: Practical interpretation of citations and library use studies = College and Research Libraries 35.vol. 5.no. 1975. 393–396.p.
10. LINE, Maurice B.: The size, growth and composition of social science literature = International Social Science Journal 28.vol. 1.no. 1976. 122–159.p.
11. MARTYN, John: Progress in documentation: citation analysis = Journal of Documentation 31. 4.Dec.1975. 290–297.p.
12. SZ. NAGY Lajos: Kurrens külföldi periodikumok a hazai néprajzkutatásban és a tudományági szakkönyvtárakban. = Könyvtári Figyelő 22.évf. 1976. 1–2.no. 97–113.p.
13. Patterns of citations to articles within journals: a preliminary test of scatter, concentration and absolescence. LINE, M. B. and others. Bath. 1972. 33 p.
14. SZÁVA-KOVÁTS E.: A földrajztudományi folyóiratirodalom hivatkozás-állományában mért felezési idő számszerű értékeinek változása a publikációrobbanás korában = TMT 23.évf. 10.no., 1976. 401–412.p.
15. VATTER, É. K.–F.: O sztrukture naucsnüh szszülok = Naucsno-Tehnicseszkaja informacija Szerija 2. 1975. 5.no.2. 17–20.p.
    Ism. KDSZ 8.évf. 1976. 1.no. 224 p.
16. WINDSOR, D. A.–WINDSOR, D. M.: Citation of the literature by information scientists in their own publications = Journal of the American Society for Information Science 1973. Sept. 377–387.p.
17. WORD, David–FERGUSON, J.: Statistics of social science periodicals = British Library Lending Division Review 1974. 2.no. 92–95.p.

HIVATKOZÁSVIZSGÁLAT A PEDAGÓGIAI SZAKIRODALOMBAN

KÁROLYI Ágnes

A közelmúltban megjelent hazai pedagógiai információs rendszerrel foglalkozó tanulmányok[1] úgy sorakoznak egymás után, mintha szerzőik nem egy országban, nem egy korban élnének, nem egy nyelvet beszélnének. Egy ponton azonban találkoznak a különböző gondolatmenetek: az információszolgáltatás hatékonyságának elemzését általában fontosnak találják.

Az alábbiakban a hivatkozások elemzésével arra a kérdésre keresünk választ: milyen mértékben hasznosítják a hazánkba érkező külföldi folyóiratokat.

A magyar pedagógiai szakirodalom méreteire jellemző adatok

Az 1974–75. tanévben (nem számítva a tanári és tanulói segédleteket és a módszertani kiadványokat) 158 féle szakkönyv jelent meg, az 1975–76. tanévben pedig 191. Ezekből leszámítva a hivatkozási szempontból közömbös külföldi szerzők műveit (nem a hazai információs szolgáltatáson alapulnak), a bibliográfiákat, repertóriumokat, lexikonokat, statisztikai tájékoztatókat, címjegyzékeket, tanterveket és különlenyomatokat (eredeti megjelenési helyükön kerülnek feldolgozásra) marad 124, illetve 167 kötet. Igy, ha a szakkönyvtermés hivatkozásait az 1974–75. tanévre vonatkozóan értékelni akarjuk 23 479 oldalt kell átforgatni, s „kicédulázni". Ugyanígy a következő tanévre vonatkozóan 30 073 oldalt.

1975-ben Magyarországon 67 féle pedagógiai periodikum jelent meg (nem számítva az iskolai évkönyveket), és nem elhanyagolható mennyiségű a szórt anyag, a Valóságban, Kritikában és egyéb folyóiratokban megjelent pedagógiai jellegű cikkek, tanulmányok.

A hivatkozásokban – várhatóan – leggazdagabb akadémiai doktori és kandidátusi disszertációkkal (évente átlagosan 10–12) kapcsolatban helyezkedhetünk arra az álláspontra is, hogy ezek – szinte kivétel nélkül – megjelennek könyvalakban is, tehát szempontunkból elhanyagolhatók lennének, de vizsgálhatnánk a disszertációk hivatkozásait elszigetelten és komplexebben is. Például az információk – ahogy mondani szokták „fertőződési", „lappangási" és „járvány" – periódusainak ütemét nyomon követve.[2]

Ez a néhány adat egyébként magyarázza azt is, hogy a társadalomtudományok terén miért alkalmazzuk olyan ritkán a hivatkozásvizsgálatokat, mint elemzési módszert. A munka indításakor óhatatlanul felmerül a kérdés: érdemes-e ilyen mennyiségű

anyagot áttekinteni, hogy néhány adathoz eljussunk? S ha erre a kérdésre – a laboratóriumi aprómunkát végző tudósoktól tanult türelemmel – igennel válaszolunk, akkor minden valószínűség szerint beleütközünk a következő akadályba: a kapott adatok általában negatív előjelűek, s mögöttük világosan látszanak az organizációs hibák, az anyagi-szellemi erők fecsérlése stb. Ugyanis a hivatkozásvizsgálat olyan állapotjelző, mely sok aprómunkát kíván, és sok negatívumot derít ki. Ezek a negatívumok azonban egyben legalább konkrétumok is.

Kísérletként tehát – vagy áthidaló megoldásul – három olyan folyóirat 2–2 évfolyamát (1975/1976.) dolgoztam fel, mely a legnagyobb példányszámban jelenik meg, a szaktudományon belül általános jellegű, országos terjesztésű – mondhatni vezető tudományos folyóirat:

– Magyar Pedagógia
– Felsőoktatási Szemle
– Pedagógiai Szemle.

Az itt gyűjtött hivatkozásokat – természetesen középpontban tartva a külföldi folyóiratokra vonatkozókat – viszonyítottam egymáshoz, és behasonlítottam az OPKM külföldi folyóiratjegyzékébe. Ez volt munkám fővonala, de éppen kísérleti jellegéből következően többfelé elkalandozott. Az így nyert melléktermékekről is említést teszek.

Nem tészletezem a vizsgálat technikáját, sem a vizsgált folyóiratok jellemzőit (kiadó, periodicitás, rovatbeosztás stb.). Az érdeklődők a részletesebb elemzést a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban megtalálják.[3] A közölt adatok értékeléséhez csupán annyit, hogy egy tanulmányon belül egy dokumentumra való többszöri hivatkozást egynek számoltam, külföldi szerzők tanulmányait és a név nélküli vezércikkeket minden szempontból figyelmen kívül hagytam, az önhivatkozásokat – amennyiben impresszum-adatokkal történt – feldolgoztam.

Általános megállapítások

A három folyóiratban 1975-ben összesen 251 tanulmány jelent meg. Ezek szerzői 936 esetben hivatkoztak, egy tanulmányra tehát 3,7 hivatkozás esik. Az 1976-os évfolyamok 231 tanulmányában 1349 hivatkozást találtam. Egy tanulmányra számítva az átlagot: 5,8. A hivatkozások számának növekedése két év viszonylatában 44 %-os.

Egy tanulmányra eső hivatkozások átlaga

	1975	1976
Magyar Pedagógia	8	13
Felsőoktatási Szemle	1	2
Pedagógiai Szemle	5,5	8

A Felsőoktatási Szemle hivatkozási átlagszámára utalva említem, hogy a lap 1976. évi 1. sz. 43. lapján olvashatjuk: 1975. november 13-án, Nyíregyházán ankétot rendeztek

„Mit kapunk és mit várunk a Felsőoktatási Szemlétől?" címmel. Az olvasók többek között azt várják, hogy „...a szerzők hivatkozzanak az előzményekre (hol írtak már erről, milyen írásos információkra épült a tanulmány)". A hivatkozások csekély száma tehát az olvasóknak is feltűnt.

A hivatkozások száma és megoszlása dokumentumtípus szerint

	1975		1976	
magyar (nyelvű) könyv	295	32 %	436	33 %
idegennyelvű könyv	141	15 %	247	18 %
magyar folyóirat	247	27 %	323	24 %
külföldi folyóirat	98	10 %	118	8 %
egyéb dokumentum	155	16 %	225	17 %
összesen:	936	100 %	1349	100 %

A hivatkozott dokumentumok beosztása a fenti kategóriákba problémamentes volt. Ehhez csupán annyi a hozzáfűzni való, hogy a napilapokra való hivatkozásokat ezúttal a folyóirat-kategóriába soroltam.

A hivatkozott egyéb dokumentumok csoportja figyelmet érdemel. Tekintve, hogy messze vagyunk attól, hogy szaktudományokra kidolgozott hazai dokumentumtipológiával rendelkeznénk, s tekintve, hogy a belátható időn belül realizálható gépesített információs rendszer legvalószínűbb adattára az ERICTAPES lesz,[4] ennek dokumentumtipológiája szerint próbáltam rendet teremteni ebben az egyébként nagyon heterogén csoportban. Az ERIC 19 összetett típust ad. Az összetettség bemutatására példaként az „L" kód alatti típus: „Bibliographies; Annotated Bibliographies, Book Catalogs; Abstracts; Literature Reviews; Literature Searches/Guides; Book Lists; Book Reviews; Library Guides; Indexes (Locators); State-of-the-Art Reviews". (A dokumentumtipológia magyar értelmezése nem lenne hiábavaló munka). A 19 ERIC-típusból fenti kategorizálásban a könyv, folyóirat és újság típusok kivételével mind az egyéb rovatba került.

Megítélésem szerint gyakran hivatkoznak jogszabályokra, irányelvekre, statisztikai kiadványokra, tantervekre, nevelési, továbbképzési tervre, nevelői kézi-, ill. segédkönyvekre, tankönyvekre, jegyzetekre, módszertani levélre, rendtartásra, útmutatásra, párthatározatra. – Az ERIC tipológiában csupán az utoljára említett típus nem szerepel.

Ritkábban hivatkoznak évkönyvre, disszertációra, tanácskozási jegyzőkönyvre, kutatási jelentésre, kísérletről ill. tanulmányútról szóló beszámolóra. – Az ERIC tipológiában mind szerepel.

Egy-két esetben hivatkoznak kéziratra, gépiratra, szóbeli közlésre, bibliográfiára (2 esetben) feladatlapok, kérdőívek adataira, munkafüzetre. Továbbá koncepcióterve, naptárra (Magyar Tanítók Naptára. 1899.), követelményrendszerre. Ezt a három utóbb felsorolt típust az ERIC így nem ismeri.

A hivatkozásokban az itt felsorolt típusmegjelölések gyakran szerepelnek „kísérleti" jelzővel, sőt maguk is jelzővé válnak: Kísérleti tantervjavaslat, vagy kísérleti jegyzettervezet – mutatva pedagógiai elméletünk és gyakorlatunk rendkívüli képlékenységét.

E rövid kitérő után, az általános megállapítások között még – a fenti táblázatból egyébként könnyen leolvasható könyv–folyóirat arányról és a magyar–külföldi dokumentumokra való hivatkozás arányáról kell szólni, annál is inkább, mert ezen a ponton jó összehasonlítási lehetőségünk van SZ. NAGY Lajosnak a néprajztudományra vonatkozó vizsgálatával[5]. A néprajztudomány területén másfélszeres a könyvek „fölénye". A pedagógia területén a könyvekre, ill. a folyóiratokra való hivatkozás aránya (tekintet nélkül az egyéb dokumentumokra) az 1975-ös anyagban: 55–45 %, az 1976-os anyagban: 60–40 %, kiegyensúlyozottabbnak mondható. A magyar és külföldi irodalomra való hivatkozás aránya pedig (ugyancsak nem számítva az egyéb dokumentumokat) 69–31 % (1975), ill. 67–33 % (1976).

A neveléstudományi szakirodalomban tehát inkább könyvekre, méginkább magyar anyagra, leginkább pedig magyar könyvekre hivatkoznak.

A hivatkozott külföldi folyóiratcikkek nyelve és megjelenési ideje

Láttuk, hogy az összes hivatkozások 8–10 %-át teszi ki a külföldi folyóiratcikkre való hivatkozás, s hogy a három vizsgált folyóirat két évfolyamában összesen 216 ilyen hivatkozás van.

A hivatkozott folyóiratcikkek nyelv szerinti megoszlását vizsgálva – az esetlegesség lehető kiküszöbölése végett – a hivatkozott idegennyelvű könyvek nyelv szerinti százalékos megoszlását is közlöm. A vizsgált időszakban 388 esetben hivatkoztak idegennyelvű könyvre.

A hivatkozott külföldi dokumentumok nyelv szerinti megoszlása

	folyóiratcikk	könyv
angol	43 %	42 %
német	20 %	21 %
orosz	17 %	18 %
francia	11 %	10 %
egyéb	9 %	9 %
	100 % = 216	100 % = 388

A folyóirat-hivatkozások során 19 esetben (8 angol, 6 orosz, 1 lengyel és 4 németnyelvű dokumentum esetében) jelölte a tanulmányíró, hogy dokumentáció útján – fordításban – jutott az információhoz, főként az OPKM, másodsorban a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont szolgáltatásában.

A 216 hivatkozás 126 folyóiratra utal. Az angol nyelvűek többsége (22) az USÁ-ban, kisebb része (14) Nagy-Britanniában jelent meg, de van köztük kanadai, finn és holland megjelenési helyű UNESCO-kiadvány is. – A német nyelvűek közül 10 az NSZK-ban, 8 az NDK-ban, 1 Ausztriában jelent meg. – Az egyéb nyelvek között a lengyel, bolgár, cseh, szlovák, olasz és svéd szerepel.

Az INFROSS-vizsgálat[6] tanulságait ismertető Line professzor az információhasználók két alaptípusát különbözteti meg: a ragadozók és a legelészők típusát. A ragadozó típus jellemzője, hogy türelmetlen, friss információt kíván, gyorsan. Szerinte a társadalomtudományokat művelők között a pszichológusok és a pedagógusok a leginkább ragadozó természetűek. Ha a hivatkozott dokumentumok eredeti megjelenési idejét tanulmányozzuk: egyrészt a használói szokásokkal, másrészt a pedagógiai irodalom felezési idejével kapcsolatos megállapításokhoz juthatunk. A külföldi folyóirathivatkozások esetében azonban számításba kell vegyük, hogy a hazai szerzők többhónapos késedelemmel értesülnek a folyóirat beérkezéséről, ill. tartalmáról. Ezért viszonyítás céljából a könnyen elérhető magyar könyvek megjelenésének idősorát is bemutatom. 731 esetben hivatkoztak magyar könyvre.

A hivatkozott dokumentumok megoszlása megjelenésük ideje szerint

	külföldi folyóiratcikk	magyar könyv
18. és 19. század	1 %	8 %
1900–1944	2 %	7 %
1945–1949	2 %	2 %
1950–1954	3 %	2 %
1955–1959	7 %	4 %
1960–1964	11 %	9 %
1965–1969	16 %	19 %
1970–1974	40 %	36 %
1975–1976	17 %	13 %
	100 % = 216	100 % = 731

Láthatóan az 1–6 éves anyagokra hivatkoznak leggyakrabban függetlenül attól, hogy az külföldi folyóiratcikk, vagy magyar könyv. Tovább elemezve a „csúcsidőszak"-ra eső külföldi folyóiratcikkek hivatkozásait megállapíthatjuk, hogy a 3–4 éves külföldi folyóiratok cikkei szerepelnek legtöbbször a hivatkozások között. Adatainkat összevetve SZ. NAGY Lajos vizsgálati eredményével[5], mely szerint a néprajztudományban az összes hivatkozások mintegy fele 1945 előtti irodalomra vonatkozik – úgy tűnik, hogy a nevelástudomány valóban friss irodalmat igényel.

A hivatkozott külföldi és hazai folyóiratok profilja

Már említettem, hogy a 216 külföldi folyóiratcikkra való hivatkozás 126 folyóiratféleséget jelent. Ebből pedagógiai jellegű 67, 15 a szélesen értelmezett pszichológia köréből való, 8 egészségügyi, 5 általános tudományos, 3 szociológiai, 3 könyvtártudományi, 3 irodalmi, a többi politikai, közgazdasági, filozófiai és néprajzi jellegű (profilú) folyóirat, 5 napilap.

Tekintve, hogy a hivatkozások száma és a hivatkozott folyóiratok száma könnyen összetéveszthető, s hogy a következőkben már többnyire nem a hivatkozásokról, hanem

a hivatkozott folyóiratokról lesz szó a fontosabb adatokat megismétlem, viszonyításként a külföldiek mellett a hazai adatokat is feltüntetve:

	külföldi folyóirat	magyar folyóirat
hivatkozott folyóiratok száma:	126	67
ebből pedagógiai profilú:	67	27
hivatkozások száma:	216	570
ebből pedagógiai folyóiratcikkre:	129	373

A hivatkozások nyilván koncentrálódnak a pedagógiai profilú, főként a hazai pedagógiai jellegű folyóiratokra. Feltűnő, hogy a hivaktozási gyakorlat esetenként mennyire belterjes. A Felsőoktatási Szemlében két év alatt 143 esetben hivatkoztak magyar folyóiratban megjelent cikkre, tanulmányra, ezeknek azonban 58 %-a lapon belül, tehát magában a Felsőoktatási Szemlében jelent meg. Folyóiraton belüli hivatkozás a Magyar Pedagógiában 7,5 %-os, a Pedagógiai Szemlében 39 %-os.

Az egyéb hivatkozott magyar folyóiratot tekintve (40 féleség) a szociológiai jellegűek megelőzik a pszichológiai jellegűeket. Legtöbbször a Valóságra, a Magyar Pszichológiai Szemlére, a Magyar Tudományra, a Társadalmi Szemlére hivatkoznak. Feltünően magas a 7 féle napilapra való hivatkozás száma: 91.

A hivatkozott anyag és a hazai dokumentumbázis

Nem rendelkezünk ugyan a kurrens külföldi pedagógiai periodikumok lelőhelyjegyzékével, de a gyűjtött anyagot behasonlíthattuk A kurrens külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban c. lelőhelyjegyzékbe[7]. Ezzel a munkával sem jutunk közelebb a felvetett kérdéshez, de adalékot szolgáltatunk ahhoz, hogy milyen fontos lenne a hazai bázis szisztematikus áttekintése, és a – meglehetősen drága – külföldi periodikumok „terítésének" ésszerűsítése.

A három vizsgált folyóirat két évfolyamában 68 féle külföldi pedagógiai folyóiratra hivatkoztak. Ezek 48 könyvtárunkban találhatók (köztük 29 fővárosi könyvtár):

OPKM-ben	48 féle
ELTE Közp. Kvt. + Tanszékek	46 féle
BMEKK + Tanszékek	19 féle
MTA Ped. Kut. Csop.	18 féle
Felsőokt. Ped. Kutatóközp.	18 féle
Nyíregyháza Tanárképző Főisk.	14 féle

és így tovább az Elektroakusztikai Gyár és a kecskeméti Zöldségtermesztő Kutatóintézet könyvtáráig, ahol a hivatkozott külföldi pedagógiai folyóiratok közül 1–1 található.

A könyvtárainkban meglévő példányszám és az a körülmény, hogy a folyóirat több, vagy kevesebb könyvtárban található – nincs összefüggésben azzal, hogy hányszor hivatkoznak rá. Erre a tényre számos példát hozhatunk mind a pedagógiai profilú, mind az egyéb szakfolyóiratok kapcsán: a Voproszü Filoszofii pl. 54 könyvtárban van meg több példány-

ban, és csak 3 esetben hivatkoztak rá, a Voproszü Pszichologii 32 könyvtárban van meg ugyancsak több példányban és 12-szer hivatkoztak rá. A Science (USA) 49 könyvtárba jár, s egyszer említették, a Harvard Educational Review csak 3 könyvtárban található, mégis két vizsgált folyóiratban 4 esetben hivatkoztak rá. Legtöbbször (20-szor) a Szovetszkaja Pedagogik-ára hivatkoztak, amely 17 könyvtárban található.

A Magyar Pedagógiában és a Felsőoktatási Szemlében találkoztam olyan törekvéssel, mely kifejezetten egyes külföldi folyóirat feltárására, népszerűsítésére irányult. A vizsgált időszakban összesen 9 külföldi folyóiratot ismertettek – többnyire folyamatosan. Ezek:

International Review of Educations (UNESCO)	5 hivatkozás
Kwartalnik Pedagogiczny (lengyel)	0 hivatkozás
Narodna Proszveta (Bolgár)	0 hivatkozás
Padagogik (NDK)	7 hivatkozás
Riforma della Scuola (Olasz)	2 hivatkozás
Szovetszkaja Pedagogika (SZU)	20 hivatkozás
Vesztnik Vüszsej Skolii (SZU)	0 hivatkozás
Vysoká Skola (Csehszlovák)	0 hivatkozás
Comparativ Ed. Review (USA)	0 hivatkozás

Minden bizonnyal fel kellene tárni egy-egy folyóirat kedveltségének, közismert, közhasznú voltának eredőit, s egy ilyen munka során is hasznosítható lenne a hivatkozások vizsgálata.

A külföldi pedagógiai szakirodalommal való ellátottságot elemezte SONNEVEND Péter[8], a legfontosabb könyvekből és folyóiratokból összeállított mintajegyzék alapján. Megállapította, hogy 1970-ben 283 féle – fontosnak mondható – pedagógiai folyóirat érkezett 20 országból, 806 példányban, 156 könyvtárba. Ezek közül akkor 206 féle volt található az OPKM-ben, tehát az összes beérkező fontos pedagógiai folyóirat 73 %-a.

Ez az adat a mi szempontunkból figyelemre méltó. Az alábbiakban ugyanis meglátjuk, hogy a hivatkozott külföldi folyóiratok és az OPKM folyóiratállománya hogyan viszonylik egymáshoz. A 73 % pedig – hozzávetőlegesen jelzi, hogy az OPKM külföldi folyóiratanyaga milyen mértékben reprezentálja az országos ellátottságot.

Az OPKM-be 1977-ben – vétel, csere és ajándék révén – 387 külföldi folyóiratféleség érkezett. A hivatkozott 216 féle folyóiratot behasonlítva az OPKM külföldi folyóiratjegyzékébe azt láthatjuk, hogy a hivatkozott folyóiratok közül 57 található meg az OPKM-ben, köztük 48 pedagógiai profilú, 4 pszichológiai, 5 napilap. Tehát a 3 vizsgált folyóirat 2 évfolyamában az OPKM-ben meglévő külföldi hírlap és folyóiratállomány 15 %-ára hivatkoztak.

A hivatkozások formai megjelenése

Minden jel arra mutat, hogy az elemzésre került folyóiratokban nem érvényesült a szabvány, vagy egyéb – az egyöntetűséget legalább valamelyest biztosító – konvenció.[9] Vég nélkül sorolhatnám a túlságosan bőbeszédű, bonyodalmas, illetve a felismerhetetlenségig hiányos „címleírásokat", ennek azonban nem sok értelme lenne.

A rendetlenség okát az egyéni felületesség és tétovaság mellett főként abban látom, hogy a pedagógiai kiadványok címleírása nem egy esetben gyakorlott szakemberek számára is problémát okoz.

A pedagógiai szakkönyveknek több, mint felét nálunk n e m állami kiadó jelenteti meg. A közhiedelemmel ellentétben a Tankönyvkiadó (számításaim szerint) a termésnek csak 27 %-át gondozza. A pedagógiai jellegű periodikumokat kiadó szervek (minisztériumok, fővárosi és megyei tanácsok, felsőoktatási intézmények, megyei könyvtárak, Felsőoktatási Pedagógiai Kutató Központ, OPKM, NPI, Magyar Pedagógiai Társaság, OMFB, TIT, OPI, KISZ, Uttörőszervezet, szakszervezet, Gyógypedagógiai Egyesület, Bólyai Társaság, Pályaválasztási Intézet stb.) száma a periodikumok számánál (67) is több.

A kiadói műhelyek ilyen szétszórtsága nemcsak a hivatkozások pontatlan, szabálytalan formáját magyarázza bizonyos mértékig, hanem a kérdés rendezését is megnehezíti.

Az idegennyelvű könyvek és folyóiratok leírása még súlyosabb problémát jelent a szerzőknek, a szerkesztőknek, a kiadóknak – és így a hivatkozásvizsgálatot végzőknek is.

JEGYZETEK

1. ARATÓ Ferenc: A pedagógiai információs rendszer problematikája. = Magyar Pedagógia 1975. 1.sz. 18–28.p.
   ARATÓ Ferenc: A pedagógiai információs rendszer időszerű feladatai. = Könyvtári Figyelő 1978. 3.sz. 228–238.p.
   PÁLVÖLGYI Lajos–PÁZMÁN Péter: A számítógép felhasználásán alapuló információs rendszer egy lehetséges perspektívájának vázlata. = Magyar Pedagógia 1976. 1–2.sz. 51–75.p.
2. Az 1974–75. tanévre vonatkozó számításokat a Köznevelésünk évkönyve. 1974–75. Szerk. JÁKI László. Bp. 1977, Tankönyvkiadó. 222 p. alapján végeztem. – Az 1975–76. tenévre vonatkozóan az ugyanilyen című kiadvány megjelenés alatt lévő (1975–76. évi) kéziratának alapján.
3. KÁROLYI Ágnes: Bezsámoló a pedagógiai információs szolgáltatással kapcsolatos hivatkozásvizsgálatról. Kézirat. Bp. 1977. 50 p.
4. EGYHÁZY Tiborné–KOVÁTS Zoltán: Tájékoztató az ERICTAPES adattárra alapozott gépi információkereső rendszerről. = Könyvtári Figyelő 1978. 3.sz. 239–246.p.
5. SZ. NAGY Lajos: Kurrens külföldi periodikumok a hazai néprajzkutatásban és a tudományági szakkönyvtárakban. = Könyvtári Figyelő 1976. 1–2.sz. 97–113.p.
6. LINE, M.: Az INFROSS-vizsgálat. (Tömörítvény.) = Könyvtári Figyelő 1972. 5.sz. 483–495.p.
7. Kurrens külföldi időszaki kaidványok a magyar könyvtárakban. 1974–75. Lelőhelyjegyzék. OSZK. 1976. 1023 + LXI.p.
8. SONNEVEND Péter: A külföldi pedagógiai szakirodalommal való ellátottság elemzése. = Könyvtári Figyelő 1974. 2.sz. 99–112.p.
9. BEÖTHY Ottó: A citatológia anatómiája. = Világosság 1973. 2.sz. 111–119.p.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI INFORMÁCIÓS RENDSZER MŰKÖDTETÉSÉNEK IRÁNYELVEI

Tézisek az akadémiai kerekasztal konferenciához 1978. március 7.

RÓZSA György

A Magyar Tudományos Akadémia évente mintegy 8–10 alkalommal akadémiai ankét, kerekasztal konferencia, klubdélután keretében vitat meg össz-akadémiai érdeklődésre számot tartó témákat. Ezek jegyzékét az MTA Elnöksége hagyja jóvá. A vita bevezetőjeként a felkért előadó tézisei, vagy írásban előzőleg kiküldött előadása szolgál. E rendezvényeken akadémikusok, akadémiai vezető tudományos szakemberek és külső meghívott szakemberek vesznek részt. Jelen konferenciát SZENTÁGOTHAI János, az MTA elnöke nyitotta meg és a konferencia elnöki tisztének betöltésére PACH Zsigmond Pált, az MTA alelnökét kérte fel.

Előzmények

A társadalomtudományi információ fejlesztéséről a kormány Tudománypolitikai Bizottsága 1974-ben hozott határozatot, míg 1976 júniusi határozatában felhatalmazta a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottságot (TKB), hogy dolgoztasson ki irányelveket a társadalomtudományi információs rendszer továbbfejlesztésére. A TKB és a Kulturális Minisztérium munkaszerveként 1977-ben alakult Társadalomtudományi Információs Munkacsoport előterjesztését az információs rendszer kialakításáról 1978 februárjában vizsgálta meg a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság. Az Akadémia 1975 áprilisában ankét keretében vitatta meg „A korszerű információ szerepe a tudományos kutatásban" c. témát.* A Tudománypolitikai Bizottság határozata alapján 1977-ben indultak meg a Szakmai Információs Rendszer (SZIR) kidolgozásának munkálatai. A kiépülő rendszer-

---

* A bevezető előadás – szerzője RÓZSA György – megjelent a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 1975. 6. számában, továbbá ld. az MTA Elnökének „Tájékoztató a tudományos információ tárgyában tartott ankétról" c. iratát (1975. ápr. 21. 4 p. soksz.)

nek – a társadalomtudományok sajátosságaiból következően – önálló fejezete lesz a társadalomtudományi tájékoztatás. Még két motívum a hazai előzményekhez: a jövőben a tudományirányító szervek fokozottan kívánják bevonni a közgyűjtemények munkatársait a tudományos munkába, továbbá a kutatási főiránnyá váló komplex témakör, a nemzeti múlt értékeinek feltárása fokozott feladatok elé állítja a társadalomtudományi információt.

A fentiekben vázolt hazai előzmények mellett vannak nemzetközi vonatkozások is. Az Unesco napirendre tűzte az UNISIST (World Science Information Programme) kiterjesztését a társadalomtudományokra. A szocialista országok tudományos akadémiái 1976 júniusában létrehozták a nemzetközi társadalomtudományi információs rendszert, a MISZON-t (Mezsdunarodnaja informacionnaja szisztema po obscsesztvennüm naukam). A különböző társadalmi rendszerű országok együttműködését kívánja elősegíteni a tájékoztatás területén az Unesco és a Nemzetközi Társadalomtudományi Tanács ún. bécsi társadalomtudományi központja kezdeményezésére az 1977 nyarától időszakonként ülésező európai társadalomtudományi információs konferencia.* Keleti és nyugati szakértők közreműködésével működik immár több mint két évtizede a Nemzetközi Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Bizottság. Jelentősen kiépültek vagy kiépülőben vannak az ágazati együttműködések is, mint például a közgazdasági tájékoztatás a szocialista országok megfelelő intézményei között. Egyes országokban nagyszabású társadalomtudományi információs programok működnek, így megemlíthető a francia CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) Humán Dokumentációs Központjának tevékenysége.

Mind a hazai előzmények, mind a nemzetközi vonatkozások egyaránt a társadalomtudományi információ megnövekedett jelentőségére utalnak. Az alábbi tézisek alapjául a Társadalomtudományi Információs Munkacsoport „Előterjesztés a társadalomtudományi tájékoztatás továbbfejlesztéséhez" (1978 február, 13 p. soksz.) c. írása szolgál.

Tézisek

1. Társadalomtudományi információn a társadalomtudományi és humán könyvtári és dokumentációs szolgáltatások összességét értjük. E szolgáltatások a legszélesebb értelemben vett szakirodalmon alapulnak és szakirodalmi jellegűek. A feldolgozott szakirodalom és az ezen alapuló szolgáltatások bármily formában előfordulhatnak (könyv, folyóirat, kutatási jelentés, mikroreprodukció, mágnesszalag stb.). Az adatarchívumok (pl. szociológiai felmérések kérdőívei, népszámlálási lapok stb.) és levéltárak kapcsolódása a társadalomtudományi információs rendszerhez később vizsgálandó.

2. A társadalomtudományi információs rendszer célja az, hogy a különböző használói típusok számára biztosítsa a politikai, gazdasági, tudományos és kulturális feladatok megoldásához szükséges információkat a tájékoztatás komplex eszközeivel. Ez szükségessé teszi azt, hogy a rendszer állandó, szerves kapcsolatot építsen ki mind a megfelelő nemzetközi, nemzeti, mind a hazai információs rendszerekkel. Ez vonatkozik

* 1977: Moszkva, 1978: Blazejevko (Poznan).

mindenekelőtt az ugyancsak most szervezendő Szakmai Információs Rendszerre (SZIR), amelynek a társadalomtudományi információs rendszer önálló része.

3. A társadalomtudományi információs rendszer szervezésénél is alapvetően a felhasználók ágazatonként és felhasználói kategóriánként eltérő információszükségleteiből kell kiindulni és figyelemmel lenni a kutatások növekvő interdiszciplináris tendenciájára.* A társadalomtudományi információ tekintélyes része nemcsak a társadalomtudományi ágazatok elméleti és gyakorlati művelőihez, hanem az egész társadalmi–gazdasági–műszaki élethez szól.

4. Tudományterületenként differenciáltan kell biztosítani a vezetői tájékoztatást, a politikai és állami vezetés információellátását. E célra elsősorban az eredeti dokumentumokat is helyettesítő anyagokra, információs szintézisekre, egyedi esetekre készített tematikus és adatjellegű (faktorgrafikus) összeállításokra van szükség. A kutatás-fejlesztés és a felsőoktatás részére általában szükség van az adott tudományterület és a határtudományok új eredményeinek ismeretére, amit ágazatonként eltérő mértékben kell kiegészíteni retrospektív információval (folyamatos regisztráló funkciók: gyorstájékoztatás, referálás, kurrens és retrospektív bibliográfia). A döntéselőkészítésben és a végrehajtásban résztvevők, tehát a gyakorlati szakemberek részére leginkább adatjellegű (faktorgrafikus) és referáló tájékoztatásra van szükség. A közművelődési információigény kielégítésének változatos formái lehetségesek, mint amilyenek a tematikus ajánló bibliográfiák, figyelemfelhívó annotációk stb. Az egyes használói kategóriák között nincsenek merev választóvonalak, a szolgáltatások kölcsönösen felhasználhatók, kombinálhatók, „átcsomagolhatók".

5. Valamennyi használói kategóriára érvényes, hogy mivel a társadalomtudományok területén továbbra is döntő az eredeti dokumentumok szerepe, változatlanul megmarad a jelentősége a hagyományos könyvtári szolgáltatásoknak (könyvtárközi kölcsönzés, katalógusok stb.), ezért ezek fejlesztése, korszerűsítése a tájékoztatási rendszer egyik feladata. Ez annál is inkább kívánatos, minthogy a társadalomtudományi információs rendszer egészében a könyvtárakra épül.

6. A társadalomtudományi információs rendszer szakterületenkénti alrendszerekből áll. Ezeket az alrendszereket (szociológia, jog stb.) kijelölt információs szakközpontok fogják össze módszertanilag. A kooperáció kiterjedne a dokumentumbázisnak munkamegosztáson alapuló fejlesztésétől a szolgáltatások koordinált biztosításáig. A szakközpontok tudományos orientálását alternatívan a tudományterületileg illetékes akadémiai kutatóintézet, akadémiai bizottság, vagy a szakközpont mellett szervezendő használói (tudományos) tanács biztosítaná. Igy például a magyar irodalomtörténet információs szakközpontja az Országos Széchényi Könyvtár volna, melynek tudományos orientálását az MTA Irodalomtudományi Intézete látná el, vagy az állam- és jogtudomány szakközpontja az Országgyűlési Könyvtár volna az MTA Állam- és Jogtudományi Intézete tudományos orientálásával. Az ágazati szakközpontok és hálózatok fokozatosan épülnek ki. Az ehhez

---

* 1978 áprilisában a MISZON-munkaterv keretében a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára tudományos ülést szervezett a társadalomtudományi interdiszciplináris kutatások információs módszereiről. Az ülés iratai megjelennek kötetben.

szükséges helyzetképet és a fejlesztési terveket néhány ágazat esetében a TKB elnökének felkérésére még ez évben megtárgyalnak az illetékes akadémiai bizottságok.*

7. A társadalomtudományi információs rendszer egészét érintő bizonyos fejlesztéseket központilag és központi finanszírozásból kell megoldani (TKB), továbbá megvizsgálni az egyes központi szolgáltatások helyzetét és megjavításának lehetőségét. Az előző kategóriába tartozik a gépesítés, a szükséges technikai felszereltség biztosítása (telex, mikrofilmtechnika, reprográfia), továbbá az automatizálás, ideértve a nemzetközi rendszerekbe vagy szolgáltatásokba való bekapcsolódást. A második kategóriába tartozik a kutatásnyilvántartás, az útijelentés-nyilvántartás és egy általános társadalomtudományi ki–mit–hol kutat (referral center) szolgáltatás kifejlesztése.**

8. A társadalomtudományi információs rendszer működtetésének kulcskérdése a szakképzettség. Ennek megoldásához az is szükséges, hogy az egyes szakterületek, tudományterületek szakember-szükségletük tervezésekor vegyék számításba a tájékoztatás területére irányítandó felsőfokú végzettségű társadalomtudományi szakembereket is. Biztosítani kell a felsőfokú végzettségű könyvtári-tájékoztatási szakemberek képzését, illetve átképzését. Az információs szakemberek képzése mellett megoldást kíván a használóképzés is. A felsőfokú oktatásban helyet kell kapnia a hallgatók információismereti oktatásának is (bevezetés a tudományterület szakirodalmi forrásaiba).

9. A társadalomtudományi információs rendszernek figyelembe kell vennie az országos szakmai információs rendszerre érvényes működési elveket, tevékenységét (beszerzés, feldolgozás, szolgáltatás) úgy kell terveznie, hogy az – sajátosságait szem előtt tartva – kompatibilis legyen a hazai, a nemzetközi, a szocialista információs rendszerekkel.

Vita***

A vitában felszólaltak BOGNÁR József, KERESZTURY Dezső, SZENTÁGOTHAI János akadémikusok, FÜZES Endre, a Kulturális Minisztérium Múzeumi Osztályának munkatársa, PATAKI Ferenc, az MTA Pszichológiai Intézetének igazgatója, SZABADY Egon, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, az MTA Demográfiai Bizottságának elnöke, HERMAN József egyetemi tanár, WALLESHAUSEN Gyula, a Közgazdasági Egyetem Könyvtárának igazgatója, BUDAI Tamás, a Belkereskedelmi Kutató Intézet osztályvezetője, HAVASI Zoltán, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatóhelyettese.

A vitát PACH Zsigmond Pál, az MTA alelnöke foglalta össze a következőképpen: A vita során egyetértés alakult ki a tekintetben, hogy az információ a tudomány integráns része. A vita egynémely hozzászólása a társadalomtudományi információ fogalmát szélesebben értelmezte, mint a tézisek (pl. BOGNÁR akadémikus, aki a külkereskedelmi információs rendszert is odatartozónak véli, vagy FÜZES Endre, aki a múzeumok tárgyi

---

* Az elkészült helyzetelemzések és fejlesztési koncepciók: pedagógia, jog, politika, magyar irodalomtudomány.

** A kutatás- és szakfordítás nyilvántartásokra, valamint a referral centerre vonatkozó munkálatok elkészültek.

*** Ld. az ankét részletes ismertetését: Magyar Tudomány, 1978. 6. sz. Fekete Gézáné tollából.

hagyaték nyilvántartását is a társadalomtudományi információs rendszer keretében képzeli el.) Jelen elgondolás azonban csak a tézisek megfogalmazta keretben, vagyis szakirodalomban tud reálisan számolni a társadalomtudományi információs rendszerrel. Egyetértés van abban, hogy a társadalomtudományi információt a könyvtárakra kell építeni, az információ tudományos orientálását pedig helyes az érdekelt használókra bízni (egyetemi, kutatóintézeti szakemberek). A társadalomtudományi információ ágazatainak helyzetéről és a tennivalókról készüljenek felmérések. Reális az az elgondolás, hogy társadalomtudományi információ szakterületenkénti alrendszerekből álljon egy-egy információs szakközpont módszertani irányítása alatt.

Zárómondatok

Az előzőekben kifejtettekből is kitűnik, hogy egy országos információs rendszer létét könnyebb deklarálni, mint azt valóban életre kelteni és működtetni. A Társadalomtudományi Információs Munkabizottság úgy tekinti, hogy az eddigi többéves előkészítő munka megalapozó jellegű volt és sok még a teendő.

Ami az alakulóban levő rendszer fő vonalait illeti, a következőket emelném ki:

- a társadalomtudományi információ önálló része az országos szakmai információs rendszernek,
- a társadalomtudományi információs rendszer kiépítését az információs szakemberek és a használók együttműködésével kell megvalósítani,
- a rendszert annak figyelembevételével kell megvalósítani, hogy a társadalomtudományi információ az egész társadalomhoz szól,
- a rendszernek egyaránt ki kell elégítenie a társadalomtudományok kettős funkciójából, a valóságfeltáró és ideológiai funkcióból eredő információs igényeket.

A Chalmers University of Technology
könyvtárának útmutatójából

AZ 1977/78-BAN INDULT KÖNYVTÁRI TÉMÁJÚ KUTATÁSOK JEGYZÉKE

Összeállította JORDÁN Katalin

A korábbi gyakorlatnak megfelelően ebben az esztendőben is tájékoztatást adunk az újonnan induló könyvtári tématájú kutatásokról.

A KMK 1977/78. évi, a kutatások bejelentését szolgáló űrlapot 122 könyvtár, illetve intézmény küldte vissza. A válaszoló intézmények közül 81 helyen nem folytatnak számba vehető kutatást. 41 könyvtárban folyik kutatómunka, legalábbis az alkalmazott kutatás szintjén. A 41 intézmény összesen 181 újonnan induló kutatási témát jelentett. Ebből különféle szaktudományi kutatás 112 téma, könyvtári vonatkozású pedig 69.

A következő jegyzék az idén először bejelentésre kerülő könyvtári vonatkozású kutatásokat tartalmazza az országos könyvtárügyi kutatási program központi kutatási főirányai szerinti csoportosításban.

1. A könyvtár és társadalmi környezete

CSAPÓ Edit (KMK)
Könyvtárosképzési tantervek összehasonlító vizsgálata

GALLÉRI Ferencné (FSZEK)
Könyvtárhasználati szokások a FSZEK 21-es könyvtár gyermekrészlegében

HAVAS Katalin (KMK)
Egy fővárosi közművelődési könyvtár társadalmi környezete, beilleszkedése az infrastruktúrába

LAKATOS András (KMK)
A nemzetközi könyvtárügyi statisztika forrásai; a magyar könyvtárügy statisztikai adatainak elhelyezése a nemzetközi adatok keretében

LÉCES Károlyné (BMEKK)
Ausztria egyetemi könyvtárainak helyzete és problematikája

LIPPAY Ferencné (MK, Eger)
Felügyelet és szakfelügyelet a könyvtárakban. A módszertan és a szakfelügyelet kapcsolata

MURÁNYI Lajos (MK, Sz.fehérvár)
A szakrészleges közművelődési könyvtár

RESCH Béláné (JATEKK)
A tudományos tájékoztatási folyamat mozzanatai

SPIEGELHALTER Anna (MK, Szentendre)
A nemzetiségi könyvtárak hatékonyságának vizsgálata

2. Az olvasás folyamata

BÁNHEGYI Gyuláné (FSZEK)
Csoportos foglalkozások módszerének és hatásának vizsgálata a gyermekkönyvtárakban

BARTOS Éva–KAMARÁS István (KMK) –LUCKHAM, Brian (Nagy-Britannia)
A könyv kiválasztásának indítékai, elégedettség a kiválasztott olvasmánnyal közművelődési könyvtárakban Nagy-Britanniában és Magyarországon

BARTOS Éva–MÁNDY Gábor (KMK)
Az olvasói érdeklődés és a könyvtárhasználati szokások vizsgálata a közművelődési könyvtárakban

BÖRÖCZKY Károly (FSZEK)
Befogadásvizsgálat 15–18 éves fiatalok körében

CSŰRY István (KLTEKK)
A polgári irodalom- és olvasásszociológia kritikája

GEREBEN Ferenc (KMK)
A házi könyvállomány vizsgálata

MONOSTORI Imre (MK, Tatabánya)
Olvasmánybefogadási vizsgálatok szakmunkástanulók körében

NAGY Attila (KMK)
Az 5–18 éves korosztályok között extenzív olvasásvizsgálat

SZENTIRMAI László (JATEKK)
Munkásművelődés Szeged peremkerületeiben

TAMÁSI Jánosné (MK, Szentendre)
Olvasásintenzitás és olvasásstruktúra vizsgálata

3. Szakirodalmi igények és szükségletek

BOBOK Györgyné (ELTE Könyvtártud. Tanszék)
A szekunder szakirodalmi tájékoztatási tevékenység alakulása, tendenciái és technikái

JANÓ István (VVEKK)
Szakirodalmi igények és szükségletek és ezek korszerű kielégítésének lehetőségei

Munkacsoport (Országgyűlési Könyvtár)
Felhasználói igények elemzése a politikai és az állam- és jogtudományi (közigazgatási) információszolgáltatásban

4. Dokumentumbázis

BÉNYEI Miklós (MK, Debrecen)
Történelmi törzsállomány a megyei könyvtárakban

DÖMÖTÖR Lajosné–GYIMESI József (VVEKK)
AV eszközök a könyvtárhasználati oktatásban

FONYÓ Istvánné (BMEKK)
A matematika és fizika szakkönyvek állománygyarapítása, különös tekintettel a tőkés könyvbeszerzés gazdasági tényezőire

FREY Tamásné (BMEKK)
A villamosmérnökök elméleti kutatómunkájában felhasznált szakirodalmi dokumentumok jellemzői

GELLÉR Ferencné–KISS Imre (MK, Debrecen)
Közművelődési könyvtárak törzsanyagjegyzéke (0–2 és 5–6 főosztály) 1945–1964

GYIMESI József (VVEKK)
A folyóiratbázis fejlesztése a folyóirat-igénylések figyelembevételével

MARUSZKY József (FSZEK)
A szépirodalmi állomány tartalmi feltárása

STELLA Györgyi (BMEKK)
A kongresszusi kiadványok feltárásának gyakorlata a hazai nagykönyvtárakban

5. Információtároló és visszakereső rendszerek

CSERHALMI Gyula (BMEKK)
ETO szakrendhez kumulatív tárgymutató készítésének módszertana

DOMIN Károly (MK, Miskolc)
A feltárás, osztályozás és katalógusszerkesztés problematikája a megyei könyvtárakban

EGYHÁZY Tiborné (VVEKK)
Információvisszakereső rendszerek megbízhatósága, matematikai modellje

KOVÁTS József (BMEKK)
Textilgépészeti folyóiratcikkek és fordításmásolatok nyilvántartása kétsoros peremlyukkártyán

SZINAI Tivadarné (KMK)
Könyvtártudományi-informatikai értelmező szótár (terminológia) összeállítása

ZÖLDI Péter (OSZK)
ETO jelzetek és tárgyszavak alkalmazása bibliográfiában. A tárgyszó index automatizálása

6. A könyvtári és információs tevékenység gazdaságtana

Ebben a témában nem indult új kutatás.

7. A könyvtári munka gépesítése

FELKAI Lászlóné és Munkacsoport (OPKM)
Számítógépes információszolgáltatás a pedagógiában

PÉTERVÁRI László Béla (KSH)
A COM-technika könyvtári alkalmazása

PÉTERVÁRI László Béla (KSH)
Mikrodokumentációs automatizált információs rendszerek

PÉTERVÁRI László Béla (KSH)
A mikromásolatok alkalmazásának lehetőségei

PÉTERVÁRI László Béla (KSH)
Távmásoló készülékek és rendszerek

TÓTH Béla (MKKEKK)
A szakirodalmi feltárás és információtárolás különös tekintettel a gépesítési lehetőségekre

8. Könyvtárépítés

E témakörben nincs új kutatás.

9. Forrásfeltárás, bibliográfia

MILHOFFER Alajos (OSZK)
Magyar bibliofil és számozott könyvkiadványok kézikönyve

ROZSONDAI Béláné (MTA)
A Magyar Tudományos Akadémia Régi Könyvek Osztályán található történeti kötések meghatározása

10. Kéziratfeldolgozás

CZELLÁR Sándorné (KLTEKK)
A Debreceni Egyetemi Könyvtár régi könyveinek possessori és marginális bejegyzései

OJTOZI Eszter–PANDUR Julianna (KLTEKK)
A debreceni Egyetemi Könyvtár egyházi szláv kéziratai

VIZKELETY András (OSZK)
Magyarországi és külföldi könyvtárakban őrzött magyar vonatkozású középkori kéziratokkal kapcsolatos kutatások

11. Helyismereti gyűjtemények

MAGYARNÉ TÓVÁRI Judit (MK, Miskolc)
Az analitikus feltárás módszerei a helyismereti dokumentációban

12. A könyvtári rendszer fejlesztése

FAZEKAS Zsigmondné (MK, Eger)
Integrációs törekvések a közművelődési és iskolai könyvtárügyben. Városi ellátási modell

KONDOR Imréné (OSZK)
Kisebb európai országok szakirodalmi ellátásának rendszerei különös tekintettel a központi szolgáltatásokra

HUBAY Ágnes–SZABÓ Gyula–URSZIN Sándor (MK, Miskolc)
Kísérletek a kistelepülések jobb könyvtári ellátására Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

SZABÓ Zsoltné (BMEKK)
A nemzetközi kiadványcsere jelentősége és helyzete a nagykönyvtárakban

13. Kiadástörténet. Könyvtártörténet

BERLÁSZ Piroska (OSZK)
A debreceni városi nyomda 1596–1651.

BORSA Gedeon (OSZK)
XV. és XVI. századi nyomdászattörténeti problémák

BUCSINÉ SZAÁL Rózsa (SZMT, Miskolc)
Az Alberttelepi Bányász Olvasókör története

ECSEDY Judit (OSZK)
XVII–XVIII. századi nyomdatörténet

HERVAY Ferenc (OSZK)
Magyarországi könyvtárak, könyvjegyzékek és könyvek a középkorban és a XVI. században

ILLYÉS Katalin (OSZK)
A magyar nyelvű szaksajtó kialakulása

JÓNÁS Károly (Országgyűlési Könyvtár)
Az Országgyűlési Könyvtár története 1919–1945.

KOMJÁTHY Miklósné–DOMONKOS Katalin (OSZK)
A retrospektív bibliográfiák módszertani kérdései a XVIII. században

KORMÁNYOS András (Somogyi Könyvtár, Szeged)
A szegedi Munkáskönyvtár története

LIPPAI Jánosné (Somogyi Könyvtár, Szeged)
A Somogyi Könyvtár 100 éve Szeged szellemi életében.

NÉMETH Mária (OSZK)
Hungarica-kutatás az OSZK-ban 1945-től napjainkig

PAPP János (Somogyi Könyvtár, Szeged)
Somogyi Károly, a könyvtáralapító

PAVERCSIK Ilona (OSZK)
A lőcsei Brewer-nyomda története a XVII–XVIII. században

PETRIK Istvánné (Somogyi Könyvtár, Szeged)
A könyvtári hálózat kialakulása és fejlődése a szegedi járásban

SZINAI Tivadarné (KMK)
A Könyvtári Figyelő c. folyóirat története. 1955–1979.

VELENCZEI Katalin (OSZK)
Könyvkiadás és iskolai művelődés Magyarországon a XVII. században

VERESS Gézáné (KLTEKK)
A debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára latin nyelvű humanista anyagának felmérése és a belőle levonható irodalomtörténeti tanulságok rendszerezése

14. Prognosztika

E témakörben nincs új kutatás

A KÖNYVTÁRI KÖZÖNSÉGKAPCSOLATOK ELSŐ ÉVTIZEDE HAZÁNKBAN

PELEJTEI Tibor

Könyvtárosaink 1968–1970 között hallottak először a közönségkapcsolatokról. LIPÓT József könyve[1] hívta föl figyelmünket a külföldön „public relations" kifejezéssel elterjedt kapcsolatszervezési munkára. Korszerűségét rendkívül széles alkalmazási köre és rugalmassága mellett, rohamos elterjedése és több mint fél évszázados sikeres pályafutása igazolja.

A közönségkapcsolat fogalma

A közönségkapcsolat kifejezés nem fedi sem a tájékoztatás, sem a propaganda, sem pedig a reklám fogalmát. Jelen van mindhárom tevékenységben, de nem azonos velük. Ha a közönségkapcsolat fogalmán azt értjük, amit a szó egyszerű jelentése tartalmaz, akkor a szűkkörű értelmezés hibájába esünk. Ennél sokkal többről van szó, olyan valamiről, ami egyfajta szemléletet tükröz, ugyanakkor körülhatárol egy komplex tevékenységrendszert. A könyvtári munka szempontjából elegendő, ha a legelső, még a század első negyedében keletkezett BERNAYS-féle tömör meghatározás és a hozzánk is eljutott néhány újabb szakkönyv[2] alapján tisztázzuk a fogalmat.

> A „közönségkapcsolatok" (angolul: public relations, németül: Öffentlichkeitsarbeit) valamely intézmény és a közönség közötti viszonnyal foglalkozó elmélet- és tevékenységrendszer. Tervszerűen, tartósan és tudatosan fejleszti a közvetlen társadalmi környezet és az intézmény közötti kapcsolatokat a közönség megértése, bizalmának és támogatásának megnyerése érdekében. Feltételezi a kétoldalú (visszacsatolásos) kapcsolatépítést. Alkalmazkodik a társadalom érdekeihez, formálja – és ha kell, módosítja – az intézmény és dolgozóinak magatartását.
>
> A könyvtári közönségkapcsolatok fontosabb elemei, illetve kulcsszavai: a könyvtári szolgálat tervszerű javítása, a segítőkészség kidomborítása a személyi kapcsolatokban, őszinteség a közönség tájékoztatásában, tervszerű tájékozódás (igény- és véleménykutatás), és a mának szóló feladatként: az igények felkeltése és kielégítése.

A közönségkapcsolattal foglalkozó külföldi művek gazdasági és kereskedelmi (főként értékesítési) szempontból vizsgálják a „public relations" tartalmi kérdéseit. Elsősorban a sajátos amerikai és nyugat-európai életforma gazdaságcentrikus problémáira keresik a megoldást a közönségkapcsolatok segítségével. Csak a legutóbbi években jelent meg néhány olyan angol és német nyelvű könyv, amely a könyvtárosok számára készült.

A különböző könyvtári fórumokon rendezett vitákban kikristályosodott vélemények egyöntetűen magállapították, hogy érdemes behatóan tanulmányozni a „public relations" egész tevékenységrendszerét – különösen az olvasók és a könyvtári környezet érdekeit szolgáló módszereket. Szívesen átvesszük a régi által létrehozott értékeket, ha azok valóban értékek. Átvesszük, de a továbbhaladás, a f e j l e s z t é s igényével, a mi értékrendszerünknek és céljainknak megfelelően.

Ki az aki kétségbe vonná például a „public relations" egyik, már régebben megfogalmazott mottóját:

Dolgozz jól, és beszélj róla!

A könyvtárosokkal egyetértésben törekszünk az eddig feltárt ismeretek rendszerezésére – társadalmi érdekeinkkel összhangban –, az alkalmas módszerek gyakorlati adaptálására.

Az első hazai megnyilvánulások

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja a 70-es évek kezdetétől nyilvános vitákat, konferenciákat, majd 1976–77-ben tanfolyamot szervezett a közönségkapcsolat elméleti kérdéseiről és alkalmazásának könyvtári gyakorlatáról. A tanfolyam anyaga azóta a könyvtárosok képzésébe és továbbképzésébe beépült.

Az olvasószolgálati munkában tudatosan alkalmazott kapcsolatszervezési programokról a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár évkönyvében (1969–70) RÓZSA Béla[3] számolt be elsőzör. Cikkének fejezetcímei – (Intézményes kapcsolataink, Kapcsolatunk a közvéleménnyel, Kapcsolatunk olvasóinkkal) – jelzik, hogy megértették a közönségkapcsolatok elvi jelentőségét.

A Könyvtárosban megjelent írások is sürgették a könyvtár és társadalmi környezetének vizsgálatait, mások kutatták az olvasók és a könyvtárosok közötti személyes kommunikáció módszereit.

Jelentős ZIRCZ Péter két írása[4], amely már 1971-ben, majd 1973-ban javasolta a tervszerű, központilag irányított és összehangolt, társadalmi méretű kampányok megszervezését a könyvtárak népszerűsítése érdekében. Jó kritikai érzékkel állapította meg, hogy nem élünk azzal a lehetőséggel, amit a közvetlen társadalmi környezet alakítása, céljainknak megfelelő befolyásolása kínál. Különösen veszélyes ez, ha a közvetlen fenntartókkal szemben nem alkalmazzuk a modern közvéleményformáló és kapcsolatszervező módszereket. Erre vezethető vissza, ha a fenntartók – a jobbik esetben – közönyösek a könyvtári munkák iránt. A közönségkapcsolatok egyik alapvető tételének szellemében felhívja figyelmünket a véleménykutatás fontosságára is. Ha az ilyen módon felderített könyvtári képmást (imágót) összevetjük azzal a képpel, amelynek kialakítását kívánatosnak tartanák, nyilvánvalóvá válnak a tennivalók. A „public relations" ezt úgy fogalmazza meg, hogy a vélemények megismerésének következménye az intézmény magatartásának módosítása.

Meg kell jegyeznünk, hogy ezek a cikkek még a kérdésfelvetés és az általánosságok szintjén maradtak. Csak 1975–76-ban kerül sor a közönségkapcsolatok – az előbbiek

során már említett – könyvtári definíciójának megfogalmazására és az eszközök, illetve módszerek mindennapi gyakorlatának tudatos és tervszerű alkalmazására[5].

A fenti cikkekben exponált kérdésekre érkezett néhány gondolatébresztő válasz. A konzervativizmus, a befelé fordulás és az elszemélytelenedés veszélyei ellen egyöntetűen sürgetik az új stratégia, a hatékonyabb taktika kidolgozásának tervét és mielőbbi alkalmazását. (Az utóbbi megállapítással nem azonos a véleményünk. A közönségkapcsolatokban a marketing taktika helyett elvi stratégiát kell alkalmaznunk.)

VARGA Béla[6] jogosan kérdezi, hogy hol vannak a tudományosan képzett – s nemcsak ösztönösen ráérző – menedzserek (kapcsolatszervezési szakemberek) Magyarországon? Mely szerv tudja biztosítani, hogy akár csak a nagyobb könyvtárak élére ilyen, a munka alapvető céljait és módszereit jól ismerő és értő, ezen felül kitűnő szervezőképességű emberek kerüljenek, ne pedig olyanok, akik máshonnét már kikoptak, vagy véletlenül, (esetleg kapcsolataik) eredményeként csöppentek közénk? Folyik Magyarországon intézményes keretek között tudományos alapokon nyugvó menedzserképzés? Ha igen, miért nem lehet a nagyobb könyvtárak és dokumentációs intézmények vezetői számára ilyen témájú tanfolyamot, esetleg előadássorozatot szervezni? – Kérdéseire a néhány évvel későbbi előadások és továbbképző tanfolyamok adtak választ.

Hangsúlyozza, hogy a közvélemény formálásában, tisztességes „manipulálásában" az egész könyvtárnak részt kell vennie. Nem hallgatja el, hogy az intézmény vezetőjének meghatározó szerepe van abban, hogy ezt a feladatát az intézmény miként, milyen színvonalon tudja megvalósítani.

Könyvtáraink társadalmi megbecsülése

Szükséges-e a könyvtárak számára, hogy kivívják fenntartóik és a társintézmények, de főként társadalmi környezetük megbecsülését és támogatását?

A nyugati könyvtárak – noha a társadalom elismeri fontosságukat – nem élvezik az állam által nyújtott anyagi biztonságot. A közönségkapcsolatok ápolása náluk létkérdés. Egy angol szakkönyv szellemes szerzője, Betty RICE[2] szerint:

> „A könyvtárak a vitathatatlan fontosságú intézmények közé tartoznak, mint például az iskolák, az egyetemek, a templomok és az alkotmányos kormány. A legutóbbi évek során minden ilyen, korábban már szilárdan megalapozott intézmény sokat szenved belső viszályoktól és külső támadásoktól. Kérdéses, hogy a közművelődési könyvtárak, amelyeket a közvagyonból tartanak fenn, és így nyilvánvalóan a puszta létük függ a közösség jóindulatától, el tudják-e kerülni a komolyabb megrázkódtatásokat?"

S vajon hazánkban mindenki szemében a vitathatatlan fontosságú intézmények közé tartoznak a könyvtárak...?

Az elmúlt 30 esztendőben igen sokat fejlődött a magyar könyvtárügy, többet mint előtte 100 év alatt összesen. Mégis sok minden vár még megvalósulásra!

SALLAI István: Miért kiváló a kaposvári megyei könyvtár[7] című cikkében a könyvtár társadalmi szerepének és kapcsolatainak eredményeiről ír. Megállapítja – a public relations értelmezésének szellemében, de a kifejezés említése nélkül –, hogy a megyei könyvtár éveken át tartó szívós munkája – s nem csekély mértékben annak imponáló

modern megjelenése – erősen hatott a könyvtárakkal kapcsolatos közgondolkodásra. Mind a tanácsok, mind a pártszervezetek a könyvtárat lényeges, fejlesztendő intézménynek tartják, s a megye társadalmának gondolkodásában a könyvtár már nem mint puszta könyvkölcsönzőhely jelenik meg, hanem úgy is, mint a tájékoztatás központja. Jól szervezett, nívós rendezvényeivel – a kulturális, társadalmi életben is növelte szerepkörét: otthonná, vitafórummá, előadások színterévé tette a szépen berendezett könyvtári épületet.

A könyvtár társadalmi szerepének növekedése következtében szükségszerűen fejlődtek a társadalmi kapcsolatok is. A korábban esetlegesen végzett tevékenység most már a munka szerves részévé vált. Ma egy modern nyilvános könyvtár feladatrendszerét kétfelé kell osztani:

1. Egyedi szolgáltatások
   - kölcsönzés
   - helybenolvasás
   - tanulás, a kutatás segítése
2. Társadalmi jellegű (tömeges, csoportos) szolgáltatások
   - klubösszejövetelek
   - előadások
   - viták
   - kamarahangversenyek
   - kiállítások, stb.

A 70-es évek elején a kaposvári könyvtár az elsők egyike volt Magyarországon, amely a „járulékos" feladatként végzett propagandamunkát a közösségi kapcsolatok kiépítésének szélesebb bázisára helyezte. Tehette ezt azért is, mert a művelődési intézményeink között egyedül a könyvtárnak van minden használójával közvetlen személyes kapcsolata, és lehetősége igényeik megismerésére.

Az egyedi és tömegfoglalkozások szintézisével a könyvtár az irodalmi, művészi élet igen fontos tényezőjévé tehető és ezzel erősíteni lehet a könyvtárak társadalmi szerepét a köztudatban.

A könyvtárak társadalmi szerepének erősödése maga után vonja az emberek tudatában élő ideális könyvtárkép (a „pozitív image" vagy „imágó") kialakulását.

Ezt a folyamatot érinti PAPP István emlékezetes írása a Társadalmi Szemlében[8]. A közművelődés fejlesztésének feladatairól szólva arról számol be, hogy mit tudnak, mire képesek, milyen fejlettségi szinten állnak a könyvtárak, és hogy milyen szerepet játszanak a művelődési folyamatban. Felsorolja mi az, amit feltétlenül vállalniuk kell a könyvtáraknak és mire vállalkozhatnak még kedvezőbb adottságok esetén. Hangsúlyozza, hogy ma könyvtári ellátási rendszerek kiépítése van napirenden, mégpedig azzal a céllal, hogy a lehetőség szerint azonos színvonalú könyvtári szolgálat álljon minden állampolgár rendelkezésére. Ezek az ellátási rendszerek a nagy és kis könyvtárak egymásra ható, egymásba kapcsolódó együtteséből állnak, és változatos szolgáltatásokat képesek nyújtani. De a döntő kritérium, amitől a korszerű könyvtár szocialista könyvtárrá válik, az nem szervezeti, nem formai és nem technikai jellemzőktől függ, hanem a társadalmi céltól, a közvetített tartalomtól.

A fejtegetések, érvek azt igazolják, hogy a könyvtár – amely közvetlenül kapcsolódik a közművelődés minden formájához – többre is képes, mint az olvasási kultúra mennyiségi terjesztésére vagy minőségi emelésére. A könyvtári környezet elsőrendűen kedvező terep például a közösségi és alkotó jellegű művelődésre, a művelődés közösségi formáinak kibontakoztatására.

Megvannak-e az anyagi és személyi feltételei a korszerű szocialista könyvtár működésének teszi fel a kérdést a cikk írója.

Szép számmal vannak olyan könyvtárak, amelyek már ma képesek eleget tenni az igényesen megfogalmazott feladatoknak... Könyvtáraink zöme jelenlegi adottságainak kihasználásával közelíthet művelődési, társadalmi szerepe betöltéséhez; a velük szemben támasztott követelményeket a feltételek biztosításától függően lehet és kell fokozni. De – és ez is lényeges – senki sem veheti le a döntés felelősségét az illetékes testületek válláról...

A cikk utolsó néhány sora tehát tulajdonképpen orientált „PR" közlés. A szerző a könyvtárügy fejlesztése érdekében, a közvélemény befolyásolására törekszik. (Az orientált kommunikációnak minden esetben ez a feladata!) A cikk üzenete és az üzenetvevők között nincs ellentmondás, ezért bizonyára célba talál...

Az említett és elemzett írások többsége bizonyítja, hogy a közönségkapcsolatok módszerei együtt fejlődnek és csiszolódnak ismereteink gyarapodásával.

A Public Relations Bizottság tevékenysége

A public relations tevékenység alaposabb megismerését tette lehetővé „A tájékoztatás és a közvéleményformálás a korszerű vállalatvezetés eszköze" című országos konferencia, amelyet 1972. február 28–29-én a MTESZ Szervezési és Vezetési Tudományos Társasága (SZVT) szervezett.* A konferencián vitatkoztak a public relations magyar nyelvű elnevezéséről is, de megegyezés nem született.

A „PR" – legalábbis ahogy mi idehaza értelmezzük – fejtette ki a konferencia bevezető előadásában MÁRTON Miklós – hatékonyan valósítja meg azt, amit úgy nevezünk: üzemi demokrácia.

Érdekes hasonlattal világította meg, hogy mit akar a „PR". A vevő kívánságát oly mértékben igyekszik figyelembe venni, mint azt a mértékutáni szabó teszi. Ma elszigetelődött egymástól az eladó és a vevő.

Modern világunkban az érintkezés, a kommunikáció más formákat követel és ezeket találja meg abban, amit marketing kommunikációnak neveznek, és amely részben a kereskedelmi reklámból, részben a „public relations"-ből áll. Lényeges kérdés, hogy a gépiesen rutinos, elszemélytelenedett és eltárgyiasult emberi kapcsolatok között minden munkatársunk sajátjának tekintse a gyárat vagy a vállalatot: legszemélyesebb

---

* Könyvtárosok sajnos nem vettek részt a tanácskozáson, de az ott elhangzottakat hasznosan alkalmazhatják saját területükön.

ügyévé váljon a gyár vagy a vállalat előremenetele, sikere, teljesítménye. E folyamatban kell megváltoztatni a gondolkodást, előbb önmagunkét, azután fokozatosan a környezetünkét.

Dr. MARINOVICH Endre, a bizottság akkori vezetője, előadásában tisztázni igyekezett a közönségkapcsolat egész tevékenységrendszerének fogalmát és tartalmát. Megállapította, hogy az informatika tudománya nálunk még kialakulófélben van, „a gyermekcipőt ugyan már kinőtte, de nem sikerült nagyobbra cserélnie. Tahát szorít a cipő! Ugy tűnik, hogy még évekig hiányozni fog a rendszer komplex ismeretkörének feltérképezettsége."

Felhívta a figyelmet arra, hogy a vállalat által kibocsátott hírek a beérkezett információk ismeretében fogalmazódjanak meg, mert az úgynevezett „visszacsatolás" az egész információs folyamat lényeges alkotó része. Szólt arról, hogy a „public relations" a vállalatvezetésbe integrálódott tájékoztatási tevékenység, amely vállalaton belül és kívül – azonos elveket alkalmazva – célul tűzi ki, hogy a vállalat iránt a közvéleményben bizalmat teremtsen, ezt fenntartsa és ápolja. Az ipari tanulóktól a vezérigazgatókig a vállalat valamennyi munkatársa a „public relations" fontos hordozója. A vezetésen múlik, hogy ennek a hordozónak a töltése pozitív-e vagy negatív...

A könyvtári közönségkapcsolatok alapelveinek megfogalmazását és a gyakorlati tevékenység rendszerezését hatásosan segítette az 1970-es évek első harmadától az SZVT Kereskedelmi Szakosztálya keretében működő Kapcsolatszervezési (Public Relations) Munkabizottság. Évek óta havonta rendezi igényes klubfoglalkozásait Budapest legjobb „public relations"-szakembereinek részvételével a Hungária kávéház különtermében. 1967–73 között mennyiségi fejlődés, 1973-tól napjainkig pedig a minőségi változás jellemzi a bizottság és az általa vezetett „PR"-klub munkáját, de ugyanez mondahtó a hazai „PR"-munka egészéről is. Ujabban közművelődési „PR"-kérdések is szerepelnek a viťákon. NÓGRÁDI Gábor, az Uj Tükör munkatársa például a budapesti klubokban végzett kapcsolatszervezési feladatokról, e cikk szerzője a könyvtári közönségkapcsolatokról és a könyvtárosok országos „PR"-tanfolyamáról, LÉGRÁDY-CSOBÁN Ákos, a Fővárosi Filmforgalmazási és Moziüzemi Vállalat művészeti vezetője pedig felméréseik tapasztalatairól számolt be.

A munkabizottság 1977-ben újjáalakult. Elnöki tisztségét KRISTÓF László, a Magyar Hírdető vezérigazgatója vette át, a titkári teendőket dr. NÉMET Márta, az Országos Idegenforgalmi Tanács osztályvezetője látja el.

Az egyik – a közművelődés számára talán leghasznosabb – klubnapon a budapesti Hilton Szálloda igazgatója számolt be közönségkapcsolataikról, a bevált „PR"-munkamódszerekről. Munkájuk lényeges jellemvonása, hogy tervszerűen tanulmányozzák ügyfeleik ízlését, magatartását, igényeit, kívánságait és igyekeznek azokhoz alkalmazkodni. A külföldről érkezett és üzleti úton lévő vendéget szobájában olyan prospektusok, tájékoztató kiadványok és információk várják, amelyek megfelelnek érdeklődési körének. Nagy figyelmet fordítanak tehát az ügyfelek megismerésére, ezért a rájuk vonatkozó üzleti információkat nemzetközi adatbankban tartják nyilván. Jelentőséget tulajdonítanak a személyzet öltözködésének, kulturált megjelenésének és udvarias viselkedésének is.

A munkabizottság képzési feladatokat is ellát. Rendszeresen szervez tanfolyamokat. A bentlakásos „PR"-tanfolyamok (Szentendre) tematikáját folyamatosan korszerűsítik.

A Magyar Reklámszövetség szintén hozzájárult a könyvtári „PR"-munka kibontakozásához. Megalakulásától kezdve – azaz 1975. január 13-tól – fórumot nyújt a „PR"-tevékenységnek is.

A Magyar Kereskedelmi Kamara és a Magyar Reklámszövetség folyóirata, a Propaganda-Reklám gyakran közöl „PR"-híreket (cikkeket már kevésbé!). A Magyar Hírdető dokumentációs lapja, a Nemzetközi Reklám Szemle pedig külön rovatban referálja a külföldi public relations szaklapokat. És van még egy metodikai jellegű lap, amelynek cikkeire érdemes figyelni: a Marketing-Piackutatás. A folyóirat egyik feladata, hogy a reklámeszközökről szóló tájékoztatókon keresztül elismertesse a reklámtevékenységet, tehát – a public relations szellemében – presztizst szerezzen a reklámnak és a piackutatásnak.

A public relations említésre méltó eredménye egy sajtófogadás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban.

RÉVÉSZ Ferenc igazgató ismertette a sajtó képviselői előtt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak és hálózatának helyzetét, elért eredményeit, a folyamatos működéssel kapcsolatos problémákat és fejlesztési terveket. Az újságírók érdeklődéssel hallgatták a tájékoztatást és élénk eszmecserét folytattak arról, hogy miként nyújthat segítséget a sajtó a könyvtár működési feltételeinek javításához. A jelenlévők kérték a könyvtár igazgatóját, hogy rendszeresen tartson tájékoztatót a közérdekű sajtótémákról.

A tájékoztató sikerét igazolták a másnapi újságokban megjelent tudósítások és az FSZEK helyzetét elemző cikkek.

A jó kapcsolat a későbbiekben sem szünetelt a sajtóval, tehát érdemes volt megszervezni a találkozást.

Kibontakozás

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete felismerve a kapcsolatszervezési munka fontosságát, az 1976. évi országos vándorgyűlést a közönségkapcsolatok időszerű kérdéseinek szentelte. A plenáris ülés négy előadása (PAPP István: Lelkiismeretvizsgálat kapcsolatszervezés ürügyén; MARINOVICH Endre: A könyvtárak és a közönségkapcsolatok; HORVÁTH Gabriella: A könyvtárak kapcsolatai társadalmi szervekkel; PELEJTEI Tibor: A könyvtárak közönségkapcsolatai) az Egyesület 1976-os évkönyvében jelent meg. Ez a kiadvány foglalta össze először a közönségkapcsolatok sokféle tevékenységrendszerét, eszközeit, módszereit és könyvtári alkalmazásuk tapasztalatait.

Szükségesnek tartják-e a könyvtárosok, hogy időről időre tájékozódjanak az olvasók igényeiről? A könyvtárosok kényelméhez vagy a használók időbeosztásához kell-e igazodniok a nyitvatartás óráinak? Egybevág-e a társadalom tudatában élő könyvtári kép a korszerű könyvtár ismertetőjegyeivel? – vagy legalább azokkal a szolgáltatásokkal, amelyekre már most is képesek intézményeink? – Ha nem, kinek a dolga előmozdítani e kép kedvező irányú változását? Ilyen, és hasonló kérdések vetődtek fel a vándorgyűlésen, amelynek egyik konklúziója, hogy minden könyvtári munkafolyamatot és szolgáltatást

a közönség szempontjából kell mérlegre tennünk. Csakis ezzel a módszerrel valósítható meg, hogy a könyvtárügy a könyvtárosok ügyéből a használók, a társadalom ügyévé váljon.

1976–1977-től már sokasodnak a „public relations" részterületeiről szóló cikkek és cikkrészletek, nem utolsó sorban a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának „A könyvtárak fejlesztéséért" hozott határozatának hatására[10]. A határozat ugyanis állást foglal – többek között – a könyvtári propagandamunka, a sajtó, rádió, televízió kapcsolatainak fejlesztéséről.

Hasonló segítséget nyújt a hazai közművelődési párthatározat és a közművelődési törvény is a könyvtári közönségkapcsolatok rendszerének megértéséhez. Sok részlete utal a könyvtárak és társadalmi környezetük kapcsolatára, a tömegkapcsolatok kiterjesztésére, az új módszerek kimunkálására, a tudományos és kutatási feladatok segítésére stb.

PAPP István: Még egyszer a könyvtári kutatómunkáról c. írásában[11] kiemeli a társadalmi presztizs megszerzésének fontosságát. Megállapítja, hogy első helyen és döntő módon szolgáltatásainktól függ tekintélyünk; de önmagunkat vezetjük félre, ha más tényezőket nem veszünk tekintetbe. Különösen olyanokat nem, amelyek akár közvetlenül, akár közvetve kihatással vannak szolgáltatásainkra is. Az egyik ilyen tényező a cikk címében is említett könyvtári kutatómunka. „Tudomásul kell vennünk, hogy a könyvtár megítélése a könyvtárosok személyén keresztül történik" – írja a cikk. Mi teheti a könyvtárost fontos emberré a társadalom szemében? – Elsősorban tudományos teljesítményeikkel szerezhetnek tekintélyt! De csak akkor, ha társadalmi érdekű, a könyvtár falain kívül is érdeklődéssel találkozó kutatásokat folytatnak. A legtöbb presztizsnövekedéssel a helyismereti-helytörténeti kutatások bíztatnak, de ne feledkezzünk meg arról a talán legfontosabb kutatási területről sem, amiért a tudományos közvélemény előtt elsősorban bennünket terhel a felelősség, vagyis a könyvtári állomány tudományos módszerek és kutatói igények szerinti feltárásáról – fejezi be a cikk.

S. BENEDEK András arról ír[12], hogy a könyvtárügynek elsősorban nem szenzációs sajtóhírekre van szüksége, hanem a könyvtárak lényegi, tartalmi munkáját ismertető cikkekre. A központi sajtó eléggé esetlegesen tájékoztat a könyvtárügyről, és ez is elsősorban személyes kapcsolatok eredménye. Érthető ez, hiszen gyorsuló világunkban, az információk áradatában az újságírók nem képesek áttekinteni a kulturális élet egészét.

Mi tehát a tennivaló? A könyvtáraknak kell kezdeményezniük a közeledést, már csak azért is, mert ők tudják a legjobban, mit akarnak közzétenni. A továbbiakban beszámol az OSZK és a KMK első sajtótájékoztatójáról. A Széchényi Könyvtár és a KMK vezetői baráti beszélgetésre jöttek össze néhány központi lap munkatársával. A közvetlen hangulatú és szívélyes párbeszéd során felmerült, hogy a sajtó akkor segíthetné még hasznosabban a magyar könyvtárügy törekvéseit, ha vállalná a tartalmi munka népszerűsítését, az esetleges problémák feltárását, a közös társadalmi gondként való ismertetését. Az újságírók elmondták, hogy a központi lapok bármikor szívesen közölnek 10–20 soros híradásokat könyvtári eseményekről, évente 2–3 alkalommal pedig általános vagy egy-egy részletkérdéssel foglalkozó, átfogóbb írások megjelentetésére is sort kerítenek. Szerintük a könyvtárról szóló információ megírására maga a könyvtáros, könyvtárügyi szakember illetékes, mivel ő ismeri az adott témakört, és ő tudja legjobban, mi az,

amit érdemes és hasznos elmondani. Az információszolgáltatás során azonban vigyázni kell, nehogy olyat népszerűsítsünk, ami nincsen kellőképpen megalapozva. A sajtó közvéleményformáló lehetőségeinek felhasználása tehát feltételezi a könyvtárosok közreműködését. Minél gyakrabban élnünk kell ezzel a lehetőséggel.

A könyvtári közönségkapcsolatok fejlesztésének gondolata tehát „beérett". A könyvtárosok megértették, hogy a propagandamunkájukban a „public relations" címmel összefoglalt tevékenységrendszer a legidőszerűbb módszertani feladat. Eszközeinek és módszereinek felhasználása során alkalmazni lehet a kommunikációelmélet, a reklámlélektan, a szociológia és a szervezéstudomány legújabb eredményeit, és így növelhetik a könyvtári munkák színvonalát, a szolgáltatások hatékonyságát.

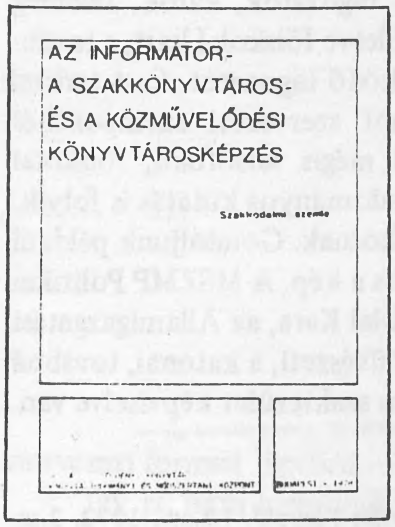
A kérdés fontosságát bizonyítja, hogy 1976. év végén – belső erők átszervezésével – megalakult a KMK K a p c s o l a t s z e r v e z é s i O s z t á l y a .

Az osztály – a szomszédos szocialista országok között elsőként – t a n f o l y a m o t rendezett a közönségkapcsolatok témaköréből. A hallgatóság soraiban a megyei, városi és szakszervezeti könyvtárak hálózati központjainak módszertani munkatársai és az országos szakkönyvtárak olvasószolgálatosai foglaltak helyet. A 14 előadásból és konzultációkból álló tanfolyamon a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság Kapcsolatszervezési (Public Relations) Munkabizottságának előadói tartották meg a foglalkozásokat. De az előadók körébe bekapcsolódtak azok a könyvtári kutatók és szociológusok is, akik már a hazai könyvtári viszonyokra alkalmazták a „public relations" módszereit és eszközeit. Az 55 órás tanfolyam levelező jellegű volt, havonta 2–3 napos központi foglalkozásokkal. Záróvizsgaként esettanulmányokat készítettek a hallgatók. Folyamatos továbbképzésükről a KMK Kapcsolatszervezési Osztálya gondoskodik.

A tanfolyamon és a tanfolyamot félévenként követő továbbképzési konferenciákon a könyvtárosok megállapították, hogy mit jelent számukra a közönségkapcsolat elve, és mi az új ebben a tevékenységrendszerben? Ö s s z e f o g l a l á s k é n t elmondhatjuk, hogy legfőbb feladata a céltudatos közvéleményformálás a könyvtár elismertetése érdekében; olyan szemléleti irányelv, amleynek segítségével a könyvtári szolgálat, az olvasókkal való kapcsolat minőségében is megváltozik. Eszközei megegyeznek a tájékoztatás, a propaganda és a reklámtevékenység eszközeivel, de módszerében a közönségkapcsolatok tervszerű, és tudatos szemléleti elveire támaszkodik. A marketing taktika helyett, annak elvi stratégiáját alkalmazza. Az olvasók érdekében permanensen tájékoztat, tájékozódik és céljainak megfelelően befolyásolja közönségét. Feladatának tartja az igények felkeltését és kielégítését, ugyanakkor alkalmazkodik is a társadalmi követelményekhez, formálja és ha kell módosítja a könyvtárosok magatartását. Uj vonása, hogy az eszközök felhasználásánál figyelembe veszi a tudomány és a köznapi tapasztalatok legújabb eredményeit, és humánus beállítottságával küzd a személytelenség és az elidegenedés ellen.

JEGYZETEK

1. LIPÓT József: A public relations a gyakorlatban. Bp. 1968, Közgazd. és Jogi Kiadó. 306.p.
2. BERNAYS, E. L.: Its Origins and Development. = Public relations for libraries (Editor: Allan Angoff.) 2.pr. Wesport (USA), 1974, Greenwood Press. 1–13.l.
   RICE, Betty: Public relations for public libraries. Creative problem solving. New York, 1972. 133 p.
3. ROZSA Béla: A tájékoztató munka. = Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár Évkönyve '69–70. Szerk. TAKÁCS Miklós. Szombathely, 1970. Vas megyei Nyomdaipari Váll. 101–106.p.
4. ZIRCZ Péter: Dinamikus könyvtár – dinamikus könyvtárügy. = Könyvtáros. 21.évf. 1971. 5.sz. 257–258.p.
   ZIRCZ Péter: Könyvtáraink és társadalmi környezetük. = Könyvtáros. 23.évf. 1973. 1.sz. 3–6.p.
5. PELEJTEI Tibor: Közönségkapcsolat, közvéleményformálás. = Könyvtáros. 25.évf. 1975. 5.sz. 273–275.p.
6. VARGA Béla: Könyvtáraink és társadalmi környezetük. = Könyvtáros. 23.évf. 1973. 4.sz. 203–205.p.
7. SALLAI István: Miért kiváló a kaposvári Megyei Könyvtár? = Könyvtáros. 22.évf. 1972. 1.sz. 10–14.p.
8. PAPP István: És a könyvtár? = Társadalmi Szemle. 24.évf. 1974. 7.sz. 80–82.p.
9. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének Évkönyve 1976. Szerk. SZÉKELY Sándor. Bp. 1977. NPI. 55 p.
10. A könyvtárak fejlesztéséért. = Könyvtáros. 24.évf. 1974. 10.sz. 571–574.p.
11. PAPP István: Mégegyszer a könyvtári kutatómunkáról. = Könyvtáros. 27.évf. 1977. 7.sz. 383–386.p.
12. S. BENEDEK András: Ujságírók – könyvtárak. = Könyvtáros. 27.évf. 1977. 7.sz. 406 p.

Az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ gondozásában megjelent szakirodalmi szemlét „Az informátor- a szakkönyvtáros és a közművelődési könyvtárosképzés" kérdéseiről KATSÁNYI Sándor szerkesztette. Az angol nyelvű szakirodalmat feldolgozó fejezeteket VADÁSZ Ferencné, a szláv nyelvűt FUTALA Tibor, a német nyelvűt pedig a szerkesztő készítette. A tartalomból: – Terminológiai problémák, – Történeti visszapillantás: a változások tendenciái, – Szakképzési koncepciók szocialista országokban, – Angolamerikai képzési modellek, – Az IFLA könyvtárosképzési normatívái.

KRÓNIKA

A FŐISKOLAI KÖNYVTÁRVEZETŐK TANÁCSÁNAK MUNKÁJA

BILINCSI Lajos

Főiskoláink és könyvtáraik

Közel öt év telt el azóta, hogy CSOBOTH Attila és CHOLNOKY Győző összefoglaló és elemző helyzetképet adtak a Könyvtári Figyelőben a magyar főiskolai könyvtárügyről.* E cikkek egyben indítást is jelentettek, amelynek folytatása a főiskolai könyvtárak iránt megnyilvánuló fokozottabb figyelem és érdeklődés. A három évvel ezelőtti miskolci konferencián történt első demonstratív „számbavétel" nem csupán a megnövekedett létszámú főiskolai könyvtárak mennyiségi mérlege volt, hanem mód nyílt a közös problémák, a közös gondok, a fenntartó intézmény és az egész magyar könyvtárügy érdekében történő előrelépés feltételeinek, feladatainak feltárására és megvitatására is.

Ha már a számbavételről van szó: A magyar felsőoktatásban a hetvenes évek elején végrehajtott reform és a szervezeti átalakítások eredményeként jelentősen megnőtt a főiskolák, illetve az ilyen típusú intézmények száma. CSOBOTH Attila 1973-ban 45 főiskolát említ, amelyek között nem szerepelnek a kihelyezett tagozatok, karok. Jelenleg – bár közben több főiskolai kar megszűnt – ötven főiskolát, illetve főiskolai kart, s további 14 földrajzilag külön települt, de ezek szervezetében működő tagozatot, kart tartunk nyilván. Mindez együtt 64 olyan intézményt jelent, ahol szervezeti szempontból. változatos formában ugyan, de több-kevesebb önállósággal mégis felsőfokú, főiskolai szintű képzés, és többségüknél – adottságaiktól függően – tudományos kutatás is folyik.

A főiskolák több szempontból is heterogén együttest alkotnak. Gondoljunk például arra, hogy a képzés szakmai jellege szerint is milyen változatos a kép. A MSZMP Politikai Főiskolája, az Orvostovábbképző Intézet Egészségügyi Főiskolai Kara, az Államigazgatási Főiskola, a műszaki, a mezőgazdasági, gazdasági főiskolák, a művészeti, a katonai, továbbá a pedagógusképző főiskolák, intézmények között szinte minden szakterület képviselve van.

---

* CSOBOTH Attila: Gondolatok a főiskolai könyvtárakról. = Könyvtári Figyelő. 19.évf. 1973. 2.sz. 152–155.p.
CHOLNOKY Győző: Adatok a főiskolai könyvtárak helyzetéről. = Könyvtári Figyelő. 19.évf. 1973. 2.sz. 155–163.p.

A szakterületi sokszínűséget csak tetézi a szervezeti megoldások tarkasága: az egykarú önálló intézményként működő főiskolától kezdve az egyetemi szervezetben dolgozó főiskolai karokon át a földrajzilag különböző helyeken működő többkarú, több tagozattal rendelkező intézményekig minden forma megtalálható. Természetesen mindennek könyvtári vonatkozásai is vannak.

Ezekhez járul még az intézmények és könyvtáraik különböző fejlettségi szintje, amely többségüknél az alapítás idejével kapcsolatos. A nagymúltú, régi alapítású főiskolák könyvtárai – legalábbis az állomány nagyságában és összetételében – lényegesen különböznek a felsőfokú technikumból néhány éve főiskolává szervezett intézmények könyvtárától. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni az újabb alapítású intézmények fejlődésének dinamizmusát, ami szinte minden esetben együtt jár a könyvtár átlagosnál nagyobb fejlődési ütemével is. (Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Kaposvári Mezőgazdasági Főiskola stb. könyvtárai.)

A sok eltérő jegy, ismérv mellett mégis érvényesülnek, s egyre inkább érvényesülniük kell a közös vonásoknak, amelyek közül a legfontosabb a „főiskolaiság", azaz a fenntartó intézmény jellegéből, oktatási-képzési feladatköréből következő azonos (vagy közel azonos) könyvtári funkció. Ez az, amely e félszáznál több könyvtárt összekapcsolja, amely munkájukat, fejlődésüket, s nem utolsó sorban együttműködésüket is meghatározza.

A miskolci konferencia után

A miskolci konferencia a főiskolai szekció javaslatára ajánlásaiban indítványozta, hogy a Kulturális Minisztérium hozza létre az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa mintájára a rokon feladatú főiskolai könyvtárvezetői testületet. A Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa 1976 nyarán alakult meg, s az eltelt közel két év bőven nyújtott munkát és szolgáltatott tapasztalatot.

A feladatok kitűzésénél két szempont érvényesült:

a) a szervezetileg-felügyeletileg több főhatósághoz tartozó főiskolai könyvtárak között megteremteni és fenntartani a rendszeres munkakapcsolatot, biztosítva a közös problémákról, a közös feladatokról való intézményes eszme- és tapasztalatcsere lehetőségét;

b) kialakítani és képviselni könyvtárügyi kérdésekben általában, s a főiskolai könyvtárügy kérdéseiben különösen olyan álláspontokat, javaslatokat, amelyeket az ágazati felügyeletet ellátó Kulturális Minisztérium irányító munkájában felhasználhat, értékesíthet.

Nyilvánvaló, hogy a két feladatkör nem válik el élesen egymástól, sőt eredményes megvalósításuk csak együtt, csak egymás mellett képzelhető el. Ezt tükrözi a Tanács által kidolgozott és elfogadott működési szabályzat is. Meg kell jegyeznünk, hogy a két évvel ezelőtti elképzeléseket a közben szerzett tapasztalatok alapján – legalábbis a működés szervezeti formáit illetően – célszerű néhány ponton felülvizsgálni.

Igy pl. nem bizonyult helyesnek a Tanácsban képviselt könyvtárak körének leszűkítése. Az induláskor abból a meggondolásból kiindulva, hogy nem célszerű a Tanács létszámát túlzottan felduzzasztani, nem kaptak meghívást a főiskolák kihelyezett karainak,

tagozatainak könyvtárai. Az elgondolás mellett szólt az az elképzelés, helyesebben feltételezés is, hogy a főiskolán – hasonlóan a főiskola állami vezetésénél meglévő helyzethez – könyvtári szempontból is érvényesül, vagy rövidesen érvényesíteni lehet a központi szervezést, a munka központi koordinálását. Ez azt is jelentette volna, hogy a főiskolai szervezetben van, vagy lesz központi képviselet és központi feladatokat vállaló és ellátó könyvtár. A két éves tapasztalatok ezt a várakozást nem igazolták.

Másik oldalról, mivel a Tanács érdemi munkájának egyik igen fontos területe a kölcsönös tájékozódás-tájékoztatás, a vélemények, elgondolások minden hivatali kötöttségtől mentes megvitatása, a közös gondok megtárgyalása – ebből a lehetőségből a segítségre leginkább igényt tartókat kizárni nem kívánatos.

Célszerű lesz a közeli jövőben megvizsgálni a Tanács eddigi működési rendjét és szervezeti felépítését is. Az elmúlt két évben a plenáris ülések mellett a munka zömmel az ún. tagozati keretekben folyt. A Tanácsban képviselt könyvtárak fenntartó intézményeik jellegének megfelelően kialakított tagozatokban tárgyalták meg a munkaprogramban szereplő kérdéseket. Az amúgy is nagy létszámú Tanács munkáját kétségtelenül rugalmasabbá, operatívabbá tette a tagozati bontás. Az egyetemi jellegű főiskolák, a műszaki és gazdasági, továbbá a mezőgazdasági főiskolák és végül a pedagógusképző intézmények (tanár- és tanítóképző főiskolák, óvónőképző intézetek) könyvtárvezetői egy-egy tagozatot alkotva tartották meg üléseiket a házigazda szerepét vállaló intézmények könyvtáraiban. A tagozati ülések amellett, hogy a tagok alacsonyabb létszáma miatt jobban alkalmasak a napirenden lévő problémák érdemi megtárgyalására, egyben jó alkalmat is nyújtanak a vendéglátó könyvtár munkájának, eredményeinek megismerésére.

A tagozatok azonban nem lehetnek egyetlen és kizárólagos szervezeti formái a plenáris ülések közötti időszak munkájának. Egyrészt azért, mert a tagozatok ebben (vagy majdnem ebben) az összetételben több-kevesebb rendszerességgel saját hálózatuk, illetve koordinációs központjuk szervezésében amúgy is találkoznak (pl. OPKM, AGROINFORM), másrészt mert adódnak olyan problémák is, amelyek megkövetelik a szűkebb szakterületi körből való esetenkénti kilépést.

Igy tehát a Tanács hatékony munkájának – feltételezve a feladatok felismerését és kitűzését – alapvetően fontos feltétele lenne a kellő öntevékenységgel működő, a feladatokat szigorú társadalmi önkéntesség alapján vállaló és megoldó „ad hoc" munkabizottságok megléte és munkája. Mint minden – a szorosan vett intézményi munkán kívüli – társadalmi tevékenység, így a munkabizottságok munkájának eredménye is több tényezőtől függ. A tapasztalatok arra intenek, hogy a jó szándék és közös ügy előrevitelének igénylése mellett is számolni kell főként a rosszabb körülmények között dolgozó 2–3 fős könyvtárak vezetőinek nagyfokú munkahelyi elfoglaltságával, ami befolyásolhatja a vállalt feladatok teljesítését. Előfordul, hogy a fenntartó intézmény sem támogatja kellően a társadalmi testületben végzendő külön munkát. Ezek azonban csak elszórt és felszíni jelenségek, amelyek nem takarhatják el a Tanács tagjai többségének a közös ügy érdekében végzett munkáját.

A Tanács tevékenységének főbb területei

A Tanácsban képviselt könyvtárak vezetőinek, különösen pedig az izoláltan működő kisebb könyvtáraknak igen fontos segítséget jelent a kellő időben megfelelő helyről kapott szakmai tájékoztatás. A Kulturális Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya a plenáris üléseken és a tagozati megbeszéléseken egyaránt rendszeresen nyújtott tájékoztatást közérdekű könyvtárügyi kérdésekről. Az 1976. évi alakuló ülésen KONDOR Istvánné és B. NAGY Ernő adtak ismertetést a főiskolai könyvtárügy helyeztéről. Növelte e tájékoztatások jelentőségét az, hogy a miskolci konferencia és a főiskolai könyvtárak fejlesztésével kapcsolatban kiadott irányelvek megjelenése után első ízben fogalmazták meg a főiskolai könyvtárak előtt álló feladatokat.

Szűkebb, de a napi gyakorlathoz közvetlenebbül kapcsolódó témákat dolgoztak fel az első tagozati ülések, amelyeket 1976 októberében tartottunk meg a Zeneművészeti Főiskolán, a Kecskeméti Óvónőképző Intézetben, a gyöngyösi főiksolai karon, illetve a Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskolán. Ez alkalmakkor MOHOR Jenő az állományvédelmi utasítás végrehajtásával kapcsolatos tapasztalatokat és teendőket ismertette. Hasznos tájékozódásra nyílt lehetőség akkor is, amikor a Tanács tagjai SALLAI István tanulmánya alapján a főiksolai könyvtárak fejlesztésének és ellátásának irányszámaival ismerkedtek meg.

Szintén a jobb tájékoztatást szolgálta az 1977. évi plenáris ülésen KONDOR Istvánnénak a magyar könyvtárügy időszerű kérdéseiről tartott előadása, majd pedig az év végi tagozati üléseken a kötelespéldányok új elosztási rendjéről tartott ismertetés. Itt célszerű megjegyezni, hogy az új elosztási rendszer vidéki főiskolai könyvtárainkat igen közelről érinti. Néhányan regionális feladatkört kaptak, ennek megfelelően részesülnek bizonyos szakcsoportok kiadványaiból, mások – a többség – szakirodalmi ellátásuk javulását remélhetik.

Meglehetősen széleskörű előkészítő munka után elfogadta a Tanács a főiskolai könyvtárak szervezeti és működési mintaszabályzatának tervezetét, amelyet ajánlásként megküldtünk a KM Könyvtárügyi Osztályának. E látszólag kisebb jelentőségű munka – túl azon, hogy az elkészítésben résztvevők számára közvetlenül is hasznos tanulságokkal szolgált – igen jelentős segítséget nyújthat a főiksolai könyvtárak intézményen belüli jogállásának, funkciórendszerének tisztázásához. Különösen hasznos hozzájárulást adtak ehhez a munkához a már régebbi, gazdagabb tapasztalatokkal rendelkező intézmények, mint a Pécsi Tanárképző, a pécsi Pollack Mihály műszaki Főiskola, a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskola, a győri Távközlési és Műszaki Főiskola, a Könnyűipari Műszaki Főiskola, a Hajdúböszörményi Óvónőképző Intézet könyvtárainak vezetői.

Ehhez kapcsolódik a Tanács tevékenységének egy másik területe, nevezetesen a könyvtári ügyrend, gyűjtőköri leírás és a könyvtárhasználat szabályainak kidolgozása. Több főiskolai könyvtár példamutató gondossággal, a régebbi évek tapasztalatait és a könyvtárügy új rendelkezéseit figyelembe vevő belső szabályzatokat dolgozott ki, amelyek többségükben jól illeszkednek a fentebb említett mintaszabályzat-tervezethez.

Figyelembe véve a könyvtárak eltérő sajátosságait, adottságait, nem látszik célravezetőnek előregyártott mintaszabályzatokat közreadni, vagy ilyenek általános bevezeté-

sét szorgalmazni. Az év végi tagozati üléseken az az álláspont alakult ki, hogy a fontosabb elvekben való megállapodás után a már meglévő belső szabályzatok kölcsönös és széles körű kicserélése szolgálja a legjobban a közös célt.

A Tanács célul tűzte ki egy megbízható adatbázison nyugvó, a lehetőségek szerint teljes helyeztkép kialakítását. A Tanács tagjai vállalták, hogy a KMK tanácsainak figyelembevételével összeállított kérdéseket megválaszolják. Az önkéntességen alapuló kollektív munka első, sajnos eléggé hiányos anyagát tagozati üléseken tárgyaltuk meg. Az első megbeszélés és értékelés után került sor a hiányzó adatok kiegészítésére, a fogalmak értelmezésének tisztázására. Mindez azt is eredményezi, hogy az elemző feldolgozás némi késedelmet szenved. Az már most is látszik, hogy a közismerten nagy fejlődést mutató intézmények könyvtárai mellett a derékhad is kezd felzárkózni. Bár az elhelyezésben látványos, országra szóló változások nincsenek, sőt több helyen továbbra is a legégetőbb probléma a helyhiány, az intézmények jelentős része mégis igyekszik könyvtárát is „főiskolai szint"-en fejleszteni.

Nehezen remélhető, hogy oktatási és kulturális főhatóságaink ma olyan helyzetben lennének, hogy egy – a főiskolai könyvtárak egészére vagy zömére kiterjedő – generális fejlesztés anyagi alapjait biztosítani tudnák. Sokkal inkább megvan a reális lehetőség arra, hogy a főiskolák saját erőforrásaikból próbálják megteremteni az oktatás-kutatás információellátásának anyagi és személyi feltételeit. A Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa fontos feladatának tartja, hogy a főiskolai könyvtárak jelenlegi helyzetéről elkészítendő elemzést mielőbb az illetékesek rendelkezésére bocsássa. Hasznos lehetne, ha a megfelelő fórumokon ismertetett helyzetkép minden fenntartó intézményt összehasonlításra és saját könyvtárának fejlesztésére késztetné. E sorok írásakor már elkészült a műszaki és gazdasági főiskolák könyvtárainak helyzetét elemző munka. MOLNÁR István, a pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskola könyvtárvezetője példás alapossággal dolgozta fel 10 főiskolai könyvtár adatait. Remélhető, hogy ez és a többi elemzés szélesebb szakmai fórumok elé is eljut majd, s mód nyílik a főiskolai könyvtárügy helyzetének és megoldásra váró problémáinak reális és konstruktív megtárgyalására.

HIVATKOZÁSELEMZÉS A MŰVÉSZETEKBEN
Módszerek

Diane M. NELSON

A szerző Methods of Citation Analysis in the Fine Arts c. cikkét (Special Libraries. 68.vol. 1977. 11.no. 390–395.p.) FARAGÓ Lászlóné tömörítette.

A cikk a hivatkozáselemzés módszerét és annak módosítási lehetőségeit ismerteti. A szerző a természet- és társadalomtudományok területén sikeresen alkalmazott vizsgálati módokat a humán szakterületek kívánalmaihoz formálja. Uj, az eddigiektől eltérő technikát dolgozott ki. Egy kiválasztott kiadványtípus néhány tényleges kiadványára vonatkozó hivatkozásait vizsgálta a megfelelő szűk szakterület ugyancsak kiválasztott speciális és általános monográfiáiban. Tehát nem folyóiratok, vagy cikkek hivatkozásaival foglalkozott – mint általában a hivatkozáselemzések, hanem a konkrét művekre vonatkozó hivatkozásokat kereste, és ebből vonta le következtetéseit.

A humán tudományok területén dolgozó könyvtárosok ritkán gondolnak a hivatkozáselemzés hasznosságára. A természet- és társadalomtudományok területén viszont jó ideje meglehetős sikerrel alkalmazzák a hivatkozáselemzés technikáját, amely egyaránt hatékonynak bizonyult a szakirodalom különböző jellegzetességeinek, az időszaki és nem időszaki anyagok bibliográfiai magjának pontos meghatározására. A művészetek példája nyomán nyilvánvalóvá válik, hogy a jelenleg használt módszerek alkalmazási problémái nem tartoznak a hivatkozáselemzés elméletéhez.

Az általánosan használt módszer a hivatkozások rendszeres számlálása a folyóiratirodalomban. Az alapfeltételezés az, hogy egy adott szakterület folyóiratirodalma a szakterület minden fontos aspektusát tükrözi. Ez igaz lehet a természet- és társadalomtudományokban, hiszen a technikát eddig sikerrel alkalmazták, és ez a diszciplina általános tulajdonságainak jobb megértéséhez vezetett. Megállapítható volt a könyv- és folyóiratirodalom használatának pontos aránya, a más diszciplinákra való hivatkozások mennyisége, a használt irodalom kora, nyelve. A könyvtárakban ezeket az adatokat sokoldalúan lehet hasznosítani a szerzeményezés, a gyűjteményépítés rokon szakmákból, a megőrzés, a selejtezés, stb. területén. Hasznosítják még a hivatkozáselemzést a bibliográfiák fejlesz-

tésére is, a kutatók által leggyakrabban használt folyóiratok megállapítására. Az elemzések eredménye a legértékesebb anyagok meghatározásával lehetőséget adott a szakterület gyűjteményének értékelésére és a vásárlások megkönnyítésére.

A művészetek területén közel 20 éve folytattak egy igen általános hivatkozáselemzést.* Különböző országok hat vezető folyóiratát elemezték. A vizsgálat néhány megállapítása ma is érvényes. Annak felismerése tekinthető legfontosabb eredményének, hogy a szépművészeti szakirodalom alapvetően eltér az egyéb területek irodalmától. Ez az alapvető ellentét kétségessé teszi a hivatkozáselemzés módszereinek alkalmazhatóságát ezen a területen.

A fent jelzett elemzés megállapításaiból a négy legfontosabb:

1. A hivatkozott irodalomnak csak 28 %-a folyóirat.
2. Ellentétben más szakterületekkel a címek szóródása magas, egynél többször csak a címek 18 %-ára hivatkoztak.
3. Más szakterületek irodalmát alig használják, a történelem és művészettörténet területéről került ki a hivatkozások 75 %-a.
4. Az avulási % sokkal alacsonyabb.

A fentiekből világosan kitűnik, hogy a művészetek területén az „alap" irodalom meghatározására a hivatkozáselemzés alkalmatlan.

Viszonylag kevés a nem folyóiratokra való hivatkozás a tudományos szocializmus területén. Ez nem mondható el a művészetekről. Ez teszi nehézzé egy átfogó bibliográfia összeállítását. Túlságosan terjedelmes lenne ahhoz, hogy a könyvtárakban szerephez jusson. A hivatkozáselemzést a rokon területek anyagának beszerzéséhez sem lehetne hasznosítani.

Ha a szakterületen sem tekinthető megfelelő útmutatónak, hasznosítható-e az irodalom jellegzetességeinek meghatározására, hiszen ez lenne másik funkciója? A folyóiratok korlátozott használata összefüggésben a lassú avulással nem teszi valószínűvé, hogy a folyóiratirodalom teljesen tükrözné a tudományos használatot és az irányvonalakat.

A művészetek lényegében n e m f o l y ó i r a t h a s z n á l a t r a a l a p o z o t t diszciplina, hogy úgy mondjuk: a „bestia természete" okolható az alapvető nehézségekért.

A hivatkozáselemzés életképessége két feltételezésen alapul: a szerző feltehetően minden általa használt forrásra hivatkozik, és valamennyi hivatkozott forrását valóban használta. Ez a hat vezető művészeti folyóirat vonatkozásában igaz, de ha kritikával foglalkozó folyóiratot elemeztek volna, ez aligha igazolta volna az állítást. A hivatkozás természete (és ezért gyakran hiánya) a fentebb vitatott kritériumok újraértékelését kívánná. Melyik típusú folyóirat tükrözi az igazi művészeti kutatást? A tényekből és személyi megfigyelésekből összetett szakterületen (és ez az egyik alapvető különbség a művészetek és a tudományok között) igen nehéz egyetlen folyóiratot is kiemelni, mint a tudományos kutatás jellemző mutatóját. A művészetek és a tudományok közti mélységes különbség komoly nehézségekhez vezet az egyik diszciplina módszereinek közvetlen alkalmazásánál a másikban.

---

* SIMONTON, W. C.: Characteristics of the research literature of the fine arts during the period 1948–1957. Kiadatlan dissz. Urbana, University of Illinois, 1960.

A jobb megértés érdekében, hogy milyen veszélyek és pontatlanságok származhatnak a művészeti folyóiratok hivatkozáselemzéséből, érdemes összevetni SIMONTON statisztikáját egy művészeti gyűjteménnyel. Elemzése szerint állandó gyűjtemények katalógusai (speciális magán- vagy múzeumi gyűjtemények illusztrált, dokumentált leírásai) csak kis százalékban találhatók. (Igen kétséges, hogy ezzel egyetlen művészeti könyvtáros is egyet tudna érteni.) Bár a folyóiratirodalom alig ismeri el a katalógusokat, a művészettörténeti dokumentáció ezen egyedülálló formáját, ez adta az alapját egy elemzésnek, amely a hivatkozáselemzés létjogosultságát igazolja a művészetekben is. Uj modell kifejlesztésére volt szükség, amely jobban alkalmazkodik a művészetek igényeihez és jellegzetességeihez.

A gyűjteményi katalógus különösen nagy szerephez jut a nem európai országok művészetének megismerésében. Ezekről ez a fő forrás: fényképek, feliratok fordítása, az anyag részletes leírása, díszítések és bibliográfiai hivatkozások találhatók benne.

Tíz állandó gyűjtemény katalógusa szolgálja az elemzés alapját. A gyűjtemények anyaga a kínai bronz edények. Ezek a korai kínai művészet legjellemzőbbjei. Az elmúlt 40 évben egy sor gyűjteményről adtak ki katalógust, valamennyit nyugati nyelven. Kiválasztottak 8 speciális és 8 általános művészeti könyvet (adatait a tanulmány melléklete tartalmazza), és ezek bibliográfiáiban vizsgálták a katalógusokra való hivatkozásokat. Radikálisan más módszer ez, mint a szokásos hivatkozáselemzések, de fontos betekintést enged az irodalom egy jellegzetes típusának hatására.

A bronzedények különböző katalógusokban található leírásának tartalmát Simonton táblázatba foglalta, s felhasználta az elemzéshez. Ez egyben hasznos eszköz könyvtárosnak kutatónak egyaránt.

A kidolgozott modellben:

– a jelzett művek bibliográfiáiban talált hivatkozásokból kimutatást készítettek,
– a hivatkozások tényleges tartalmát gondosan elemezték és kategorizálták,
– az eljárás során nyert adatok a gyűjteményi katalógusok funkcióinak és fontosságának megfigyelését lehetővé tették.

Eredmény: a bronzedényekkel foglalkozó speciális könyvek bibliográfiái a kiadásuk idején már megjelent katalógusok 70 %-ára hivatkoztak. De talán még ennél is fontosabb, hogy az általános művészeti könyvek átlag 63 %-ban hivatkoztak a katalógusokra, pedig ezek a művek egyetemi hallgatóknak és laikusoknak szólnak. Jelzi ez az adat a katalógusok iránti növekvő igényt.

Több következtetést lehet ebből levonni:

– a feltételezett használók köre széles
– kevés az összefüggés a használat és a katalógus kora között.

Ez megerősíti a meglévő állomány kiegészítésének szükségességét és a meglévő katalógusok megtartását.

Az elemzés másik része a hivatkozások tartalmából következtet. Az említett táblázatban közölt tartalommal összevetette minden egyes hivatkozás tartalmát. Megállapítható, hogy a jegyzetek a katalógusok leírásainak legalább hat területére vonatkoznak (táblák, szerkezeti analízis, díszítések elemzése, feliratok, keltezés és eredet). Sokan azt

hiszik – a könyvtárosok is –, hogy a katalógusokat kizárólag az illusztrációk miatt használják. Ennek ellentmond a fenti megállapítás, és megerősíti azt az érvet, hogy a katalógusok lényeges kutatási eszközök. Olyan anyagot tartalmaznak, amely másutt nem található.

A művészetekben a bibliográfiai és kutató eszközök használata is eltér más területektől. A hivatkozáselemzés felhasználását irígyelni lehet más szakterületeken, de fel kell ismerni, hogy vannak a testreszabott hivatkozáselemzéseknek előnyei. A művészetekben a nem folyóiratirodalom legalább olyan gazdag információkban, mint más területeken a folyóiratok.

LIBRARY OF CONGRESS

LEZÁRJA CÉDULAKATALÓGUSÁT a Kongresszusi Könyvtár 1980. január 1-én. Az újabb szerzeményeket már csak számítógépes katalógusában tárja fel.

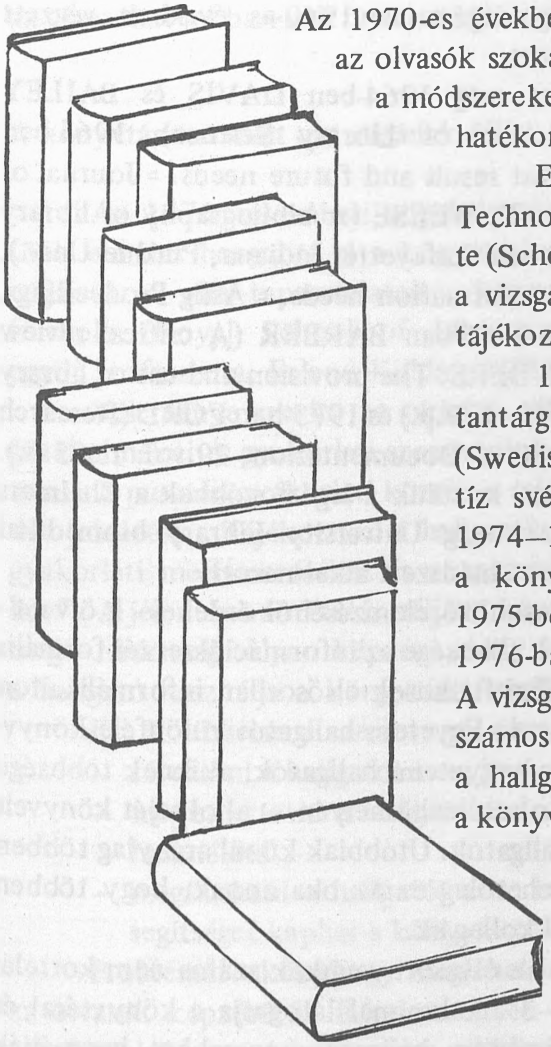
(LC Inf.Bull. 1977. 44.no.)

KÖNYVKUTATÁSI KÖZPONT létesült a Kongresszusi Könyvtárban Center for the Book néven. Célja a figyelem felhívása a könyv jelentőségére, a könyv társadalmi szerepének fokozása. A központ kutató-, ismeretterjesztő és szervező munkát végez a következő témakörökben: könyvírás, a könyv mint fizikai tárgy, a könyvkiadás és könyvterjesztés, a könyvtárak és a könyvhasználat, az olvasás stb.

(LC Information Bull. 1978. 3.no.)

AZ OLVASÓK KÉPZÉSE AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK HASZNÁLATÁRA

DÉRI Miklósné

Az 1970-es években Skandináviában több vizsgálat is foglalkozik az olvasók szokásainak és igényeinek elemzésével. Keresik azokat a módszereket, amelyek az egyetemi hallgatókat a könyvtárak hatékony használatához segítik.

Egyik első vizsgálatot a Chalmers University of Technology könyvtára végezte az egyetem Fizikai Intézete (School of Engineering Physics) felkérésére. Az intézet a vizsgálat eredményei alapján kívánt hallgatói számára tájékoztatót összeállítani a könyvtár használatához.

1974–1977 között a „könyvtárhasználók képzése" tantárgyat felvették a svéd könyvtárosi főiskola (Swedish College of Librarianship, Boras) programjába: tíz svéd és hat skandináv könyvtárosi konferencián 1974–1976 között számos tanulmányt vitattak meg a könyvtárak optimális használatának oktatásáról; 1975-ben e tárgykörben svéd kerekasztal-konferenciát, 1976-ban angol-skandináv szemináriumot rendeztek. A vizsgálatok, viták következtetései, eredményei alapján számos svéd egyetemi könyvtár szervezett tanfolyamokat a hallgatók számára, amelyeken megismertették őket a könyvtár használatával.

A svédországihoz hasonló törekvések tapasztalhatók a többi skandináv államban is. A dán könyvtáros egyesület számos konferencián foglalkozott az egyetemi hallgatók könyvtárhasználati szokásaival. A koppenhágai könyvtárosi főiskolán 1974 óta oktatják a „könyvtárhasználók képzése" tárgyat. Sok dán egyetem indít tanfolyamot a könyvtárakban való tájékozódás segítésére.

Az egyik első skandináv szemináriumot – amelyik módszertanilag foglalkozott a könyvtár használata oktatásának kérdéseivel – Oslóban tartották 1974 elején. Norvégiában audiovizuális csomagokat állítottak össze a műszaki főiskolák könyvtáros-képzéséhez. 1973/74-ben bevezették a könyvtárhasználók képzése tantárgyat

a könyvtárosi főiskola programjába. Számos norvég egyetemi könyvtár már 1973 óta szervez könyvtárismertető tanfolyamokat. A trondheimi Műszaki Egyetemi Könyvtár különösen jó programokat dolgozott ki az olvasók képzéséhez.

A húsz finn egyetemi könyvtár közül 19 szervez rövid könyvtár-tájékoztató tanfolyamokat. Az információs eszközök és a tájékoztató szolgálat használata tantárgyak szervesen beilleszkednek több egyetem programjába.

Vizsgálatok egyetemi hallgatók olvasási szokásairól

A könyvtárhasználat oktatásának szükségességére az 1960-as években végzett olvasás-szociológiai vizsgálatok hívták fel a figyelmet.

A tanulmányokról bibliográfiát jelentetett meg 1964-ben DAVIS és BAILEY (Bibliography of use studies. Philadelphia, School of Library Science), 1965-ben FISHENDEN (Information use studies. Part.1. Past result and future needs. = Journal of Documentation. 21.vol. 3.no. 163.p.), 1967-ben DE WEESE (A bibliography of library use studies. = JAIN: A statistical study of book use. Lafayette, Indiana, Purdue Univ.), 1971-ben WOOD (Discovering the user and his information needs. = Aslig Prodeedings. 21.vol. 7. 262.p.); kritikai összefoglalókat írtak 1966-ban BARBER (A critical review of the surveys of scientists' use of libraries. = SAUNDERS: The provision and use of library and documentation services. Oxford, Pergamon. 145–179.p.) és 1973-ban FORD (Research in user behaviour in university libraries. = Journal of Documentation. 29.vol. 1. 85.p.).

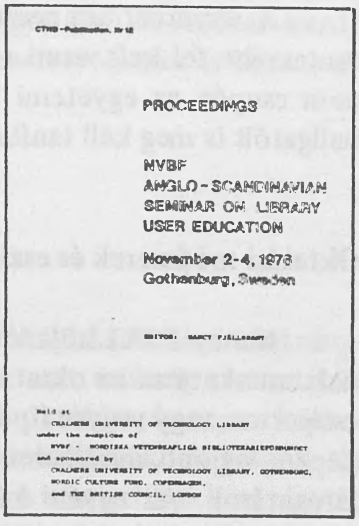
Skandináviában számos vizsgálatot végeztek, közülük a legátfogóbbak a Chalmers University of Technology Library és a Gothenbourg University Library biomedikai szekciójának felmérései. Mindkét vizsgálat kérdőíves módszert alkalmazott.

A különféle vizsgálati eredmények összehasonlító elemzéséből érdekes következtetések vonhatók le. Az angol fizikusok többsége az információszerzés formális csatornáit veszi igénybe, ezzel szemben az amerikai fizikusok elsősorban informális úton szerzik meg a szükséges tájékoztatást. A Chalmers-i Egyetem hallgatói különféle könyvtárakból kölcsönzik a szakirodalmat. A Durham-i egyetemi hallgatók, akiknek többsége campus-on lakik, több könyvet kölcsönöz ki és olvas szálláshelyén – ahol saját könyveit és jegyzeteit is tartja, mint a Sussex-i egyetemi hallgatók. Utóbbiak közül aránylag többen laknak távolabb az egyetem székhelyétől; feltehetőleg ez az oka annak, hogy többen használják a központi könyvtárat, mint Durham-i kollegáik.

A könyvtár használatának gyakorisága és az olvasott munkák száma nem korrelál szükségszerűen. Az átlag angol hallgató heti 2–3 alkalommal látogatja a könyvtárat és kb. heti 5 órát dolgozik ott. A Chalmers-i Egyetem hallgatói kevesebbet használják könyvtárukat. Az eltérés részben a két ország szociális helyzete közötti különbséggel magyarázható és avval, hogy a vizsgált svéd könyvtárakban nehezebben férhetők hozzá a könyvek: rövidebb a nyitvatartási idő, kevesebb a szabad polc. A vizsgálatok megállapították, hogy a családos hallgatók aránylag több időt töltenek a könyvtárakban, mint azok, akiknek nincs házastársuk.

A Chalmers-i Egyetem hallgatói általában elégedettek a könyvtári szolgáltatásokkal. Az elégedetlenek között nagyobb a magasabb évfolyamos hallgatók aránya. Ezzel szemben ők jobban ismerik a könyvtárban rendelkezésre álló bibliográfiai eszközöket. A szakkatalógust az alsóbb évfolyamok 71 %-a, a felső évfolyamosok 88 %-a ismeri, de csak 51 %-uk, illetve 71 %-uk használja. A megkérdezett svéd egyetemi hallgatók közül többen ismerik könyvtáruk szakkatalógusát, mint az angol hallgatók. Mégis arra a kérdésre, hogy milyen katalógust használnak, ha valamilyen új téma felől akarnak tájékozódni, az alsóbb évfolyamos svéd fiatalok 6 %-a és a felsőbb évfolyamosok 20 %-a azt válaszolta, hogy a betűrendes katalógust veszi igénybe. Tájékozatlanságukra jellemző, hogy a könyvtárközi kölcsönzési rendszerről sokan még csak nem is hallottak. Mindez azt bizonyítja, hogy az olvasókat jobban kell tájékoztatni a könyvtár használatáról.

A könyvtárhasználat oktatásának célja

PROCEEDINGS

NVBF
ANGLO-SCANDINAVIAN
SEMINAR ON LIBRARY
USER EDUCATION

November 2-4, 1976
Gothenburg, Sweden

Az 1976 novemberi angol-skandináv szemináriumon több előadás hangzott el a könyvtárhasználat oktatásának céljairól. A vita tapasztalatait a koppenhágai könyvtárosi főiskola (Royal School of Librarianship, Copenhagen) egyik professzora, Erland Kolding NIELSEN foglalta össze.

Véleménye szerint az oktatás céljának meghatározásánál elméleti és gyakorlati szempontokat is figyelembe kell venni. A pusztán gyakorlati közelítés miatt bírál egy 1970-es dán jelentést: „Tájékoztató a hallgatók számára a könyvtár gyakorlati megismeréséhez és a szakbibliográfia használatához". A jelentés az oktatás célját a következőkben állapítja meg: „...bármely olyan képzés, amely lehetővé teszi, hogy a hallgató használja a könyvtárat, amikor szüksége van rá.

E. K. Nielsen szerint az oktatás alapvető célja:

- rávezetni a hallgatót arra, hogy szüksége van a könyvtár szolgáltatásaira,
- megismertetni a hallgatókkal a bibliográfiai segédeszközöket és azok módszeres használatát,
- megtanítani a hallgatót arra, hogy szakmai ismereteinek kiszélesítéséhez milyen segítséget kaphat a könyvtártól.

Problémát okoz, hogy meglehetősen kevés didaktikai és tantervi kutatást végeztek az olvasók képzéséről. Részletesebben csupán egy német disszertáció (G. BOCK: Hochschuldidaktische Aspekte des Bibliothekswesen. = Dokumentation, Fachbibliothek, Fachbücherei. 1971. 33–40.p.) foglalkozik metodikai kérdésekkel és egyben ajánlásokat is kidolgoz a korszerű, integrált könyvtárhasználati képzéshez.

A szeminárium résztvevői egybehangzóan javasolták, hogy a tanfolyamokon elsősorban tartalmi, szakmai aspektusból kezeljék az egyes témákat, az oktatás ne könyvtárra orientált legyen, hanem szervesen kapcsolódjék a hallgatók szakmai ismereteihez.

A képzés történjék három szinten:
- alapképzés, általános tájékozódás,
- az információs eszközök használatának oktatása, a hallgatók megismertetése az információ-szerzés eszközeivel,
- magasabb szintű tanfolyamok a tudományos munkához szükséges segédeszközök megismerésére.

Az oktatás optimális időpontját a könyvtári személyzet és az egyetemi oktatók közösen állapítsák meg. A hallgatót – a szemináriumon kialakult vélemények szerint – elsősorban az motiválja a könyvtár használatának megismerésében, ha a könyvtárral kapcsolatos ismereteket szoros összefüggésben oktatják szakmai tárgyaival. Nehezebb probléma az oktatók érdeklődésének felkeltése az új tárgy iránt. Javasolják:
- a könyvtári személyzet és az oktatók közötti informális kapcsolat növelését,
- az oktatók folyamatos tájékoztatását a tanfolyamokon elért eredményekről,
- a hallgatók megismertetését a könyvtár munkájával – hiszen a mai hallgató a holnap oktatója.

A szeminárium résztvevői felhívták a figyelmet arra, hogy a könyvtárosi főiskolák tantervébe fel kell venni a „könyvtárhasználók képzése" tantárgyat. Hangsúlyozták, hogy nem csupán az egyetemi könyvtárak, hanem a közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak hallgatóit is meg kell tanítani a könyvtár helyes használatára.

Oktatási módszerek és eszközök

Nancy FJÄLLBRANT, a göteborgi Chalmers University of Technology könyvtárának munkatársa az oktatási módszereket három csoportba sorolja aszerint, hogy egyéni, csoportos, vagy vegyes típusú képzésen alkalmazzák-e őket. Véleménye szerint a csoportos képzés legjobb módszerei az előadások, a szemináriumok, a gyakorlati órák és a könyvtárlátogatások. Az egyéni képzés módszerei: könyvek, egyéb nyomtatott anyag, gyakorló füzetek, feladatlapok, tájékoztatók, személyes segítség, tanácsadás, konzultáció. Az audiovizuális eszközök (film, magnetofonszalag, diafilm stb.) mindkét tanulási formát segítik.

A tanulási folyamat hatékonyságát N. Fjällbrant szerint befolyásolják:
- erősen motivált oktatás, mint pl. a hallgató specifikus témáját érintő információ-szerzés,
- valamely probléma aktív megoldása,
- az új ismereteknek a régiekre való felépítése olymódon, hogy a hallgató megértse miért van szükség erre a képzési típusra,
- az eredmények visszacsatolása.

Az angliai egyetemi könyvtárak 1970-es tanácskozásán elhatározták, hogy meghatározott szakirodalom tanulmányozásának, absztraktok, indexek, referensz-könyvek használatának segítésére dia-szalagokat készítenek. Az ún. SCONUL rendszerben 1976-ban 16 diaszalag állt rendelkezésre, további tizenegy előállítása folyamatban volt. A szalagok előnye egyéb eszközökkel szemben, hogy előállítási költségük viszonylag alacsony és könnyen kezelhetőek.

A szalagok felhasználhatók:
– fiatal könyvtárosok továbbképzéséhez,
– a könyvtárat látogató hallgatók személyi tájékozódásához,
– hallgatói csoportok oktatási eszközeiként.

A Surrey-i Egyetem Oktatástechnológiai Intézete vizsgálta a dia-szalagok felhasználásának hatékonyságát. A SCONUL rendszer széles rétegek informálását teszi lehetővé; megismertet a könyvtárosokkal egy esetleges más jellegű információsrendszert; alap-információként, illetőleg kiegészítő információként alkalmazható más módszerek – mint pl. szeminárium, viták, gyakorlati munka stb. mellett.

A módszer megismertetésére az alábbiakban röviden jellemezzük néhány szalag tartalmát.

Vezérfonal az angol szabványügyi irodalomban való tájékozódáshoz.

Bemutatja, hogyan kell az angol szabadalmakat azonosítani a szabadalmaztató személy vagy társaság nevének ismerete alapján. Majd megmagyarázza, hogy hogyan lehet meghatározott tárgyra vonatkozó szabadalmakat megtalálni. Elsősorban kezdő olvasóknak készült, de módszerei más jellegű indexek ismertetéséhez is hasznosíthatók.

Beilstein: Handbuch der organischen Chemie kézikönyve.

Megtanít a kézikönyv használatára.

Gazdasági statisztika.

Egy esettanulmány alapján megismerteti a hallgatókat néhány statisztikai kiadvánnyal. Javaslatokat ad ahhoz is, hogy milyen esetekben van szükség statisztikák használatára. Célja nem a statisztikai kiadványok címeinek oktatása, hanem a különféle kiadványtípusok megismertetése. Elsősorban első éves hallgatóknak készült, de hasznos mindazok számára, akik nem elég tájékozottak a statisztikai kiadványok típusairól; felhasználhatja a könyvtári személyzet is.

Képzési programok

A képzési programok gyakorlati célja az, hogy kifejlesszék a hallgatóban a tudományos tájékozódás képességét, megismertessék vele az információ-szerzés eszközeit és módszereit, egyszóval képessé tegyék arra, hogy eredményesen használja a könyvtárat tanulmányi munkájához, majd pedig később gyakorlati, vagy tudományos munkájában.

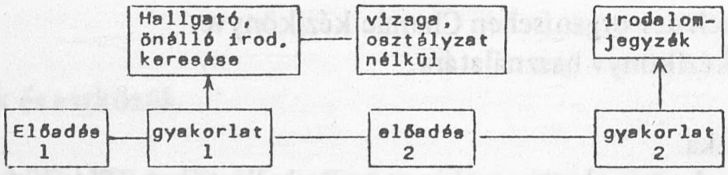
Az alábbiakban ismertetünk néhány egyetemi könyvtár által szervezett tanfolyamot.

A Chalmers-i Műszaki Egyetemi Könyvtár négyéves programot állított össze.
– Évente kb. 900 olvasó számára szervez könyvtári tájékoztató tanfolyamokat. A képzés önálló tanulási módszereken (dia-szalag, jegyzetek, információs anyagok stb.) alapszik.

– Alsó évfolyamos gépész hallgatók számára 14 órás bevezető tanfolyam az információs módszerek megismertetésére. 2 órás előadás keretében bemutatják a tudományos tájékoztatás eszközeit és módszereit, majd 5 órás szeminárium következik, ahol a hallgatók 5–7 fős csoportokban megtanulják kezelni a tájékoztató eszközöket (katalógus, bibliográfia, absztraktok, indexek stb.), a továbbiakban konkrét feladatokat oldanak meg a kurzus résztvevői.
– 35 órás felsőfokú tanfolyam tudományos kutatást végző hallgatók számára. 15 fős csoportokban ismertetik meg a fiatalokat a komputerizált tájékoztató módszerekkel. Évente kb. 4 ilyen jellegű tanfolyamot szerveznek.
– Végzett mérnököket 1–2 napos szemináriumok keretében ismertetnek meg a tájékoztató eszközökkel.

A tanfolyamok hallgatói számára kézikönyvet, bibliográfiát állítottak össze, audiovizuális taneszközöket készítettek. A jövőben témára orientált tanfolyamokat is fognak indítani.

A Royal Institute of Technology könyvtárának dokumentációs osztálya kutatók és mérnökök részére szervezett szemináriumokat. Ujabban hallgatókat is oktatnak rövid (2 óra előadás, 2 óra gyakorlat) tanfolyamokon. A kurzusokat jól szemlélteti az alábbi séma:

A Lulea-i Egyetemi Könyvtár minden évben 2 órás tanfolyamot szervez mintegy 300 kezdő hallgatónak. Az egy órás bevezető előadáson a hallgatók teljes létszámban vesznek részt. A második óra integrálódik a „technológia szerepe a társadalomban" program oktatásába. Ezen a könyvtári katalógusokkal, kézikönyvekkel ismertetik meg a fiatalokat.

A képzés 12–16 órás tanfolyamon folytatódik az alsóbb évfolyamosok számára. Itt megtanulják a fontosabb információs eszközök használatát, megismerkednek a könyvtár különféle szolgáltatásaival (könyvtárközi kölcsönzés stb.), a dokumentációs módszerrel. A tanfolyamok szakmára orientáltak.

A posztgraduális hallgatók 40 órás képzésen vesznek részt. A tanfolyam a „tudomány-módszertani" program része. Elsősorban az információszerzés módszereire tanítják meg a fiatalokat és annak elbírálására, hogy a kapott információ releváns-e az igényelttel.

Tervbe vették, hogy az oktatók számára önálló tanfolyamot indítanak.

A dán Roskilde-i Egyetem 1974 óta 12 órás tanfolyam keretében vezeti be a hallgatókat az irodalom-keresés módszereibe. A tanfolyam végső célja a kutatás-módszertan oktatása, ez határozza meg szervezését és tartalmát is. A három órás bevezető szemináriumon a csoport tagjai megvitatják az irodalom-kereséssel kapcsolatos korábbi tapasztalataikat, az irodalom-keresés lehetséges céljait, feladatait. A módszertan oktatása előtt tehát

megismertetik a hallgatókat avval, hogy miért van szükségük az irodalomban való tájékozódásra, hogyan kapcsolódik a könyvtári munka tanulmányi munkájukhoz. A tanfolyam nem helyez nagy súlyt arra, hogy meghatározott segédeszközökkel (mint pl. katalógusok, bibliográfiák, enciklopédiák stb.) ismertesse meg a hallgatókat. Célja az, hogy felismertesse a hallgatókkal azokat a szituációkat, amelyekben a segédeszközökre szükségük lehet. A tanfolyamon oktatott példák és gyakorlatok közvetlen kapcsolatban vannak a hallgatók szakmai tanulmányaival. A tanfolyamon nemcsak az irodalom keresésére, de alkalmazására is felkészítik a hallgatókat (pl. hogyan kell idézeteket közölni, hogyan kell forrásmunkákra hivatkozni stb.). A kurzus végén a résztvevők és az oktatók közösen értékelik a képzési eredményeket.

Az olvasók képzésének értékelése

A könyvtár használatára oktató tanfolyamok értékelése információkat, visszajelzéseket ad a képzés hatékonyságának méréséhez, alapul szolgál döntéselőkészítő javaslatok összeállításához: folytassák-e a tanfolyamokat jelenlegi formájukban, alakítsák-e át őket, és ha igen, milyen módon és mértékben, vagy esetleg szüntessék meg az eddigi típusokat és készítsenek új programot.

Az értékeléseket módszerük alapján Nancy Fjällbrant három fő csoportba sorolja:

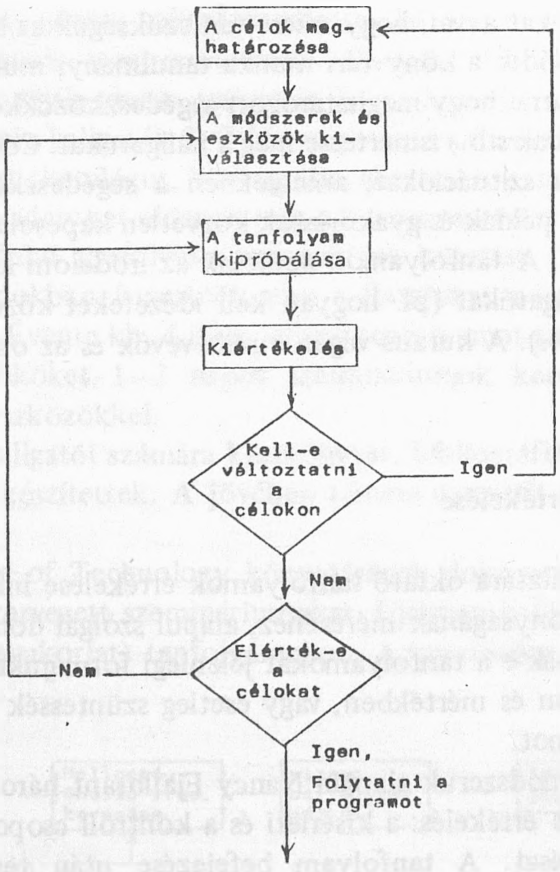
a) Pszichometrikus értékelés: a kísérleti és a kontroll csoport különböző tanfolyamokon vesz részt. A tanfolyam befejezése után tesztekkel, attitüd-skálák alkalmazásával vizsgálják és elemzik a hallgatói magatartásokat. Ez a módszer elsősorban bizonyos prediszpozíciók kontrollálására alkalmas, kevésbé használható előre nem várt hatások mérésére.

b) A szociológiai módszer kérdőívek és interjúk elemzése, esetleg megfigyelés útján értékeli egy új tanfolyam bevezetésének hatékonyságát, a hallgatók, vagy akár egy meghatározott intézmény szerepét a program megvalósításában.

c) A megfigyelés és a kérdőív együttes alkalmazását javasolja olyan esetekben, amikor előre nem látható reakciókat kívánnak összegyűjteni. Ez a módszer elsősorban korszerű technikák, új metódusok értékelésére alkalmas.

SCRIVEN megkülönbözteti az alakító és az összegző értékelést. Az előzőt a tanfolyam ideje alatt végzik és eredményei alapján menetközben változtatnak a kurzusok módszerein. Utóbbira a tanfolyam befejezése után kerül sor, eredményei alapján döntenek a tanfolyam folytatásáról, vagy átszervezéséről.

Az olvasók oktatási programjának tervezéséhez Nancy Fjällbrant a következő séma alkalmazását javasolja:

FORRÁSOK

1. NVBF Anglo-Scandinavian seminar on library user education, November 2–4, 1976, Gothenburg, Sweden. Ed. Nancy FJÄLLBRANT. Göteborg, 1977, Chalmers Tekniska Högskola, Biblioteket. 141 p. (CTHB-Publikation. Nr.12.)
2. FJÄLLBRANT, Nancy: User education programmes in Swedish academic libraries. A study of developments in the years 1973–1977. Göteborg, 1977, Chalmers Tekniska Högskola, Biblioteket. 53 p. (CTHB-Publikation. Nr.14.)
3. FJÄLLBRANT, Nancy: A study of user behaviour and needs at the Biomedical Section of Gothenburg University Library. Göteborg, 1976, Chalmers Tekniska Högskola, Biblioteket. 48, A 21 p. (CTHB-Publikation Nr.11.)
4. FJÄLLBRANT, Nancy: A study of user behaviour and needs at the Chalmers University of Technology Library. Göteborg, 1976, Chalmers Tekniska Högskola, Biblioteket. 58, A 21 p. (CTHB-Publikation. Nr.10.)

A SZOCIALISTA ORSZÁGOK EGYÜTTMŰKÖDÉSE A TÁJÉKOZTATÁS TERÜLETÉN

SZUMAROKOV, L. N.–POLUSKIN, V. A.

A szerzők Szotrudnicsesztvo szocialiszticseszkih sztran v oblaszti informacionnoj dejatel'noszti c. cikkét (Naucsno-tehnicseszkaja informacija, 1.szer. 1977. 11–12.no. 74–78.p.) FUTALA Tibor tömörítette.

A szocialista országok tervszerű és sokoldalú tájékoztatási együttműködése fokozatosan bontakozott ki. 1956-ban Prágában, 1961-ben pedig Berlinben gyűltek össze az érintett országok információs vezető szerveinek képviselői, hogy felvázolják az együttműködés koncepcióját. 1962-ben létrejött a KGST országok tudományos és műszaki kutatásait koordináló állandó bizottság, majd ennek keretében a tudományos-műszaki tájékoztatás kérdéseit gondozó állandó munkabizottság. 1969 februárjában működni kezd a NTMIK (Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központ). 1971 és 1975 között rendre-sorra születnek meg a NTMIR (Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer) egyes részrendszerei.

A NTMIR kifejlesztésével kapcsolatos munkákban több mint 200 nemzeti információs szerv vett részt. Az illetékes KGST-szervek jóváhagyták a NTMIR 1990-ig történő fejlesztésének prognózisát, illetve 1976 és 1985 közötti fejlesztésének hosszú távú programját.

Jelenleg a NTMIR-en belül hét nemzetközi szakosított információs rendszer működik (K+F jelentések, publikált dokumentumok, ipari katalógusok, szabadalmak, tudományos-műszaki fordítások, tudományos-műszaki filmek, periodikumok regisztrálása). E rendszerek mindegyike létrehozta a maga nyilvántartásait és tájékoztató kiadványait. Munkájukban mind jelentősebb szerepet játszik az új technika (számítógép, távközlés, reprográfia).

Az immár működő ágazati információs rendszerek száma – 17. Újabb rendszerek kialakítása a tervezés stádiumában van. Az ágazati rendszerekben ugyancsak nagy szerepet játszik a korszerű technika. Ennek bázisán ezek a rendszerek faktográfiai információs bázisok és adatbankok létrehozására törekszenek. Különös feladatuknak tekintik a KGST-szervek és a nemzeti kormányzati szervek megfelelő információ-ellátásának a biztosítását.

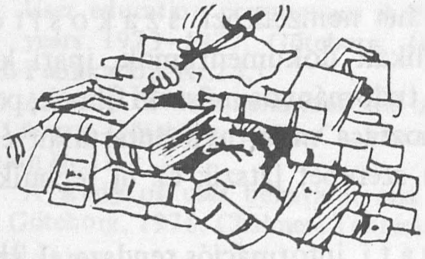
A NTMIK-ban négy irányban munkálkodnak a NTMIR kiteljesítésén és továbbfejlesztésén. Az első irány az ágazati és a szakosított információs rendszerek fejlesztésének koordinálásával, illetve együttműködésének elősegítésével foglalkozik. További cél

az információs munka koordinálására kijelölt központok működésének elősegítése. A második irány a NTMIK-be beáramló információs bázisok és források további feldolgozásának és felhasználásának problémáit van hivatva megoldani. A harmadik irány rendszerelemzéseket végez, általánosítja a felhalmozódott tapasztalatokat, az elméleti alapok továbbfejlesztésén munkálkodik, elősegíti a szervezési, jogi és szabványosítási feladatok megoldását. A negyedik irány a korszerű információs technika és technológia fejlesztéséért és bevezetéséért felelős.

A tervezett munkálatok mind a négy irányban jól haladnak: a NTMIR operativitásának és hatékonyságának gyorsütemű fokozásával kecsegtetnek. Pedig ezek egytől-egyig igen bonyolult munkálatok, amit a következő néhány konkrét példa is jól érzékeltet: a kompatibilitás megteremtése szabványok, normatívák és módszertani anyagok kiadása útján; a NTMIR kompatibilis információkereső nyelveinek kimunkálása; automatizált információkereső rendszerek kifejlesztése; komplex információs bázisok kialakítása az egyes ágazatokban; hosszútávú együttműködési programok készítése.

És eközben – természetszerűen – folyamatosan működtetni kell a rendszer kiépült alrendszereit, azaz olyan módon irányítnai és orientálni őket, hogy jelenlegi állapotukhoz mérten a legnagyobb hatékonysággal álljanak az érintett országok kutatási és fejlesztési feladatainak szolgálatára.

A NTMIK munkájához nélkülözhetetlen segítséget nyújtanak a nemzeti információs szervek. Közülük a magyarok sem hiányzanak.

A Chalmers University of Technology
könyvtárának útmutatójából

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁJÉKOZTATÁS A SZOVJETUNIÓBAN

VINOGRADOV, V. A.

A szerző Razvitie informacci po obscsesztvennüm naukam v SZSZSZR c. cikkét (Szovetszkaja Bibliografija 1977. 5.no. 27–33.p.) TARR Lászlóné tömörítette.

A Szovjetunióban a társadalomtudományi információs rendszer autonóm része az Országos Tudományos-Műszaki Információs Rendszernek (GSZNTI = Goszudarsztvennaja szisztema naucsno-tehnicseszkoj informácii). Két össz-szövetségi szerv, számos ágazati központ, regionális információs szerv, a tudományos intézményekben és főiskolákon működő tájékoztatási osztályok hálózata alkotja.

A társadalomtudományi információs tevékenységet a Szovjet Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Tájékoztató Intézete (INION = Insztitut naucsnoj informacii po obscsesztvennüm naukam) koordinálja, egyben feldolgozza a szakterület Szovjetunióban és külföldön publikált teljes irodalmát. A nem publikált kutatásokról és disszertációkról az Össz-szövetségi Tudományos-Műszaki Információs Központ (VNITICentr = Vszeszojuznüj naucsno-tehnicseszkij informacionnüj centr) gyűjti és terjeszti az információkat.

Az ágazati információs szervek más-más területen (felsőoktatás, népművelés és pedagógia, szakmunkásképzés, közgazdaságtudomány, kultúra és művészet, jogtudomány, levéltárügy) működnek, szoros összhangban az össz-szövetségi tájékoztatási központokkal.

A regionális információs szervek a köztársaságok többségében a tudományos akadémiákhoz tartoznak. Feladatuk tudományos információk gyűjtése, feldolgozása és tárolása a köztársasági és állami szervek, a tudományos intézmények számára, valamint az információs tevékenység koordinálása régiójukon belül.

Az ágazati és regionális információs szervek táplálják az INION keretén belül készülő központi információs kiadványokat, továbbá a társadalomtudományi adatbankot.

Az INION figyelemmel kíséri a társadalomtudományok valamennyi alapvető irányzatát. Ez lehetővé teszi, hogy megfelelő időben nyújtson komplex tájékoztatást a problémák széles köréről, és gyorsan reagáljon a társadalomtudományok területén mutatkozó jelenségekre.

Külön gondot fordítanak az ún. referáló információ fejlesztésére. Az INION kiadásában megjelenő kiadványok közül kiemelkedőek a szintetikus-analitikus szemlék, amelyek gyakran 30–40, esetenként még több könyv és cikk alapján készülnek.

Az INION információs tevékenységében nagyon fontos helyet foglal el az a szelektív információ szolgáltatás, amelyet azon vezető szovjet tudósok, szakemberek számára szerveztek meg, akik nem a társadalomtudományok területén fejtik ki tudományos tevékenységüket. Ennek keretében működik az új tudományos kiadványokról, külföldi folyóiratokról és a legérdekesebb cikkekről készült fotókópia és mikrofilmszolgálat.

1976-tól kezdődően kialakulóban van az INION integrált automatizált információs rendszere. Már működik a legmodernebb technikával felszerelt számítóközpont. Ugy tervezik, hogy ennek segítségével megvalósíthatják az egyszeri feldolgozás-többszöri felhasználás elvét. A válogató infromációterjesztés, a retrospektív visszakeresés és a speciális adatbankokban való visszakeresés videoterminálok segítségével történik majd.

Az információs tevékenység eredményes fejlesztése a társadalomtudományok területén elképzelhetetlen a külföldi információs központokkal való együttműködés nélkül. Különösképpen eredményes az együttműködés Lengyelország, Magyarország, Vietnam, a Német Demokratikus Köztársaság, a Mongol Népköztársaság, Bulgária, Csehszlovákia információs központjaival. Fejlődnek a kapcsolatok a kapitalista országokkal, különösképpen Franciaországgal, az USA-val és Kanadával.

1977 júniusában Moszkvában e célból rendezték meg a társadalomtudományok európai tájékoztatási központjainak tanácskozását. A tanácskozáson az európai országok 20 társadalomtudományi tájékoztatási központja, Kanada és 6 nemzetközi szervezet vett részt. Ez volt az első tanácskozás, amelyet a társadalomtudományi információ kérdéseiről Európában rendeztek.

Az eddigi gyakorlat azt bizonyítja, hogy a kétoldalú nemzetközi együttműködés nem elegendő azoknak a problémáknak a megoldására, amelyek a társadalomtudományi tájékoztatás területén folyó munka hatékonyságát érintik. A társadalomtudományi tájékoztatás területén a feladatokat sokkal szélesebb kooperáció kialakításával, nemzetközi munkamegosztással, a tudományos-tájékoztatási tevékenység koordinációjával kell megoldani.

■■■

A MUNKANÉLKÜLISÉG a könyvtárosokat sem kíméli Angliában. Évente felmérik, hogy az egyetemi tanév befejezése után 2 hónappal hány frissen végzett könyvtáros helyezkedett már el a szakmájában. Ez az arány 1970-ben 90% volt, 1971–1974 között 83–88% között ingadozott, 1975-ben azonban már 79, 1976-ban pedig 69%-ra esett vissza. A visszaesés egyformán érezhető valamennyi szinten, a kétéves egyetemi tanfolyamot végzettektől a magisteri diploma birtokosáiig.

(Library Association Record, 1977. nov.)

A MISZON, AZ INION ÉS A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI EGYÜTTMŰKÖDÉS

GAPOCSKA, M. P.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája Társadalomtudományi Információs Intézete (INION) igazgatóhelyettese Budapesten elhangzott előadásának rövidített szövege.

A tudományos-technikai forradalom korában bekövetkezett információrobbanás, a tudományos kiadványok számának folytonos növekedése világszerte ráirányította a figyelmet a tudományos információ kérdéseire. Az utóbbi években különösen szembeszökő egy viszonylag új irányzat – a társadalomtudományi információ kialakulása és fejlődése.

Az információcsere fontos része a szellemi kultúra területén folyó együttműködésnek. Ezért a csere valódi célja csak akkor valósulhat meg, ha az a tudományos és társadalmi haladás eszméit szolgálja. Az együttműködési politika különböző területeken – köztük a szellemi értékek terén – ma már a kapitalista országokban is egyre több és több követőre talál.

A szocialista országok tudományos akadémiái közötti sokoldalú tudományos együttműködésről szóló 1971-es Egyezménynek megfelelően, 1976 júniusában Moszkvában megállapodást írtak alá Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Mongólia, az NDK és a Szovjetunió tudományos akadémiájának képviselői a MISZON (Mezsdunarodnaja informacionnaja szisztema po obscseszvennüm naukam) létrehozásáról.

A MISZON tevékenységét az Egyezmény és a MISZON Tanácsa által elfogadott dokumentumok szabályozzák. A MISZON Tanácsába minden tagország a kijelölt országos szerv vezetőjét delegálja. A MISZON Tanácsa meghatározza a tudományos tevékenység fő irányait, formáit, a munkamódszereket, áttekinti a MISZON tevékenységére vonatkozó terveket és megállapítja az információszolgáltatás módját.

A MISZON felhasználói a tagországok állami szervei, társadalmi szervezetei, a tudományos és felsőoktatási intézmények, valamint a nemzetközi szervezetek és más intézmények. A MISZON felöleli a társadalomtudományok egészét, elsősorban azonban azokat a tudományágakat, amelyeknek a szocialista országok és népeik társadalmi-politikai, ideológiai és kulturális fejlődése szempontjából van nagy jelentősége.

A Lengyel Tudományos Akadémia meghívására 1976 októberében Varsóban tartották a MISZON Tanácsának első ülését, melyen összehangolták a tagországok tudományos tájékoztatási központjainak a MISZON keretében folytatandó sokoldalú együttműködését

vonatkozó terveit. A MISZON Tanácsának második ülése (Szófia, 1977 június) napirendjén a MISZON automatizált információs rendszere koncepciójának a megvitatása szerepelt.

A MISZON működésére vonatkozó terv az együttműködést két fő irányban kívánja fejleszteni. Az első az információs szervek együttműködésének kiszélesítése és elmélyítése az információs kiadványok hagyományos módszerekkel történő válogatásában, beszerzésében, tudományos feldolgozásának cseréjében, valamint kiadásában, míg a másik irány az automatizált információs rendszerek kidolgozása, bevezetése és a MISZON egységes automatizált információs rendszerébe való összefogásuk.

A MISZON keretében munkálatok folynak közös bibliográfiai kiadványok, tematikus referáló gyűjteményes kötetek előkészítésére, valamint a referáló kiadványok módszertani kérdéseinek kidolgozására. Fokozódik a tagországok részvétele a MISZON vezető szerve, az INION (Insztitut naucsnoj informacii po obscsesztvennüm naukam) referáló kiadványainak készítésében, ami elsősorban az egyes országokban kiadott valamennyi jelentős társadalomtudományi műről részletes referátum készítését és megküldését jelenti. A legközelebbi évek együttműködésének eredményeként közös információs kiadványok jelennek meg – három bibliográfiai évkönyv és tíz referáló kiadvány –, melyek a világban végbemenő fejlődés, a szocialista országok fejlődése, valamint az eszmei harc aktuális kérdéseivel foglalkoznak. Közös munka eredménye „A Nagy Október hatvan éve" c. kiadásra előkészített referáló gyűjteményes kötet is.

A MISZON fejlesztése során nemzetközi információs alrendszerek létrehozását tervezik főirányok és speciális társadalomtudományi információs típusok szerint. A MISZON fejlesztésénél számolni kell a társadalomtudományi információ sajátosságaival (melyek részben a társadalomtudományi dokumentumok sajátosságaiból fakadnak), valamint a komplex problémák és az interdiszciplináris kutatások jelentőségének és volumenének állandó növekedésével. Az eddigi munka gyakorlata alapján merült fel az a probléma, hogy noha az egész irodalmi „áradatból" a legfontosabb és leginkább koncepciózus műveket kell kiválasztani a referáló és analizáló információ céljaira, ezzel egyidejűleg biztosítani kell a tudományos állományok összességének ellenőrzését is.

A társadalomtudományi referatív információnál, ha nemcsak jelzésül szolgál, hanem az elsődleges forrásokat is helyettesíteni kívánja fontos, hogy az adott műben elemzett problémák felsorolása mellett a referens tömören, a szubjektív értékelés mellőzésével tárja fel az adott koncepció új oldalait és kapcsolatát a korábbi művekkel. Nem csupán a szerző alapvető következtetéseinek van jelentősége, hanem ugyancsak érdekes a kutatás logikája, a szerző érveinek rendszere és álláspontja a vitás kérdésekben, mivel ezek által jut kifejezésre az adott koncepció helye a társadalmi-ideológiai és metodológiai struktúrában. Időnként elvi jelentősége lehet a műben felhasznált okirati jellegű, vagy egyéb források jellemzésének is.

A referatív informálás szempontjából fontos a tematikus és a retrospektív megközelítés, melyek végül is teljesebb ismeretet adnak az adott kérdésről az érintett területen folyó kutatások fejlődéséről, főleg akkor, ha a társadalomtudományok

terén folyó interdiszciplináris kutatásokról és komplex problémákról van szó.

A MISZON a szocialista országok együttműködésében a sokoldalúság elvének előnyeit testesíti meg. S e téren nemcsak a szintetizáló információk létrehozásának gyorsabb és gazdaságosabb módszeréről van szó, hanem arról is, hogy a kölcsönös információcsere folyamatában minden ország hozzájárulásának egyedülálló értéke van. A nemzeti központok felelőssége az együttműködéssel szemben abban nyilvánul meg, hogy valóban a nemzetközi jelentőségű tudományos publikációkat, elméleti, koncepcionális, a tudományfejlődés új tendenciáival kapcsolatos közleményeket választják ki ismertetésre. A nemzeti szerveknek ez a funkciója semmilyen más tevékenységgel nem helyettesíthető.

A MISZON tapasztalatai azt mutatják, hogy a sokoldalú együttműködésben kezdettől fogva megfigyelhető bizonyos munkamegosztás; a részmunkák koordinálását az adott területen már jelentős tapasztalatokkal rendelkező országok vállalták magukra. Igy a tudománypolitikával kapcsolatos közös munkát a Lengyel Tudományos Akadémia Tudományos Információs Központja koordinálja, a társadalompolitika szervezésével kapcsolatos munkákat a bolgár tudósok, a világgazdasági problémákat az NDK Információs Központja gondozza, az interdiszciplináris kutatásokkal kapcsolatos információs problémák kérdésköréből a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára készíti elő a tanácskozást, míg a technikai eszközöknek az együttműködési programban történő felhasználásával foglalkozó tanácskozást a csehszlovák kollegák szervezik, stb.

A MISZON teljes kifejlődése szakaszosan történik. Az első szakaszban a rendszer a különféle – országos feltételek között már alkalmazott – módszerek, szervezeti formák és eszközök felhasználásával működik. Ugyanakkor előkészítő munkálatok folynak a legfontosabb technológiai műveletek automatizálására. A későbbiekben a MISZON automatizált rendszerként működik, a számítógép mellett más korszerű eszközök széleskörű felhasználásával.

A társadalomtudományok valamennyi publikált forrástípusát különféle adathordozókon dolgozzák fel, biztosítva az egységességet, a lingvisztikai és műszaki eszközök kompatibilitását és a matematizálást.

A MISZON Tanácsa ez év júniusában Szófiában megtartott második ülésén a MISZON automatizált információs rendszerére vonatkozó fő tételeket egyeztették. Fő célok:

- az információszolgáltatás minőségének és hatékonyságának fokozása;
- a feldolgozó munka termelékenységének növelése nemzeti és nemzetközi szinten;
- közreműködés a sokoldalú nemzetközi társadalomtudományi együttműködés feladatainak megoldásában gyors, pontos, kompatibilis információszolgáltatás bizotsítása révén;
- racionális nemzetközi munkamegosztás alapján az indokolatlan kettőzések elkerülése a feldolgozásban;
- a tájékoztatási feladatok megoldásának meggyorsítása;
- a tagországok dokumentumfeltárásra fordított kiadásainak csökkentése az egyszeri feldolgozás, valamint a géppel olvasható és mikrohordozókon lévő információk cseréje révén;
- a tájékoztató kiadványok színvonalának emelése.

A rendszer inputját a MISZON vezető szervének (INION), a nemzeti szerveknek, a MISZON bázisszerveinek az információi képezik, valamint azok az információk, melyeket az országos, a szak- és egyéb könyvtárak biztosítanak, beleértve a géppel olvasható hordozókon lévő nemzeti bibliográfiákat is.

A rendszer outputját azok az információk alkotják, amelyek lehetővé teszik:

– a szelektív információterjesztést,
– tájékoztató kiadványok kiadását,
– adatbázisok kialakítását retrospektív kutatáshoz,
– másolatok készítését az elsődleges forrásokról.

A MISZON Tanácsa által elfogadott koncepció és működési terv alapján a MISZON vezető szerve, az INION:

– irányítja a Rendszer kidolgozását és működését,
– biztosítja a Rendszer létrehozására irányuló tudományos kutatómunka koordinálását,
– a nemzeti szervekkel közösen kidolgozza az információk gyűjtésére, kiválasztására és feldolgozására vonatkozó normatív-műszaki és módszertani anyagokat, beleértve a technológiával, a lingvisztikai és matematikai kérdésekkel valamint a műszaki eszközökkel kapcsolatos kérdéseket is;
– szervezi a szintetizáló információk létrehozását és szétküldésüket a kijelölt nemzeti szervekhez;
– feldolgozza és rendszerezi a MISZON-hoz nem tartozó országokban publikált legfontosabb dokumentumokat, információkat;
– szervezi a MISZON adatbankját.

A MISZON rendszerének megteremtéséhez még egy sor kutatói és fejlesztési munkát kell elvégezni, számos szervezési-műszaki intézkedést kell végrehajtani.

***

Az INION a Szovjet Tudományos Akadémia viszonylag fiatal intézménye, 1969-ben hozták létre Moszkvában. Fennállásának néhány éve alatt az ország jelentős tudományos információs központjává fejlődött. Megalakítására azért volt szükség, mert egyrészt a társadalomtudományok szerepe a fejlett szocialista társadalomban jelentősen megnövekedett, másrészt biztosítani kellett a rendszeres információszolgáltatást a világ társadalomtudományi irodalmáról. Az INION olyan komplex tudományos intézmény, melyben a különféle társadalomtudományi ágak tudósai tevékenykednek. Az intézet feladata a társadalomtudományi irodalom gyűjtése és feldolgozása – elsősorban a tudományos kommunizmus, a filozófia, a közgazdaságtan, történelem és a jogtudomány terén.

Az INION vezette társadalomtudományi információs rendszer feladata a világ szakirodalmáról különféle szintű kurrens és retrospektív információk biztosítása. Különböző sorozatokban évente mintegy 250–270 ezer dokumentum adatait tárja fel, melyek részben a Szovjetunió népeinek nyelvén, másrészt 35 idegen nyelven jelennek meg. Két

referáló folyóiratának – „A társadalomtudományok a Szovjetunióban" és „A társadalomtudományok külföldön" – 16 sorozata a legjelentősebb társadalomtudományi szakirodalomról nyújt tájékoztatást tudományterületek szerinti csoportosításban, mint pl. „A tudományos kommunizmus problémái", „Filozófiai tudományok", „Történelem", „Nyelvtudomány", „Irodalomtudomány" stb. „A társadalomtudományok külföldön" c. folyóiratnak olyan sorozatai is megjelennek, mint pl. „Tudományszervezés", „A keletkutatás és az afrikanisztika", stb.

Az INION-hoz tartozik a Szovjetunió Tudományos Akadémiája társadalomtudományi alapkönyvtára, melyet 1918-ban alapítottak, s mely igen gazdag tudományos értékű dokumentumanyaggal rendelkezik, könyvekkel, periodikumokkal, összesen mintegy 10 millió egységet tartalmazó állománnyal. Az intézet szakkatalógusa alapján – amelynek egyedülálló társadalomtudományi keresőapparátusa van – a tudományág bármely kérdésének tanulmányozásához megtalálható valamennyi releváns dokumentum, a dokumentum típusától függetlenül. A katalógusban több mint 200 ezer tárgyszó szerepel.

Az INION számos könyvtárral és tájékoztatási intézménnyel áll nemzetközi cserekapcsolatban, csak Európában több mint 1000 szervezettel folytat rendszeres cserét (ebből 636 működik a szocialista országokban). Az állomány gyarapításának fontos forrása a vétel, az intézet a világ 115 országából vásárol könyveket. Az INION számos nemzetközi fórumnak, szakirodalmi kiállításnak a megrendezését, lebonyolítását biztosítja.

Külön kell szólni az INION-nak a magyar intézményekkel, mindenek előtt a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárával folytatott együttműködéséről. Az együttműködési formák, amelyek a tudományos irodalom kölcsönös, jobb megismerését teszik lehetővé, igen változatosak.

Legteljesebben tartalmazza a magyar nyelvű és a magyarra fordított irodalmat az INION által kiadott, havonta 28 sorozatban megjelenő bibliográfiai kiadvány, mely a Szovjetunióban és külföldön is előfizethető, de külföldre csere útján is terjesztik.

Az INION kiadásában 1956 óta havonta megjelenik egy Magyarországra vonatkozó bibliográfia monográfiákat, tanulmánykötetek és folyóiratok cikkeit, recenziókat és egyéb dokumentumokat közöl. A kiadvány alapján, mely gyakorlatilag az ország minden felsőoktatási intézményébe és legnagyobb könyvtáraiba eljut (példányszáma eléri a 450-et), lehetőség nyílik a mai Magyarországról, annak társadalmi, politikai ill. gazdasági és kulturális fejlődéséről, nemzetközi kapcsolatairól és történelmi múltjáról való tájékozódásra. A periodikum információértékének növelése és átfutási idejének csökkentése céljából megegyezés jött létre az MTA Könyvtárával, melynek értelmében a könyvtár az INION-ba nem járó folyóiratok cikkeiről és a be nem szerzett könyvekről annotált bibliográfiákat állít össze.

Az MTA Könyvtára rendszeresen megküldi az INION-nak az MTA társadalomtudományi folyóirataiban publikált cikkek bibliográfiai leírását, rövid annotációját, s ennek alapján referátumot lehet rendelni a „Társadalomtudományok külföldön" c. folyóirat megfelelő sorozatai számára a Magyarországon kiadott legfontosabb szakirodalomról.

A referáló tájékoztatást az MTA Könyvtára az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézettel együttműködve végzi.

A szovjet-magyar tudományos kapcsolatok egyik formája a könyvcsere, jelenleg az INION 37 magyar szervezettel áll cserekapcsolatban, köztük az MTA Könyvtárával, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézettel, 8 akadémiai intézettel, a budapesti, szegedi és debreceni egyetemi könyvtárakkal, a legjelentősebb fővárosi könyvtárakkal. A két ország közötti csere volumenét a következő adatok jellemzik: 1957-ben Magyarországról 705 könyv és 610 folyóirat érkezett, a Szovjetunió 1095 könyvet és 2060 folyóiratot küldött. 1977 első felében 520 könyv és 662 folyóirat érkezett Magyarországról 1328 könyvért és 2068 folyóiratért, valamint 621 INION kiadványért cserébe. 1976-os adatok szerint a Szojuzpecsat' ügynökségen keresztül az INION 36 magyar szervezetnek 132 szovjet folyóiratot küld rendszeresen, Magyarországról pedig 188 folyóiratot kap.

A Szovjetunióba érkező magyar irodalom fellelhető az ország legjelentősebb könyvtárainak a katalógusaiban. Az INION évente állományba vett anyagát (több mint 1000 könyv és 2000 folyóirat) kiállításokon mutatja be, bekerül az intézet tájékoztató apparátusába és kiadványaiba. A magyar szakirodalom megtalálható az INION aktuális kérdéseket tartalmazó tematikus bibliográfiáiban is.

A társadalomtudományok területén folyó együttműködés a közös tevékenység különböző formáit hívta életre (kölcsönös fordítás, recenezálás, közös konferenciák, szimpóziumok és értekezletek szervezése, közös részvétel nemzetközi rendezvényeken). Az utóbbi évekre jellemző az aktuális problémák közös kidolgozása, közös kiadványok megjelentetése.

1969–1977 között a Szovjetunióban 173 magyar-szovjet közös társadalomtudományi kiadvány látott napvilágot, melyek közösen végzett kutatásokról számolnak be. Ez a szám fokozatosan növekszik; míg 1969-ben 7 közös kiadvány jelent meg, addig 1974-ben 22-t, 1976-ban pedig már 33-at publikáltak.

A Chalmers University of Technology
könyvtárának útmutatójából

MINDENT AZ ÚJJÁÉPÍTÉSÉRT!
Könyvtári szolgáltatások az újraegyesített Vietnamban

MILLER, George

A szerző „All for Reconstruction": Library Service in a Reunified Vietnam c. cikkét (International Library Review 1978. 10.no. 109–118.p.) BALÁZS Sándor tömörítette.

A vietnami könyvtárak ma fő feladatuknak tekintik, hogy tudományos, műszaki és gazdasági információkkal hozzájáruljanak országuk újjáépítéséhez és fejlődéséhez. Feladataikat egy egységes könyvtári rendszer keretében végzik.

A Nemzeti Könyvtár (31 Trang Hi, Hanoi) 1917-ben alakult. 1922-től kezdve kötelespéldányként kapta a francia Indokína és Dél-Kína (ekkor francia koncessziós terület) kiadványait. A kötelespéldány-jogot a függetlenség kikiáltása után 1946 januárjában HO SI MINH elnök rendeletileg erősítette meg, 1976 októberében pedig – az újraegyesítés után – PHAN VAN DONG miniszterelnök.

Ez az utóbbi rendelet hét pontban fektette le a Nemzeti Könyvtár funkcióit:

1. A vietnami vagy Vietnamra vonatkozó publikációk gyűjtése, feldolgozása és megőrzése (beleértve a doktori disszertációkat és szabadalmi leírásokat), külföldi tudományos és műszaki művek válogatott beszerzése.
2. Az állomány forgalmazása a Kulturális Minisztérium könyvtári rendszerén keresztül Vietnamban és külföldön.
3. Nemzeti és szakbibliográfiák kiadása és terjesztése.
4. Az ország könyvtárainak segítése, közreműködés a könyvtárosok oktatásában és továbbképzésében.
5. A fontosabb könyvtárak munkájának koordinálása.
6. Nemzetközi kölcsönzés és kiadványcsere.
7. Az információk felhasználásának elősegítése a tudomány, a kultúra és a művészetek területén.

A háború alatt a Nemzeti Könyvtár állományát Hanoitól 60 km-re helyezték el, így értékes állománya sértetlen maradt. Egyik legfontosabb funkciója jelenleg: központi katalóguskarton-szolgáltatás a vietnami kiadványokról. A könyvtárak ezen az úton általában két hónap alatt jtunak hozzá az egységes címleírási szabályzat szerint készült katalóguscédulákhoz. Osztályozásra egy ún. „módosított ETO"-t használnak. A hálózat könyvtáraiban általában betűrendes és szakkatalógus található.

A Nemzeti Könyvtár további feladatai közül kiemelkedik a Nemzeti Bibliográfia (Thu' muc quoc gia Viet Nam) havi és évi kiadása. A bibliográfia a 10-nél több példányban

megjelent vietnami kiadványok adatait tartalmazza, a kurrens folyóiratok és sorozatok címeit az éves kumulációkban adják közre. Az 1957 óta folyamatosan megjelenő nemzeti bibliográfia Délkelet Ázsia legrégebben megjelenő ilyen könyvtári szolgáltatása.

A könyvtár további jellemzői: állománya 1 millió kötet és 60 ezer kötött folyóirat-évfolyam, dolgozóinak száma 120, olvasótermi férőhelyeinek száma 200, központi katalógusai nincsenek, csereegyezménye van 124 külföldi könyvtárral, az igazgató és két igazgatóhelyettes munkáját egy Tudományos Tanács segíti.

A főváros másik nagy könyvtára a Hanoi Népkönyvtár. Az 50-es években fő feladata volt az írástudatlanság felszámolására irányuló állami akciók segítése, ma elsősorban az oktatás színvonalának emeléséhez járul hozzá. 300 ezer kötetnyi állományát elsősorban diákok és állami alkalmazottak használják. 1500 beiratkozott olvasója és 1400 rendszeres kölcsönzője van. Állományának csak egy részét kölcsönzi. A központi könyvtárban 21-en, fiókkönyvtáraiban átlag 3-an dolgoznak.

A könyvtár különgyűjteményben őrzi a város történelmére vonatkozó dokumentumokat, és ezzel kapcsolatos rendszeres bibliográfiai munkát végez. Mint nyilvános könyvtár kiállításokat és előadásokat is rendez. Gyermekkönyvtári részlegei működnek mind a központban, mind a fiókkönyvtárakban.

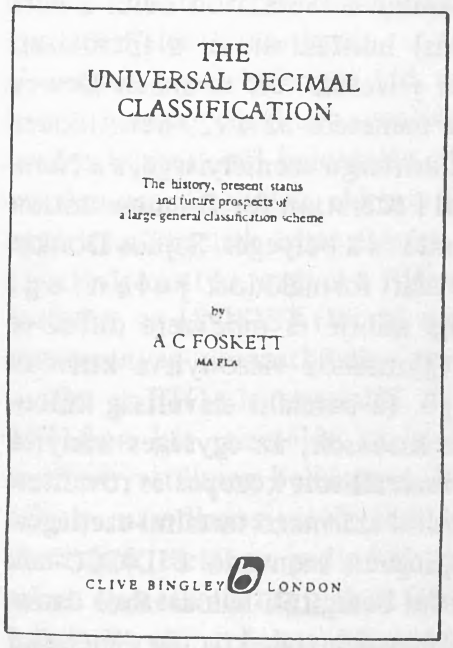
A korábbi Délvietnami Nemzeti Könyvtár, amely Ho Si Minh városban (Saigon) működik, ma már szerves része az egységes vietnami könyvtárügynek. Ezen belül helyzete még nem teljesen tisztázott, jelenlegi megnevezése: „2. sz. Nemzeti Könyvtár, Ho Si Minh város". Tizennégyemeletes épületében – amit az Unesco támogatásával építettek, és 1971-ben nyílt meg – 110 könyvtáros dolgozik. Állománya 300 ezer kötet. (1975 áprilisában csak 200 ezer kötete volt, ezt az újraegyesítés után négy hónapon belül 100 ezer kötettel egészítették ki.)

Említésre méltó nagykönyvtár még a Társadalomtudományi Könyvtár (34 Ly Tu Trong, Ho Si Minh város), 80 ezer kötetnyi állományával.

Könyvtárosképzés három intézményben folyik Vietnamban:

– a Hanoi Egyetem Történelmi Fakultásának Könyvtári Tanszékén 20 tanerővel, négyéves képzés főiksolát végzettek részére,
– a Nemzeti Könyvtárban egyéves tanfolyamok egyetemet végzettek számára,
– a Kultúra és Művészetek főiksoláján középfokú tanfolyamokon.

AZ EGYETEMES TIZEDES OSZTÁLYOZÁS TÖRTÉNETE, JELENLEGI HELYZETE ÉS TÁVLATAI

FOSKETT, A. C.: The Universal Decimal Classification. The history, present status and future London, Clive Bingley, 1973. 171 p.

A szerzőt – az ETO Angol Nemzeti Bizottsága és az Angol Szabványügyi Bizottság tagját – jelen munkájának megírására azok az ETO létjogosultságát kétségbe vonó egyre élesedő vitákösztönözték, melyekben ugyanakkor egy általános egyetemes osztályozási rendszer igénye is kifejeződött. Ez az egyáltalán nem újkeletű igény fejlődéstörténeti stádiumaiban követhető nyomon.

Az egyetemes osztályozási rendszerek keletkezésük idején egyaránt szolgáltak az információhordozók (könyvek) és szurrogátumaik (pl. katalóguscédulák) mechanikus rendszerezésére. A nem könyv jellegű információhordozók (pl. folyóiratok, kutatási jelentések, audiovizuális anyagok) rohamos térhódítása következtében azonban egyrészt a közvetlen keresés szorult háttérbe, másrészt a bennük lévő információk hozzáférhetővé tétele olyan differenciált feltárást igényelt, amely messze meghaladta az emberi tudásanyag – mint egész – hagyományos osztályozásának kereteit. Létrejöttek az egyetemes osztályozás igényét feladó rendszerezések: a betűrendes tárgyszórendszer, a speciális osztályozási rendszerek és a posztkoordinált indexelés. Minthogy ezek valamennyien szakterületre orientáltak, a határterületek vonatkozásában mindenkor vagy más speciális osztályozásra, vagy – a szakterületek összességét tekintve végső soron – valamilyen egyetemes rendszerezésre kell támaszkodniuk. Az angol Osztályozási Kutató Csoport (CRG = Classification Research Group) arra a következtetésre jutott, hogy mindenképpen rentábilisabb olyan általános osztályozási rendszer igénybevétele, amely nincs

nyelvhez kötve, s így a különböző nyelvű tárgyszavakat összekötő közvetítő szerepet is betölthetné. Ezt a funkciót elvileg leginkább az indokolja, hogy az osztályozási rendszerek fogalmi elemzésen alapulnak.

Az ETO az egyetlen olyan osztályozás, amely immár több mint félszázadon át nem adta fel az emberi ismeretanyag teljességének rendszerezési igényét. Jelen arculatának ellentmondásos volta fejlődéstörténetéből eredeztethető.

Eredete közismert: DEWEY Tizedes Osztályozásának OTLET és LAFONTAINE által történt továbbfejlesztése. A közepes nagyságú amerikai kollégium könyvanyagának tematikus fölállítására szolgáló enumeratív osztályozást a Nemzetközi Bibliográfiai Hivatal dokumentációs anyagának tartalmi feltárására tették alkalmassá. International Index című kiadványukban már 400 ezer bibliográfiai tételt osztályoztak, mikor 1895-ben sor került Egyetemes Index-ük bemutatására egy nemzetközi bibliográfiai konferencián. Szintetizáltak (bár ezt a kifejezést még nem használták), és bevezették a vetületes továbbfejlesztést (bár ez a terminus is később született: RANGANATHAN) az általános közös alosztások (formai, földrajzi, időbeli) bevezetésével, valamint a táblázaton belül a nem csupán genus-species jellegű kapcsolatok .0 (pont nullás) bontásával, és a főtáblázati számok kettőspontos viszonyításával. 1896-ban 40 ezer jelzetük volt szemben Dewey 7418 jelzetével a TO 5. kiadásában. A fejlődés további menetére az 1929-ben titkárrá kinevezett DONKER DUYVIS természettudományos beállítottságú személyisége, s a Nemzetközi Bibliográfiai Hivatalból létrejött FID (International Federation for Documentation = Nemzetközi Dokumentációs Szövetség) szervezete nyomta rá a bélyegét. Sajnos Donker Duyvis nem volt osztályozáselméleti szakember. Az égisze alatt formálódott jelenlegi ETO tartalma (az egyes tudományágak feltártsági szintje és módszere diffúz és igen egyenlőtlenül oszlik meg, a fő- és alosztályok egymáshoz viszonyítva kirívóan aránytalanok), fizikai megjelenési formája (a parciális elavultság különböző szintjein egzisztáló, több évtizedig elhúzódó teljes kiadások, az egységes irányító alapelvet nélkülöző, szakterületileg többé-kevésbé ad hoc összeállított közepes és rövidített kiadások, a bővítések és kiegészítések anarchikus szervezésből származó tartalmi esetlegessége), s végül a decentralizált, személyzeti hiánybetegségben szenvedő FID/CCC-nek (Central Classification Committee of the FID) az önkéntes besegítők hálózatából összetevődő szinte hihetetlenül elégtelen szervezeti felépítése, joggal hívták ki a nagy mértékű kritikát. Az 1961-es VICKERY–KYLE féle nagyszabású felülvizsgálat végkicsengését az ETO lélekharangjának szánták: a rendszert teljes egészében elavultnak, osztályozásra alkalmatlannak minősítették.

Az ennek nyomán fellángoló viták során többen az ETO megújítása mellett törtek lándzsát. Javaslataikat lényegében két kérdéskomplexumra összpontosították: a táblázatok és jelzetelés részleges vagy teljes reformját, ill. a szervezési kiadási mechanizmus gyökeres átalakítását szorgalmazták.

A táblázatokra és jelzetelésre vonatkozó reformjavaslatok annak a konfúziónak a felismeréséből indultak ki, hogy megfelelő osztályozáselméleti alapvetés hiányában a médiumot (eszközt) sokan összekeverik az üzenettel: a jelzeteket osztályozásnak tekintik, holott pusztán csak járulékok. Osztályozni csakis a jelzetelemek

egyértelműséget biztosító megfelelő kombinációjával lehetséges. CALESS szerint bármely ETO-számot általános képletnek tekinthetünk:

M1 S1 M2 S2 S3 M3 S4 S5 S6 stb.

(ahol M a főtáblázati, míg S az alosztás száma). Ha az a helyzet áll elő, hogy pl. az S3 nemcsak az M2-höz, de az M1-hez is kapcsolódik, formális módszereket kell alkalmazni a különböző kapcsolatok felismerhetővé tételére. PERREAULT a különböző ETO-jelzetek kombinációs sorrendjét a következő formulában rögzítette:

$$n'n \quad n/n \quad n+ \begin{cases} .on \\ -n \end{cases} \begin{cases} n{:}\,{:}n \\ .oon \end{cases} \begin{cases} (=n) \\ (n) \\ ,,n'' \end{cases} \qquad n{:}n \quad (on) \quad =n$$

ahol a besorolási precedencia balról jobbra csökken. A FID/CCC 1969-ben némi módosítással konvencióként elfogadta ezt a sorrendet. WELLISCH a jelzetelemek kombinációjára szolgáló szimbólumrendszert két csoportra osztva – csak főtáblázati számokhoz kapcsolható, önmagukban értelmetlen szimbólumok (perjeles kiterjesztés, kötőjeles és .0-ás (pont nullás) korlátozottan közös alosztás, .00-ás (pont nulla nullás) szempont szerinti alosztás aposztrófjeles szintetizálás, :: megfordíthatatlan kapcsolat), és „önállósítható" közös alosztások (nyelvi, formai, idő, népi-faji, földrajzi) – ez utóbbiak pozicionális jelentőségét hangsúlyozza. Végül azt a szabályt állította fel, hogy az összetett ETO-jelzetben egy elem csak a közvetlenül baloldalán álló elemet specifizálja. Ha több elemet akarunk értelemszerűen specifizáltatni, akkor a []-et kell használni algebrai jelként. A jelzetkombinációk egyértelműségének biztosítására PERREAULT a relációk pontosítását célzó relátorrendszert dolgozott ki, melyet a FID alternatív javaslatként el is fogadott. 1967-ben jött a nagy fordulat, az UNISIST (World science information system) megszületése, igény a növekvő ismeretanyag nemzetközileg egységesített szétsugárzására. Az UNISIST 4. ajánlása erre a célra az ETO-t is megemlíti. A. F. SCHMIDT, a FID UNISIST munkacsoportjának tagja, 1971-ben két jelzetelési revíziót is javasol: a főtáblázati számok hierarchikus bontását a primér vetületen belül pont, kötőjel és aposztróf után következő számokkal érzékeltessék; a másodlagos vetületeket ugyanez a három jel vezesse be egy, az általános közös alosztások esetében pedig két nulla közbeiktatásával. Míg mindezek a módosítások lényegében érintetlenül hagyták az ETO alaprendszerét, I. DAHLBERG 1971-ben radikális javaslattal állt elő: teljesen újrarendezte az ETO főosztályokat és fölállította a korlátozottan közös alosztások új kategóriáit. Főosztályainak sorrendje és tartalma azonban éppen olyan problematikus, mint a jelenlegi ETO-é. Elvetésének mégis legfőbb indoka az, hogy a jelzet másodlagos az osztályozással szemben, ezért kérdéses minden javaslat, amely kiemeli ebből a másodlagos szerepéből. Születtek olyan javaslatok is, melyek az UNISIST SRC-jének (Standard Reference Code vagy újabban Standard Roof Classification) mint átkapcsoló rendszernek a közbeiktatásával kívánták biztosítani az ETO-jelzetek fennmaradását. Ehhez azonban az SRC 5000 fogalmat tartalmazó jelzetállománya nem eléggé részletező.

A szervezési-kiadási mechanizmus gyökeres átalakítására vonatkozó javaslatok közül a legfigyelemreméltóbb WELLISCHÉ. Szerinte a revíziós munkálatokat 4–5 főből álló szerkesztői tanácsra kell bízni, melynek élén főszerkesztő állna. A revíziós munkálatok eredményeit rendszeresített mágnesszalagos szolgáltatás formájában juttassák el az ETO nemzeti bizottságainak. Az ETO-táblázatok közepes nagyságú

kiadását kétévenként publikálják angol, német, francia és orosz nyelven. Ezek értékesítéséből fedezhetnék a revíziós és fejlesztési munkálatok költségeit.

Az Egyesült Államokban RIGBY, FREEMAN és ATHERTON gépesítési kísérletei két fontos eredményt hoztak: jól lehet a számítógépbe betáplált ETO-jelzetek szerint információvisszakeresést végezni, de ami talán meg ennél is jelentősebb ebben az összefüggésben: számítógéppel elő lehet állítani az ETO táblázatokat. Erre mintát is közöl a szerző.

A Classification Research Group (CRG) 1963 óta folyó munkálatai igen hasznosan beépíthetők az ETO tartalmi revíziójába, a fejlesztés elméleti alapvetéseként. Kiinduló felismerésük az integrációs szintek szerinti differenciálás (az egész több, mint részeinek puszta összege, mert benne van a szerveződés is). A CRG kategóriái – Entitás Állapot, Rész, Összetevő, Tulajdonságok, Cselekvések, melyek más entitásokra hatnak; Cselekvések, amelyek más entitásoktól hatnak vissza; Tanulmányozás módszere, Eszköz – az ETO fejlesztése és revíziója szempontjából is szükséges vetületelemzésnél, valamint a vetületek sorrendjének rögzítésénél nélkülözhetetlenek. Az alapelveket a gyakorlat is igazolta: a British National Bibliography PRECIS elnevezésű betűrendes permutált mutatója 1971 óta sikeresen funkcionál.

Az ETO eljövendő fejlesztésére vonatkozó javaslatok

A vázolt problémák megoldására irányuló részjavaslatokat szintetizálva és saját elképzeléseivel kiegészítve a szerző a teendőket a következőkben összegzi:

1. Meghökkentő javaslata: minthogy az ETO az egyetlen a három nagy egyetemes osztályozási rendszer közül (TO, Library of Congress), amelyik nem kötődik gyűjteményhez, erre a célra felkínálja a British Library-t. Érvelése: A Bibliográfiai Szolgálat kiváló osztályozáselméleti szakembergárdája végezné a fejlesztési munkálatokat felhasználva a TO-val kapcsolatban már bevált PRECIS-tapasztalatokat; a revideált ETO-részek tesztelése a könyvtárban folyna; az angliai MARC-rekordokra is rákerülnének az ETO-jelzetek. A FID/CCC az egyes országok hasonló ETO-fejlesztési tevékenységének kliringállomása lenne.

2. Az ETO kizárólag teljes és rövidített kiadások formájában egzisztáljon: a felesleges enumeratív részektől megtisztított analítikus-szintetikus táblázatokat tartalmazó teljes kiadás körülbelül a mai közepes kiadás terjedelmének felelne meg, a rövidített kiadás pedig csakis a primer vetületbe eső fogalmakat (osztályokat) tartalmazná, azaz az ETO szuperstruktúráját, mely egyúttal az SRC (Standard Reference Code) funkcióját is betöltené (a teljes kiadás így az SRC kiterjesztése lenne).

3. Az ETO továbbra is maradjon diszciplinára orientált. Az új diszciplinának a szuperstruktúrába illesztése előtt azonban ki kell várni a megfelelő stabilitási fokot.

4. A jövő ETO-ját ne egyszerű betűrendes mutató, hanem tezaurusz kísérje.

5. A teljes revízió befejeztéig az ETO kontinuitásának biztosítására az SRC-osztályok jelzeteit kellene bevezetni az ETO-jelzet elé, attól pontosvesszővel elválasztva.

6. Hogyan készüljenek az ETO-táblázatok? Az e célból készített FID-Manual

2. része elavult. Átdolgozását a szerző készítette el (a FID 429. sz. kiadványaként jelent meg és a könyv D függeléke teljes szövegét tartalmazza).

A táblázatok kidolgozását mindig a vetületelemzés előzze meg. Erre a CRG munkálatai adják a legjobb eligazítást. A vetületek sorrendjét mindenkor a „növekvő komplexitás" szabálya, az időbeli és kauzális okozati függés határozzák meg. A primer fogalmak (osztályok) alkossák az ETO szuperstruktúráját. A másodlagos fogalmak mint vetületek részben az általános közös alosztások helyén a táblázat élén, részben pedig azokban az osztályokban szerepelnének, amelyekre vonatkoznak (korlátozottan közös alosztások).

Jelzetelés: a primer fogalmakat mindenkor 2-, 3-, 4-jegyű számok jelöljék. A közös vetületek (általános közös alosztások) egységesen vesszővel és 1–7-tel kezdődő számok, melyek tovább bontása a jelenlegi jelzetek alapján történik (pl. ‚342.542 Leicestershire). Az egyes osztályok vetületeit (korlátozottan közös alosztások) mindenkor a kötőjel vezeti be. A /(per)-jel a táblázatban egymás mellett előforduló, a +(plusz)-jel az egymástól távolabb eső diszciplinák fúziójából létrejövő új diszciplinát jelölné, az utóbbi esetben szögletes zárójellel együtt (pl. [57+539.19] Molekuláris biológia). A kettőspont a „fázis relációt" (befolyás, összehasonlítás, rendeltetés stb.), a kettős kettőspont pedig a „fókusz-különbség-relációt" (egyébként nem társuló fogalmak) fejezi ki. Kerek zárójelekben szerepelnek a verbális alosztások: névalosztás, még nem stabilizálódott új diszciplinák megnevezése.

7. A teljes, valamint a rövidített táblázatokat évente, géppel olvasható, de leginkább COM (Computer Output Microfilm) formátumban kellene kiadni.

ZSEMBERY Anikó

■■■

KÖNYVROMBOLÁSI JÁRVÁNY dühöng Glasgow környékén. Ismeretlen tettesek beverik a könyvtárak ablakait (főleg csupaüveg-épületben), vagy betörnek és feldúlják, megtizedelik az állományt, szétverik az automatizált kölcsönzési berendezést stb.

(Scottish Library Association News, 1978. 144.no.)

HÉZAGPÓTLÓ BIBLIOGRÁFIA AZ OROSZ NYELVŰ FOLYÓIRATOK ÉS IDŐSZAKI KIADVÁNYOK REPERTÓRIUMAIRÓL

MASZANOV, Ju. I.–NITKINA, N. V.–TITOVA, Z. D.: Ukazateli szoderzsar ja ruszszkih zsurnalov i prodolzsajuscsihszja izdanij 1755–1970. Moszkva, Kniga, 1975. 437 (2) p.

A napjainkig százezres nagyságrendet elért időszaki kiadványok tömege a benne foglalt százmilliós nagyságrendű publikációval mindenféle tudományos kutatás alapvető forrása. A folyóiratok és más időszaki kiadványok analitikus feltárása elég korán elkezdődött (az első folyóiratrepertórium épp az első folyóiratról, a Journal de Scavans-ról készült még a XVII. sz. végén), de tudatos bibliográfiai programmá csak mintegy 100–150 éve vált, a periodikumok számának rohamos növekedésével és jelentőségük felismerésével összefüggésben. (Hazánkban a tudatos és önálló sajtórepertorizálás eszméje és gyakorlata – mint ismeretes – id. SZINNYEI József nevéhez fűződik.)

Az utóbbi száz évben aztán már olyan méreteket öltött a folyóiratokat egyedileg és kollektíven feltáró repertóriumok, indexek, mutatók száma – különösen a jelentős periodikumállománnyal és fejlett bibliográfiai kultúrával rendelkező országokban –, hogy bibliográfiai ellenőrzésükre egy sajátos másodfokú bibliográfiai műfaj keletkezett: a repertóriumok, indexek bibliográfiája. E műfajt főként nemzeti (területi vagy nyelvi) keretek között művelik (pl. az USA-ban, a Szovjetunióban, Lengyelországban), de tudunk egyetemes válfajáról is.

A nemzeti repertórium-bibliográfia műfajában az általunk ismert legújabb és legjelentősebb külföldi munka a fent leírt kiadvány, amely tartalmi és módszertani szempontból egyaránt megérdemli a hazai tudományos és könyvtári élet figyelmét.

A bibliográfia előszavából kiderül, hogy ez a mű nem is az első e nemben a Szovjetunióban. Az összeállítók hat – részben publikált, részben kéziratos – előzményre támaszkodhattak. Közülük az első még 1903-ban jelent meg*, az utolsó pedig 1953-ban készült el kéziratos formában**. Ez utóbbi az egyik fő forrása lett a Maszanov nevével is fémjelzett szerzői hármas munkájának. Ugyanígy M. V. SZOKUROVA és G. A. OZEROVA anyaggyűjtése is, akik Maszanovval egyidejűleg, de tőle függetlenül a leningrádi Szaltükov-Scsedrin Könyvtárban egy kb. 1500 tételes kartotékot állítottak össze.

---

* LISZOVSZKIJ, N. M.: Szpiszok ukazatelej k ruszszkim periodicseszkim izdanijam XVIII–XIX. szt. = Literaturnüj vesztnik, 1903. tom 5. kn.2. 177–194.p.

** MASZANOV, Ju. I.: Ukazateli k periodicseszkim izdanijam 1703–1953. gg. Moszkva, 1953. 549 lev. Gépirat.

Az anyaggyűjtés f o r r á s a i voltak még: bibliográfiai kiadványok (főleg a nemzeti másodfokú bibliográfiák), a Szaltükov-Scsedrin Könyvtár betűrendes és szakkatalógusai (alapvetően erre és a könyvtár állományára támaszkodtak), a SZUTA* Könyvtárának és a Lenin Könyvtár periodikumkatalógusai, egyéb moszkvai és leningrádi nagykönyvtárak állománya és katalógusai.

A g y ű j t ő k ö r időhatára a cím és az előszó szerint egyaránt 1755-től 1970-ig terjed. Ezt az időhatárt azonban sajátosan értelmezik: nem a repertóriumok megjelenési évére, hanem a bennük feldolgozott folyóiratokra értik. (Az első orosz folyóirat, az Ezsemeszjacsnüe szocsinenija 1755-ben indult.) Gyakorlatilag azonban még tágabb az időhatár, a kollektív repertóriumok tartalmát tekintve lényegileg eljut 1703-ig, az első orosz napilap, a Vedomoszti indulásáig. Ez azért fontos, mert egyébként – Maszanov kéziratától eltérően – a tiszta napilap-repertóriumokat kirekesztették a gyűjtésből. Felvették viszont a folyóiratokon kívül az ún. nem folyóiratjellegű időszaki kiadványok (ezsegodniki, trudü, ucsonüe zapiszki stb.) mutatóit is. A megjelenés földrajzi és nyelvi határai: Oroszország és a Szovjetunió területén megjelent orosz nyelvű időszaki kiadványok ugyancsak e területen és nyelven megjelent repertóriumai. E némileg szűkkeblűnek tűnő gyűjtési gyakorlatot szemmel láthatólag a munkálatok végén bővítették annyival, hogy felvették a londoni Szabad Orosz Tipográfia (1853–1865) kiadványainak néhány közös és egyedi repertóriumát. Ez utóbbiak közül véletlenül maradhatott ki a Kolokol (London, 1857–1867) nálunk is hozzáférhető 11 kötetes fakszimile kiadásának (Moszkva, 1962–1964. SZUTA) két repertóriumkötete (összesen tízféle mutatóval!), ami pedig előképe volt a Poljarnaja Zvezda (London, 1855–1869) fakszimile kiadásához (Moszkva, 1968. 1–9. köt.) készült mutatókötetnek. (Ez utóbbi megtalálható a bibliográfiában.)

Már az elmondottakból is kitűnik, hogy az e g y e d i r e p e r t ó r i u m o k mellett – habár némi megszorítással – a k o l l e k t í v (közös) r e p e r t ó r i u m o k is feldolgozásra kerültek. Az egyedi repertóriumok közül az éves mutatók abból a megfontolásból maradtak ki, hogy ezeket többnyire vagy az évfolyam utolsó számában, vagy a következő év első számában helyezik el, s így könnyen megtalálhatók. (Az éves mutatók száma egyébként is ma már olyan nagy, hogy felvételük jelentősen megnövelte volna a kiadvány terjedelmét.) Kivételt csak azokkal az önállóan megjelent éves mutatókkal tettek, amelyek vagy kiegészítik a többéves mutatók hézagait, vagy egyébként is rövidéletű (éves) folyóiratok mutatói. Közös mutatókon azokat az általános, szak- és tematikus repertóriumokat értik, amelyek három, vagy annál több folyóiratot repertorizálnak. A különféle intézmények és testületek kiadványainak mutatói, továbbá a könyvtárak publikált katalógusai közül csak azok kerültek felvételre, amelyek világosan elkülönítik az egyes folyóiratok cikkeit (vagy úgy, hogy a cikkek leírását külön részben adják, vagy eleve az egyes periodikumok címe szerint csoportosítják az anyagot). A tudományos szervezetek könyveket és cikkeket vegyesen közlő bibliográfiái a függelékbe kerültek (59 tétel). Ugyancsak külön függelékben találhatók a kéziratos repertóriumok (rövidített címleírással és a lelőhely közlésével).

---

* A Szovjetunió Tudományos Akadémiája.

A bibliográfia szerkezeti tagozódása:

1. közös repertóriumok (1755–1970) – 231 tétel
2. egyedi repertóriumok (1755–1917) – 1162 tétel
3. egyedi repertóriumok (1918–1970) – 1407 tétel.

A három rész együttesen 2800 repertóriumot tartalmaz.

Az 1. rész a szerzők, vagy a címek egységes betűrendjében közli a tartalmi elemzésnél részletezett általános, szak- és tematikus mutatókat. (Ez a mechanikus elrendezés teljesen funkciótlan, a megjelenési időrend lett volna az adekvát rendezőelv. A társszerzős művek szerzői utalása felesleges, mivel van névmutató.)

A 2–3. rész egyedi repertóriumainak fő rendezőelve a sajtótermékek utolsó címe szerinti betűrend. Az előző címekről s általában a címváltozatokról utalók készültek. (Véleményünk szerint az utolsó cím rendszóul választása több szempontból vitatható: egyrészt az élő periodikumok utolsó címe még ismeretlen, másrészt sok lezárult kiadvány élete folyamán hosszabb ideig viselte első címét, mint az utolsót.) Ha egy sajtóterméket több repertórium is feltár – s ez gyakori eset –, akkor sajátos logikai elemi rendezőelvet alkalmaz: az időben és tartalmilag átfogóbbakat kiemeli az élre, s utána közli a szakjellegű (tematikus) részfeltárásokat és az időben kevésbé átfogókat. (Ez utóbbi két csoportot fettel szedett megjegyzésekkel vezeti be: „tematicseszkij ukazatel'", „ukazatel' perekrüvaet ranee izdannüj:".) Ha egy periodikum azonos időszakáról több mutató is van (tematikus, időrendi, szerzői), akkor a tematikust részesíti előnyben. (Áttekinthetőbb lett volna a kép, ha a megjelenési időrendet választják, amely a fejlődést is tükrözte volna.) Mindkét részben igen sok az utaló ami egyrészt a szerkezet szükségszerű, másrészt vitatható megoldásainak következménye. Pozitívan értékelhetők a 2–3. részből a 1. rész közös repertóriumainak tételeire történő utalások abban az esetben, ha azokban is feltárták az illető periodikumot, illetve ha csak azokban dolgozták fel akkor is találunk önálló utalót. Ezáltal a 2–3. rész sajátos analitikus periodikum-mutató az 1. részhez. Kár, hogy ez az utalórendszer nem egészen következetes és teljes. Nem utal ugyanis azokra a fundamentális kurrens és retrospektív repertóriumokra, amelyek nem mutatják ki külön egységként az illető periodikum tartalmát (pl. Letopisz' zsurnalnüh sztatej). A szerkezet vitatható megoldásából következik a 2. részből a 3. részre való utalások rendszere. Ha ugyanis az 1917 után is élt folyóiratoknak akár csak egy mutatója a forradalom utáni időszakban jelent meg, már a 3. részben veszik föl az összes mutatót. A 2. részben elhelyezett sok utaló arra vall, hogy bármennyire is fontos időhatár a sajtó életében 1917, mégis mesterkélt volt a sajtótörténeti folyamat kettészakítása. A sajtó, a repertóriumok és a kutatás természetének egyaránt megfelelőbb lett volna a jelenlegi 2–3. rész összeolvasztása a sajtócímek egységes betűrendjében.

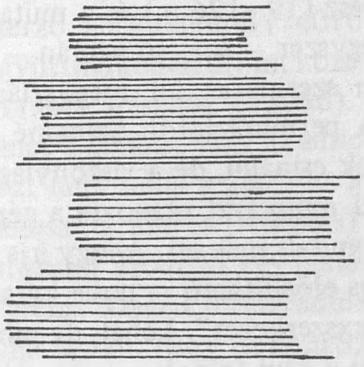
A címleírások közül a periodikumoké rövid, csak az azonosítást szolgálja: utolsó cím, kiadási hely és év. (Az előző címekre és az impresszum adatokra vonatkozó megjegyzéseket lábjegyzetben közlik.) A repertóriumok leírása viszont igen részletes, analitikus, szükség szerint szögletes zárójelben adott kiegészítő adatokkal (pl. a repertórium tárgyéve stb.), tehát autopszián alapuló. Ha valamely mű nem került kézbe, utal a leírás forrására. (Csillaggal jelölték azokat a tételeket, amelyek egyedül csak Maszanov kéziratos gyűjtésében voltak megemlítve.)

Az annotációk rövidek, tömörek, séma szerűen visszatérő sorrendben ismertetik a repertóriumok tartalmi (műfaji), szerkezeti, címleírási-annotálási és mutatózási sajátosságait. Közlik a repertóriumban regisztrált tételek számát, a közös repertóriumok annotációiban pedig a regisztrált periodikumok címfelsorolását és időhatárait (10 egységig), illetve mennyiségét (10 egységen felül). Az elavult, „túlhaladott" tételek nem annotáltak.

A mutatók közül a névmutatóban valamennyi szerző, közreműködő, sőt a címleírásban és az annotációkban megemlített összes személynév (perszonália) is megtalálható. A tárgyi-tematikai mutató a tudományágak, problémák, a gyakorlati élet különféle fogalmai, tárgyak, kiadványtípusok és műfajok (pl. almanach, bibliográfia, szépirodalom), földrajzi nevek igen részletes és jól tagolt, kombinált analitikus mutatója. (A földrajzi vonzatú tárgyi fogalmak földrajzi alosztásokkal, a földrajziak tárgyi alosztásokkal kombináltak.) A tartalomjegyzék nem jelzi a kollektívák (testületek) mutatóját, amely csak a jellegtelen című közlemények (trudü, izvesztija stb.) kiadóit tartalmazza (a 2–3. rész anyagából). Az 1. rész anyagából azon intézmények és szervezetek nevét vették fel, amelyek kiadványait analitikusan feltárja valamely közös repertórium, továbbá a publikált katalógusokat kiadó könyvtárak nevét. Míg az első két mutató tételszámra, ez utóbbi oldalszámra hivatkozik.

A 4000 példányban kiadott alapvető bibliográfiát főként azoknak az általános tudományos és szakkönyvtáraknak ajánljuk, amelyek jelentős orosz nyelvű folyóirat-állománnyal rendelkeznek, s pótolni, vagy mobilizálni kívánják ezek önálló és rejtett mutatóit. (A Központi Katalógus adatszolgáltatása szerint eddig minödssze három könyvtár szerezte be: az OSZK, az Állami Gorkij Könyvtár és a Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtára, Miskolc.)

KERTÉSZ Gyula

KETTŐS HASZNÚ REPERTÓRIUM

Könyvtári Figyelő. Repertórium 1955–1974. Összeáll.: SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa. Bp. OSZK KMK-NPI. 1978. 465 p.

Voltaképpen örülhetnék: ez a repertórium minden tekintetben azokat az elveket és megoldásokat valósította meg, amelyeket két évtizede hirdetek, mégpedig magas színvonalon, átgondolt, részletesen kimunkált módszertani fogásokkal. Két fő részből áll: a tulajdonképpeni repertóriumból (B i b l i o g r á f i a) és az egységes mutatóból (I n d e x). Az anyagközlés elve időrendi: a folyóirat egy-egy számán belül sorrendi. Ez a szerkezet ugyan a szakfolyóiratok repertóriumában nem a legmegfelelőbb, hiszen a könyvtártudomány tagozódása alkalmasabb szakrendül kínálkoznék, de éppen én – az időrend következetes híve – ez ellen sem szólhatok. A mutató is „eszményi", ahogyan a p e r m u t á l t i n d e x első hazai fecskéjét köszöntve (Könyvtáros, 1970. 543.) magam tettem le a garast mellette.

Így tehát azt kellene írnom, hogy a Könyvtári Figyelőnek, a hazai könyvtártudomány elméleti folyóiratának a repertóriuma stílusosan a repertórium műfajának követendő mintáját is adja. A maga nemében persze valóban példás, gondos, a gyakorlatban is kitűnően használható ez a repertórium. Mégis, vannak aggályaim.

Az elsőt a repertóriumi rész (19–126.p.) és a mutató (137–460.p.) közötti aránytalanság (1:3) váltja ki. Talán egyszer – sok, jó példán – majd valaki kiszámítja, hogy mi az egészséges arány; becslésem szerint az 1:1 megoszlást aligha haladhatja meg. Mitől duzzadt meg így a mutató? A permutációtól. Szinainé elmondja a bevezetőben, hogy a mutatót számítógéppel akarták csinálni, de a viszonylag kis terjedelem miatt ez gazdaságtalan lett volna. Erre ő kézi munkával utánozta a gépet: óriási erő- és időpazarlással a gép módjára készítette el a permutált indexet. Ahogy írja: „így kívántuk ugyanis bizonyítani, hogy hagyományos úton is előállítható – noha kétségtelenül fáradságosabb munkával – a megszokottól eltérő indexszerkezet". Lehet, de minek?

A permutáció éppenséggel a gépi földolgozás természetes következménye. Előnyeihez képest válik jelentéktelenné hátránya: mechanikus (ezért sokszor fölösleges, formális) rendszóalkotása (minthogy mechanikusan minden szóból csinál rendszót), és eredményeként a földuzzadt terjedelme. Ám ha nem élvezzük előnyeit (gyorsaságát, az emberi munka, figyelem stb. kímélését), akkor fölösleges utánoznunk a hátrányait. Ha már emberi

aggyal és kézzel csináljuk a mutatót, akkor a permutáció elvét is hozzá kell igazítanunk a rugalmasabb emberi elme természetéhez: rostálnunk kell, elhagynunk a fölöslegest, pótolnunk a géptől elhagyottat; értelem szerint módosítanunk a gép mechanikus eljárásain.

Fölösleges például az indexlánc folytonos közlése, amely hihetetlenül megnöveli a terjedelmet. Teljesen elégséges volna a kézierőre alkalmazott permutációs módszerhez a rendszó közlése. A 133. lapon szereplő példánál maradva ez így festene:

FOGARASSY Miklós 71062
helyismereti munka 71062
együttműködés intézményekkel 71062

A negyediket, a H (= Magyarország) alá sorolhatót – éppen mert nem gép csinálja a mutatót, hanem bibliográfus – elhagynám, abból az egyszerű elvből kiindulva, hogy minden tétel, amely nem valamely külföldi országról szól, szükségképpen Magyarországra, a hazai viszonyokra vonatkozik, tehát ennek külön föltüntetése fölösleges. Hiányolom azonban ugyanezt a tételt a levéltárak és a múzeumok rendszó alatt. Ha az indexet gép csinálta volna, a cím lényeges (releváns) szavaiból mechanikusan kivetítette volna ezeket is: könyvtárak, levéltárak, múzeumok és a helyismereti kiadványügy. A bibliográfus – úgy látszik – mégsem tudta követni a gép teljességét; kivonatolta a címet: a levéltárat és a múzeumot összevonta (még szerencse, hogy utalót helyezett el a közgyűjteményi együttműködés alatt az együttműködés intézményekkel címszóra), s így ezeket el is tüntette. A levéltár elő sem fordul az indexben, a múzeum pedig csak más vonatkozásban. Szintúgy elsikkadt a tétel még egy jelentős tájékoztatása (információja), a helyismereti kiadványügy. A könyvtári kiadvány alatt sincs, a helyismereti címszó alatt sem. Helyismereti munka alatt ugyan szerepel Fogarassynak ez a cikke, de csak az együttműködés intézményekkel alosztás révén; egyébként a gépi mechanizmus utánzásaként ugyancsak két másik, hasonlóan az együttműködést (de általában) tárgyaló tétel is idekerült. Ha nem gép, hanem bibliográfus csinálja a mutatót, e hármat összevonja, és ezen belül valami szempont szerint rangsorolja.

A kérdések láncolatszerűen kapcsolódnak egymásba. Itt, a mutatónak a helyismereti munka címszava alatt, az együttműködést tárgyaló harmadik írásban, amelynek TUBA László a szerzője, találjuk Fogarassy Miklós nevét. Minthogy vezetékneve kisbetűkkel szerepel, tudjuk, hogy nem szerző. De a tételből (74010) nem derül ki, hogy Tuba László cikkéhez (A közgyűjteményi együttműködésről) mi köze Fogarassynak. Csak sejtjük, hogy Tuba hozzászól Fogarassy korábbi írásához (73056). Ez azonban nem megnyugtató. Elvként mondanám ki: ami nincs a címben vagy az annotációban, nem szerepelhet a mutatóban. Azaz: a bibliográfus (ezt nem tudja a gép!) az írás ismeretéből tömör annotációt ad a repertóriumban, s ugyanezeket a fontos (releváns) adatokat (információkat) tükrözteti a mutatóban. Ez a repertórium azonban egyáltalán nem ad annotációt. A 65056. sz. tétel (SZABÓ Ferenc: Szeged felszabadulásának bibliográfiája) az R (recenzió, ismertetés) jel révén elárulja ugyan, hogy itt nem Szabó Ferenc saját bibliográfiájáról van szó. De nem adja meg sem az ismertetett bibliográfia összeállítójának, Szabó Imrének, sem a kiadó Somogyi-könyvtárnak nevét, holott a mutatóban mind a kettő szerepel. Ez ugyan még mindig jobb, mintha egyáltalán nem szerepelne, mégis zavaró: nem érthető mindig pontosan az összefüggés (pl. hogy mi köze Szabó Imrének Szabó Ferenc ismerteté-

séhez), sőt számtévesztés (öt számjegy közül egyetlennek a hibája) esetén az összefüggés megtalálhatatlan, a mutatóbeli adat azonosíthatatlan.

Másik nagy aggályom a mutató tudatos vagy öntudatlan törekvése: az általánosítás, elvonatkoztatás, az egyedi jelleg elmosása. Ez szöges ellentétben áll a mutató természetével. A mutató akkor tölti be föladatát, ha minél kisebb egységekre tördeli, minél szűkebb fogalmi körű tárgyszavakra bontja le a repertórium föltárta valóságot. Az általánosítás és a tág csoportokon belüli tagolás a szakrend sajátja. A Somogyi-könyvtárról utal a városi könyvtárra, holott fordítva helyesebb volna, annál inkább, mert a Somogyi-könyvtár 1973 óta megyei is. A helyismereti bibliográfiáról utal a bibliográfiára, ott pedig a sokfajta bibliográfia közül kell kiválasztani a helyismeretit. A mutatónak pedig éppen az egyedit kellene kiemelnie, s az általánosról utalnia az egyedire. Ez kétszeresen megkönnyíti a keresést Egyrészt ez a logikus és ez felel meg a magyar nyelv rendszerének is: helyismereti bibliográfia – ez jól körülhatárolt fogalom, aki érdeklődik kérdései iránt, így is keresi, a *h*-nál. A hátravetett jelzőjű, inverz címszó erőltetett és magyartalan is. (Apróhirdetésben volt valaha szokás: „Liba, hízott, eladó"; magyarul ez is: „Hízott liba eladó!") Tehát az utalással járó időveszteségtől megkíméljük a keresőt. Másrészt a mutató használatát csak nehezítjük, hogy az egyedi fogalmakat az általánosak alá gyűjtjük, s ott kényszerítjük a használót a különbségek megkeresésére. Nem egybegyűjteni kell a címszavakat, hanem szétszórni! Az általánosról kell utalni az egyedire, a kisebb egységre. Még barátunkat is nehéz fölismernünk a zsúfolt autóbuszon; rögtön észrevesszük, ha egyedül álldogál a megállóban. Ezt láttuk már a levéltár, múzeum (általánosítottan: közgyűjtemények, még tovább általánosítva együttműködés intézményekkel) címszavak kapcsán, de ugyanezt mutatja pl. a Szeged címszó is. Bonyolítja a dolgot, hogy így nincs is a betűrendben, hanem H (Magyarország) alatt található; ez megint nem az index természetének megfelelő megoldás, hanem a szakrendi elv belopakodása a mutatóba. A helyes az, ha a betűrend megfelelő helyén találom Szegedet, s az ide vonatkozó 7 tételre itt csak utal az index: egyetemi könyvtár, orvosegyetemi könyvtár, Somogyi-könyvtár. Az elsőhöz négy, a másodikhoz egy, a harmadikhoz két tétel tartozik: ezeket a számokat a megfelelően, betűrend szerint szétszórt helyen lehet megadni.

Növeli a terjedelmet az olyasfajta utalás is, mint amelyre példa lehet a 134. lapon bemutatott:

tűzesetek
⟶ elemi károk

Az elemi károk alatt kivonatos fordítást találunk A dokumentumok védelme a polgári légoltalom keretében címmel (57041). (Légoltalom vagy polgári légoltalom alatt nem lelem.) Annotáció híján csak sejthetem, hogy (többek közt?) tűzkárról is esik benne szó. Egyszerűbb volna ilyen esetekben utalás nélkül mind a két helyen megismételni az azonosító számot:

elemi károk 57041
tűzesetek 57041

Ezzel megkímélnénk a keresőt az újabb hely fölütésétől, és semmivel sem vennénk el több helyet, mint most. Sőt: az utalásnak a terjedelmes nyíllal való jelölése (a szokott

egyenlőségjel vagy l. [lásd] helyett), a két szó külön sorba tördelése még tovább fogyasztja a helyet. Ugyanez vonatkozik a rokonértelmű szavak (szinonimák), az idegen szavak és a rövidítések kapcsán használt utalásra is. Az esetek többségében utalás helyett gazdaságosabb volna mind a papírral, mind a kereső idejével való takarékosság végett megadni magát az azonosító számot. Elvként mondanám ki, hogy utalás helyett ismételjük meg a lelőhelyet (tételszámot, azonosító számot), ha ez nem kerül több helybe, mint az utalás. Ez az adott tipográfia (betűnagyság, egy- vagy kéthasábos tördelés) körülményei között azt jelenti: annyi tételszámig, ameddig nem kíván a fölsorolás újabb sort (tehát többnyire két-háromig). Csak ha ennél több tételszámot kellene megismételni, utaljunk inkább. Ez felel meg az utalás rendeltetésének (funkciójának), a takarékosságnak.

Ha utalunk, akkor inkább az idegen szóról (analfabétizmus) utaljunk a magyarra (írástudatlanság), mintsem fordítva (135.p.). Megtakaríthatjuk a rövidítésjegyzéket, ha beolvasztjuk az indexbe (pl. SZOTEK = [A] Szegedi Orvostudományi Egyetem Könyvtára).

Nem célszerű a mutató élőfejében r ö v i d í t é s t használni; ez szükségtelen takarékosság, hisz van ott hely elég. Viszont zavart kelt, mert nem tudja a kereső, hogy a b e t ű r e n d hogyan érvényes: a rövidített vagy a rövidítetlen alak szerint? Sajnos, ahogy nem várná: a rövidítéses alak szerint. Tehát a könyvtár nem az *ö*-nél, hanem a *t*-nél (ktár)!

Az írások m ű f a j i b e s o r o l á s á t jelölő rövidítés is fölösleges a mutatóban. Ha egyáltalán szükséges ez a nagy munkát kívánó osztályozás, akkor is elég jelezni egyszer, a repertóriumi részben.

Az a z o n o s í t ó s z á m, amely a szokottabb tételszám helyét tölti be, jó ötletnek látszik, hiszen első két jegye – lehagyva az évszámból a századot jelző 19-et – tájékoztatást ad a megjelenés évéről (55–74). De miért nem következetes a repertórium összeállítója, miért nem lépett eggyel tovább, és az azonosító szám másik felét miért nem választotta meg ugyanúgy, hogy ne maradjon öncélú, hanem ugyancsak tartalmazzon további adatot (információt)? Most az azonosító szám második része, három számjegy, az írásnak az évfolyamon belüli sorszáma. De ki kíváncsi erre? S ha tudom, mire megyek vele? Ellenben, ha ez a számcsoport az azonosítással együtt egyszersmind a lelőhelyet is megadja, két legyet ütünk egy csapásra: megtakarítjuk a repertóriumban a lelőhelyre való külön utalást, és megtakaríttatjuk a használóval, hogy a mutatótól a repertóriumhoz lapozzon vissza, hiszen a mutatóban kapott – rövidített – számokból azonnal, közvetlenül fölütheti a folyóirat megfelelő helyét.

Azaz: az azonosító szám második része megadhatná az írás kezdő lapszámát. Szükségtelen ezt három számjegyűre kiegészíteni eléje tett nullákkal. Hasznosabb, ha az azonosító szám két részét valamely egyszerű írásjellel (törtvonallal, kettősponttal) vagy még inkább, egy leütésnyi térközzel választjuk el, egyben kapcsoljuk össze. A cikk befejezésének lapszámát könnyen nélkülözzük: a sorrendi közlés révén az utána következő cikk kezdő lapszáma általában fölvilágosítást ad az előző írás végéről.

Tehát pl. FOGARASSY Miklós idézett közleményének (71062) célszerűbb azonosító száma így festhetne:

71/278
vagy 71:278
vagy inkább 71 278.

1960-ig a lapszámozás folyóiratszámonként újrakezdődött. Ez bonyolítja ugyan a dolgot, de nem teszi megvalósíthatatlanná a javaslatot. Pl. Sz. A. Borovoj A tájbibliográfia kérdései című cikkének a jelenlegi 55009 azonosító száma helyett ez lehetne:

55 2:6

(Közbevetőleg: a tájbibliográfia sem szerepel a mutatóban; utalóként sem.) Az azonosító szám első és második felének elkülönítésére azért is legcélszerűbb a térközzel történő kapcsolás, egyben elválasztás, mert ez a takarékosabb, a szemnek legjobban föltűnő, egyben ez felel meg helyesírásunk rendszerének is. Negyedszázada lesz, hogy érvényes A magyar helyesírás szabályainak 10. kiadása (1954), de még mindig nem veszik figyelembe azt a pontját (429. §.), amely szerint a négynél több jegyű számokat hátulról hármasával tagolni kell. (Az Új Könyvek azonosító számaiban is a könnyebb fölismerést szolgálná az évet jelző két számjegy után a térköz.) De figyelmen kívül hagyják a szabályok 424. pontját is: eszerint betűszókban a kétjegyű betűk második tagját is nagybetűvel írjuk: tehát OSZK, nem pedig OSzK (367–368.p.).

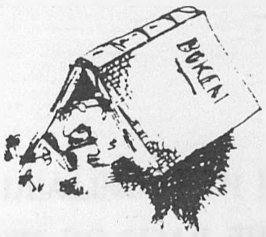
Annak a bibliográfiának, repertóriumnak, mutatónak vagyok híve, amelynek használata annyira egyszerű és magától értődő, hogy nem kíván terjedelmes magyarázatot, bevezetést a használatába, hanem kézbe véve megmutatja maga magát. Rohanó időnkben nem kívánhatjuk a keresőtől, hogy előbb elmélyedjen a keresés bonyolult fortélyai közt, s megtudja pl. hogy Szegedet nem az *Sz,* hanem a *H* alatt, mintegy tíz – közös *H* élőfejjel ellátott, tehát újabb eligazítást nem adó – lap végigböngészése után találja meg. Az egyszerűt, a természetest nem szabad mesterkélten túlbonyolítani. E műhelykérdések részleteit éppen a Könyvtári Figyelő e repertóriuma kapcsán érdemes lesz szakmai körökben alaposabban megvitatni. A mutatózás a bibliográfiai munkának, így a helyismereti bibliográfiai és a repertórium-készítő tevékenységnek is, hovatovább a fejlődését gátló elvi és módszertani gondja.

Mindeddig egyoldalúan a Könyvtári Figyelő repertóriumáról mint kísérleti nyúlról beszéltem: a repertórium s főként a mutató néhány elméleti és gyakorlati kérdését vetve föl. Illendő azonban, hogy – bármi röviden – magáról a Könyvtári Figyelőről is szóljak, hiszen a lassan negyedszázados szaklap a kezdeti sokféleség után az utóbbi évtizedben megtalálta a könyvtári szaksajtóban a Magyar Könyvszemle és a Könyvtáros mellett sajátos arcélét: a könyvtártudomány elméleti folyóirata lett. 1955-ben Könyvtári

Tájékoztatóként indult, s jobbadán – alcíméhez híven – külföldi lapszemlét adott; 1958-ban lett Könyvtári Figyelő az OSZK módszertani osztályának kiadványaként. 1959-től az akkor megalakult Könyvtártudományi és Módszertani Központ lapja; 1969 óta az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács is gazdája. Ettől kezdve szilárdultak meg rovatai, alakult ki mai jellege. Szinainé helyesen emeli ki SEBESTYÉN Géza, BARABÁSI Rezső és utoljára, de nem utolsósorban BÓDAY Pál szerkesztő-szervezői érdemeit.

Húsz év alatt gazdag szakirodalmat halmozott föl a Könyvtári Figyelő. A repertórium, reméljük, afféle Noé bárkája: megmenti a feledéstől e tudásanyag maradandó, időszerű hányadát, és ezzel ismét bekapcsolja a hazai könyvtártudomány és gyakorlati könyvtári munka vérkeringésébe. Ezért tartom kétszeres tanulságúnak ezt a repertóriumot: miközben egybefoglalja két évtized könyvtártani irodalmának javát, egyben alapot ad a repertórium műfajának tökéletesítéséhez is.

PÉTER László

A Chalmers University of Technology
könyvtárának útmutatójából

CONTENTS

BABICZKY Béla

NEW PHASE IN THE DEVELOPMENT OF THE UDC.–The article analyses, beside the introduction of the structural changes occurring during the past 15 years in the UDC (ceasing of groups or their removal), the recent tendencies of development (the shaping of new common subdivisions and the modernization of earlier ones, introduction of new methods of notation). The revisal endeavours, enforcing the recent results of classification theory, the most important common principle of which is the ensurance of co-ordinating the classes, are described. It deals with the problems of a mechanized producing as regards the Master version of UDC, finally, with the work and results of committees (re-organized FID/CCC and revision committees) in charge of the realization of proposals for development.

659–671. p.

CSŰRY István

INTERNATIONAL BOOK NUMBER–IS IT A BOOK NUMBER IN LIBRARIES TOO?–Hopes and concerns about the library adoption of the ISBN.–Nowadays in Hungary there are no possibilities to utilize cooperatively the bibliographic data banks of an on-line system. In the author's opinion, however, the traditional library processes should be brought up-to-date, considering this possibility. The ISBN, as a universal call-number, might be suitable for this purpose. At the Kossuth Lajos University in Debrecen since 1978, under the author's leadership, the ISBN is applied as location mark for monographs. The study analyses the advantages and disadvantages of this process, further on, it describes the modernized library working processes, meglecting the individual signatures.

672–679. p.

FARAGÓ Lászlóné

CITATION ANALYSIS ON THE BASIS OF TWO SOCIAL SCIENTIFIC JOURNALS.–Citation analysis is practically a utilization analysis, in particular, if its result is compared with the existing resources. The present analysis is based on the volumes 1975–1976 of the journal entitled "Sociology and Reality". The analysis refers to the chronological, language and in conformity with origin divisions of document types and the cited documents. The results of the analysis are shown in tables. The comparison of citations with the sociological journals, available in Hungarian libraries, proves that their utilization is almost accidental: the frequency of citation is median 1. The study touches upon the anomalies appearing in the formal fields of citations.

680–692. p.

KÁROLYI Ágnes

INVESTIGATION OF CITATIONS IN THE PEDAGOGICAL LITERATURE.–To which extent do we utilize the foreign pedagogical journals arriving in Hungary? The study gives a general survey based on the analysis of investigations, covering the citations in the volumes 1975–1976 of three leading Hungarian pedagogical journals (Hungarian Pedagogy, Review of Higher Education, Pedagogical Review). It presents in tabular form the division of citations during the investigated two years by document types and by the language of citations. The author arranges the cited documents by the ERIC document typology. The author examines finally in which libraries the cited journals are accessible and whether a connection exists between the copies available and the frequency of citations.

693–700. p.

Inlandish Panorama

RÓZSA György

DIRECTIVES OF SETTING INTO ACTION THE SOCIAL SCIENTIFIC INFORMATION SYSTEM.–The article presents the theses and the concerning discussions of a round-table conference organized by the Hungarian Academy of Sciences. In the course of the discussion an agreement turned out in the following questions: 1. information is an integral part of science; 2. social scientific information must be built upon libraries; 3. it is right to entrust the scientific orientation of information work to the interested users .(university, research institution specialists). Participants in the round-table conference considered it proper that social scientific information should consist of sub-systems by subject fields under the methodological guidance of information centres each.

701–705. p.

JORDÁN Katalin

LIST OF RESEARCHES DEALING WITH LIBRARY TOPICS AND STARTED IN 1977/78.

706–711. p.

PELEJTEI Tibor

THE FIRST DECADE OF LIBRARY PUBLIC RELATIONS IN HUNGARY.–From 1968 to 1978 public relations began to develop considerably in Hungary. The study makes clear the concept of public relations, the methods of public relations serving the interests of libraries and social environment. It reports on Hungarian publications

published during ten years, on the public discussions and on a successful central course, as a result of which the things to be done in libraries in respect of public relations became clearer and developed. Thus, the Public Relations Department within the Centre for Library Science and Methodology was established.

712–721. p.

Chronicle

BILINCSI Lajos

THE ACTIVITY OF THE COUNCIL OF COLLEGE LIBRARY LEADERS.–As a result of the reform carried out in the 70s in Hungarian higher education, the number of colleges and their institutions increased. In addition to the presentation of tasks and problems accompanying the quantitative increase, the report reveals other factors, too, influencing the work of the Council and College Libraries. These are: 1. heterogeneous team of colleges in many aspects; 2. variety of organizational solutions; 3. different development level. The article analyses, mainly, functions which connect over 50 libraries belonging to colleges as to maintaining institutions and which determine their activity development and, last but not least, their cooperation.

722–726. p.

Outlook

NELSON, D. M.

CITATION ANALYSIS IN THE FINE ARTS.–This article, published in the journal Special Libraries, 68.vol. 1977. 11.no. 390–395.p. is summarized.

727–730. p.

DÉRI Miklósné

READERS TRAINING IN THE USE OF UNIVERSITY LIBRARIES.–From the beginning of the early 70s in the Scandinavian countries a number of investigations analysed the university students' reading habits and demands. The investigations called the attention to the fact that the information of readers is unsatisfactorily. In the middle of the 70s courses were organized at the English and Scandinavian universities for readers training. The courses are, in general, not library-oriented but organically connected with the students' professional knowledge. Training is carried out collectively by teachers and by the library staff. In the course of different types of readers, they are instructed in the use of information tools, further on, they are made acquainted with the resources

necessary for learning and/or research.–The review is prepared on the basis of the nos. 10, 11, 12 and 14 of the Chalmers Tekniska Högskola, Biblioteket-Publikation.

731–738. p.

SUMAROKOV, L. N.–POLUSKIN, V. A.

COOPERATION OF SOCIALIST COUNTRIES IN THE FIELD OF INFORMATION.–Summary of the article Sotrudnichestvo socialisticheskih stran v oblasti informacionnoj dejatel'nosti, published in Nauchno technicheskaja informacija, Ser.1. 1977. 11–12.no. 74–78.p.

739–740. p.

VINOGRADOV, V. A.

SOCIAL SCIENTIFIC INFORMATION IN THE SOVIET UNION.–The article entitled Razvitie informacii po obschestvennie naukam v SSSR, published in Sovetskaja Bibliografija, 1977. 5.no. 27–33.p. is summarized.

741–742. p.

GAPOCSKA, M. P.

THE MISON, INION (INTERNATIONAL SOCIAL SCIENTIFIC INFORMATION SYSTEM) AND THE SOCIAL SCIENTIFIC INFORMATION.–Abridged lecture of the deputy director at the Social Scientific Information Institute of the Soviet Academy of Sciences, given in Budapest.

743–748. p.

MILLER, G.

"ALL FOR RECONSTRUCTION": LIBRARY SERVICE IN A REUNIFIED VIETNAM.–Summary of the article published in the International Library Review, 1978. 10.no. 109–118.p.

749–750. p.

Reviews

FOSKETT, A. C.: The UDC. The history, present status and future prospects of a large general classification scheme. London, Clive Bingley, 1973. 171 p.
(Rev. by ZSEMBERI Anikó)

751–755. p.

MASZANOV, Ju. I.–NITKINA, N. V.–TITOVA, Z. D.: Ukazateli soderzhanija russkih zhurnalov i prodolzhajuschihsja izdanij 1755–1970. (Bibliography of the repertory including periodicals and periodical publications in Russian language) Moscow, Kniga, 1975. 437 (2) p.
(Rev. by KERTÉSZ Gyula)

756–759. p.

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ (LIBRARY REVIEW). Repertory 1955–1974. Compil. SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa. Budapest, OSZK–KMK–NPI. 1978. 465 p.
(Rev. by PÉTER László)

760–765. p.

INHALT

BABICZKY Béla

NEUE PHASE IN DER ENTWICKLUNG DER DK. – Der Artikel analysiert nebst der Vorführung struktureller Aenderungen, die im Laufe der vergangenen 15 Jahre stattgefunden haben (Abbrechen, bzw. Verlegung von Gruppen), die neuesten Tendenzen der Entwicklung (Ausbildung der Tafeln für neue, gemeinsame Unterteilungen und bedeutende Modernisierung der früheren, Einführung neuer Zeichenmethoden). Die neuen Ergebnisse durchsetzende Revisionsbestrebungen werden dargestellt deren gemeinsamer Grundsatz die Sicherstellung der Koordinierung einzelner Klassen ist. Desweiteren werden auch die Probleme einer mechanisierten Erzeugung der DK „Meisterversion" besprochen. Zuletzt werden die Arbeit und die Ergebnisse jener Komitees dargelegt, die für die Verwirklichung der Entwicklungsziele verantwortlich sind.

659–671. p.

CSŰRY István

IST DIE INTERNATIONALE BUCHNUMMER AUCH BUCHNUMMER IN DER BIBLIOTHEK? – Hoffnungen und Befürchtungen bei der bibliothekarischen Anwendung der ISBN. Gegenwärtig gibt es in Ungarn noch keine Möglichkeit die bibliographischen Datenbanken nach einem on-line System kooperativ auszunützen. Nach Auffassung des Verfassers soll man bereits heutzutage, diese Möglichkeit berücksichtigend, die traditionellen Bibliotheksvorgänge modernisieren. ISBN, als unvierselle Signatur kann für dieses Ziel geeignet sein. Die Bibliothek der Kossuth Lajos Universität in Debrecen verwendet die ISBN seit 1978, unter der Leitung des Verfassers gegenwärtigen Artikels, als Standortnummer für monographische Veröffentlichungen. Die Abhandlung analysiert die Vor- und Nachteile dieses Vorganges, schildert weiterhin den modernisierten bibliothekarischen Arbeitsvorgang, welcher die individuellen Signaturen weglässt.

672–679. p.

FARAGÓ Lászlóné

BERUFUNGSANALYSE AUFGRUND VON ZWEI GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHEN ZEITSCHRIFTEN. – Die Berufungsanalyse ist im wesentlichen eine Benutzungsanalyse, besonders falls wir ihr Ergebnis mit den vorhandenen Ouellen vergleichen. Die gegenwärtige Analyse basiert auch die Jahrgänge 1974–1975 der Zeitschrift „Soziologie und Wirklichkeit". Die Analyse bezieht sich auf Dokumententypen und auf die chronologische, sprachliche und dem Ursprung entsprecehnde Verteilung der angeführten Dokumente. Die Ergebnisse der Analyse werden in Tabellen dargestellt. Der Vegleich der Berufungen mit den in den einheimischen Bibliotheken auffindbaren

soziologischen Zeitschriften beweist, dass ihre Benützung beinahe zufällig ist: die Frequenz der Berufungen ist median 1. Die Abhandlung geht auch auf die sich auf dem formallen Gebiet der Berufungen zeigenden Anomalien ein.

680–692. p.

KÁROLYI Ágnes

BERUFUNGSANALYSE IN DER PÄDAGOGISCHEN FACHLITERATUR. – In welchem Masse benützen wir die in Ungarn eingetroffenen ausländischen pädagogischen Zeitschriften? Die Abhandlung gibt einen Lagebericht aufgrund der Analyse, welche bei den Untersuchungen der Berufungen in den Jahrgängen 1975–1976 von der leitenden ungarischen pädagogischen Ze tschriften (Ungarische Pädagogik, Hochschulrundschau, Pädagogische Rundschau) vorz ufinden waren. Es wird in Tabellen dargestellt, wie sich die Berufungen in den untersuchten zwei Jahren den Dokumententypen und der Berufungssprache gemäss verteilen. Der Verfasser ordnet die Berufungsdokumente der ERIC Dokumententypologie entsprechend. Zuletzt wird es untersucht, in welchen Bibliotheken die berufenden Zeitschriften verfügbar sind und ob ein Zusammenhang zwischen den in Ungarn befindlichen Kopien und der Frequenz der Berufungen besteht.

693–700. p.

Inländisches Panorama

RÓZSA György

RICHTUNGLINIEN ZUR BETÄTIGUNG DES GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHEN INFORMATIONSSYSTEMS. – Dieser Artikel beschreibt die Thesen einer Rundtafelkonferenz, organisiert seitens der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und auch die bezügliche Diskussion. Im Laufe der Diskussion entfaltete sich das Einvernehmen in folgenden drei Beziehungen: 1. die Information ist ein integranter Teil der Wissenschaft; 2. die gesellschaftswissenschaftliche Information soll auf den Bibliotheken basieren; 3. es ist richtig, die wissenschaftliche Orientierung der Informationsarbeit den Benützern anzuvertrauen (Fachleute der Universitäten und Forschungsinstituten). Die Teilnehmer der Rundtafelkonferenz hielten es als real, dass die gesellschaftswissenschaftliche Information den Fachgebieten entsprechend in Subsystemen aufgeteilt werden soll, unter der methodischen Leitung je einer Informationszentrale.

701–705. p.

JORDÁN Katalin

LISTE DER BIBLIOTHEKARISCHEN FORSCHUNGSTHEMEN, IN GANG GESETZT IN DEN JAHREN 1977–1978.

706–711. p.

PELEJTEI Tibor

DIE ERSTEN 10 JAHRE DER BIBLIOTHEKARISCHEN ÖFFENTLICHKEITS-ARBEIT IN UNGARN. – In den Jahren zwischen 1968 und 1978 entwickelte sich in Ungarn die Öffentlichkeitsarbeit. Die Abhandlung klärt den Begriff „Öffentlichkeitsarbeit", die Methoden derselben, welche die Interessen der Bibliothek und der gesellschaftlichen Umgebung dienen. Es wird über die, während den 10 Jahren veröffentlichten, einheimischen Publikationen referiert, desweiteren über die öffentlichen Diskussionen und über einen erfolgreichen Zentralkurs, welcher zur Folge hatte, dass sich die bibliothekarischen Arbeiten der Öffentlichkeitsarbeit klärten und entfalteten. Auf dieser Weise wurde bei der Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodik eine Abteilung für Öffentlichkeitsarbeit ins Leben gerufen.

712–721. p.

Chronik

BILINCSI Lajos

DIE TÄTIGKEIT DES RATES DER HOCHSCHULBIBLIOTHEKSLEITER. – Als Resultat des Reforms in dem ungarischen Hochschulwesen, erhöhte sich wesentlich die Zahl der Hochschulen und deren Instituten. Der Bericht erschliesst, ausser den angeführten Problemen and Aufgaben, die mit der quantitativen Zunahme verbunden sind, auch sonstige Faktoren, welche die Arbeit des Rates und der Hochschulbibliotheken beeinflussen: 1. die in mehrerer Hinsicht heterogene Gemeinschaft der Hochschulen; 2. die Buntheit der organisatorischen Lösungen; 3. das verschiedene Entwicklungsniveau. Der gegenwärtige Artikel analysiert in erster Reihe jene identische (oder fast identische) Bibliotheksfunktionen, welche die zu den Hochschulen als Erhaltungsinstituten gehörenden mehr als 50 Bibliotheken zusammenbinden und auch ihre Arbeit, Entwicklung und nicht zuletzt auch ihre Zusammenarbeit bestimmen.

722–726. p.

Ausblick

NELSON, D. M.

METHODEN DER BERUFUNGSANALYSE IN DEN KÜNSTEN. – Der Artikel „Methods Citation Analysis in the Fine Arts", veröffentlicht in Special Libraries, 68.Jg. 1977. 11.No. 390–395.S. wird zusammengefasst.

727–730. p.

DÉRI Miklósné

UNTERRICHT DER LESER IN DER BENUTZUNG DER UNIVERSITÄTS-BIBLIOTHEKEN. – In den skandinavischen Staaten analysierten seit Beginn der 70er Jahre zahlreiche Untersuchungen die Lesegewohnheiten und Ansprüche der Universitätsstudenten. Diese Untersuchungen haben darauf hingewiesen, dass die Informierung der Leser nicht zufriedenstellend ist. In der Mitte der 70er Jahre organisierte man an den englischen und skandinavischen Universitäten Kurse für den Unterricht der Leser. Die Kurse orientierten sich im allgemeinen nicht auf die Bibliotheken, sondern standen in organischer Verbindung mit den beruflichen Kenntnissen der Studenten. Der Unterricht wird gemeinsam von den Instruktoren und dem Bibliothekspersonal durchgeführt. An den Kursen verschiedenen Typs werden die Leser in der Benützung der Informationsmittel unterrichtet und werden mit den zum Studium bzw. zur Forschung notwendigen Hilfsmitteln bekanntgemacht. Die Rundschau wurde aufgrund der Publikation Chalmers Tekniska Högskola, Biblioteket-Publikation 10, 11, 12 und 14 zusammengestellt.

731–738. p.

SUMAROKOV, L. N.–POLUSKIN, V. A.

ZUSAMMENARBEIT SOZIALISTISCHER LÄNDER AUF DEM GEBIETE DER INFORMATION. – Zusammenfassung des Artikels Sotrudnichestvo socialisticheskih stran v oblasti informacionnoj dejatel'nosti, veröffentlicht in Nauchno-technicheskaja informacia. Ser.1. 1977. 11–12.no. 74–78.p.

739–740. p.

VINOGRADOV, V. A.

GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHE INFORMATION IN DER SOWIETUNION. – Zusammenfassung des Artikels Razvitie informacii po obschestvenim naukam v SSSR, veröffentlicht in Sovetskaja Bibliografija, 1977. 5.no. 27–33.p.

741–742. p.

GAPOCHKA, M. P.

MISON, INTERNATIONALES GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHES INFORMATIONSSYSTEM UND DIE GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHE INFORMATION. – Gekürzter Vortrag des stellvertretenden Direktors des Gesellschaftswissenschaftlichen Informationsinstituts bei der Wissenschaftlichen Akademie der Sowjetunion gehalten in Budapest.

743–748. p.

MILLER, G.

ALLES FÜR DIE REKONSTRUKTION DER BIBLIOTHEKSDIENSTE IN DEM WIEDERVEREINIGTEN VIETNAM. – Zusammenfassung des Artikels „All for Reconstruction! Library Services in a Reunified Vietnam", veröffentlicht in International Library Review, 1978. 10.No. 109–118.S.

749–750. p.

Rezensionen

FOSKETT, A. C.: The UDC. The history, present status and future prospects of a large general classification scheme. (Geschichte, gegenwärtige Lage und Prospekte der DK.) London, Bingley, 1973, 171 S.
(Rez.: ZSEMBERI Anikó)

751–755. p.

MASZANOV, Ju. I.–NITKINA, N. V.–TITOVA, Z. D.: Ukazateli soderzhanija russkih zhurnalov i prodolzhajuschihsja izdanij 1755–1970. (Bibliographie über die Repertorien der Zeitschriften und periodischen Veröffentlichungen in russischer Sprache.)
(Rez.: KERTÉSZ Gyula)

756–759. p.

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ (BIBLIOTHEKSRUNDSCHAU), Repertorium 1955–1974. Zusammengestellt: SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa, Budapest, OSZK KMK-NPI. 1978. 465 S.
(Rez.: PÉTER László)

760–765. p.

СОДЕРЖАНИЕ

БАБИЦКИ Бэла

НОВЫЙ ЭТАП В РАЗВИТИИ УНИВЕРСАЛЬНОЙ ДЕСЯТИЧНОЙ КЛАССИФИКАЦИИ. — Статья кроме структуальных изменений, наступивших за последние полтора десятилетие (напр. прекращение или перемещение групп), анализирует новые тенденции развития (формирование таблиц новых общих делений и значительное совершенствование предыдущих, введение новых методов индексирования). Обобщает ревизионные стремления, которые осуществляют новые результаты теории классификации, самым важным общим признаком которых является обеспечение координации классов. Занимается также и с проблемами машинной подготовки „Master version of UDC", наконец с работой и результатами комиссий (реорганизированной комиссии ФИД/ЦЦЦ с ревизионных комиссий), служащих для осуществления целей развития.

стр. 659—671.

ЧЮРИ Иштван

МЕЖДУНАРОДНЫЙ СТАНДАРТНЫЙ НОМЕР КНИГ ЯВЛЯЕТСЯ ТАКЖЕ НОМЕРОМ КНИГ И В БИБЛИОТЕКЕ? — Ожидания и опасности в связи с применением в библиотеках Международного стандартного номера книг. — В настоящее время в Венгрии еще нет возможность для кооперированного использования баз библиографических данных в системе „on line". Но по мнению автора уже в настоящее время нужно принимать во внимание эту возможность для совершенствованных традиционных библиотечных операций. Международный стандартный номер книг, как единый поисковый номер, может быть использован для этой цели. Под руководством автора Университетская библиотека им. Лайоша Кошута в г. Дебрецен, начиная с 1978 г. применяет Международный стандартный номер книг, как индекс для расстановки монографических изданий. В дальнейшем статья анализирует преимущества и невыгоды процесса, излагает совершенствованный библиотечный рабочий процесс присваивания частных индексов пропуском.

стр. 672—679.

ФАРАГО Ласлонэ

АНАЛИЗ ССЫЛОК НА ОСНОВАНИИ ДВУХ ОБЩЕСТВЕННО-НАУЧНЫХ ЖУРНАЛОВ. — Анализ ссылок является по существу анализом пользования, особенно если его результат сравниваем со существующими источниками. Основой настоящего анализа являются годовые комплекты журналов „Szociológia" и „Valóság" от 1974—1975 гг. Анализ касается типов документов и разделения ссылочных документов

по хронологии, языку и происхождению. Результаты анализа демонстрируются таблицами. Сравнение ссылок с социологическими журналами, находящихся в отечественных библиотеках, показывает, что их пользование является почти случайным: частота ссылок равна медианой I. Статья кроме этого занимается также и с аномалиями, встречающимися в формальной области ссылок.

стр. 680—692.

КАРОЛЬИ Агнеш

ИССЛЕДОВАНИЕ ССЫЛОК В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СПЕЦЛИТЕРАТУРЕ. — В какой мере используются поступающие в Венгрию зарубежные педагогические журналы? Статья на основании исследования анализа ссылок трёх важнейших венгерских педагогических журналов (Magyar Pedagógia, Pedagógiai Szemle, Felsőoktatási Szemle) в годовых комплектах от 1975—1976 гг. дает описание состояния. В таблицах демонстрирует, каким образом разделяются в исследованных годах ссылки по типам документов и по языку. Автор упорядочивает ссылочные документы на основании типологии ERIC. Наконец исследует то, в которых библиотеках находятся журналы на которые ссылаются, есть ли связь между отечественной экземплярностью и частотой ссылок.

стр. 693—700.

Библиотечное дело страны

РОЖА Дьёрдь

ДИРЕКТИВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ПО ОБЩЕСТВЕННЫМ НАУКАМ. — Статья излагает тезисы и дискуссию конференции круглого стола Венгерской Академии наук. Участники дискуссии согласились в следующем: I. Информация является интегрированной частью науки; 2. общественно-научную информацию нужно построить на базе библиотек; 3. научную ориентацию информационной работы ладно поверить заинтересованным пользователям (специлалистам университетов, научно-исследовательских институтов). Они считали реальным ту концепцию, чтобы общественно-научная информация сформировалась из подсистем по специальностям, под методическим руководством специальных информационных центров.

стр. 701—705.

ЙОРДАН Каталин

СПИСОК БИБЛИОТЕЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ, НАЧАТЫХ В 1977—1978 гг.

стр. 706—711.

ПЕЛЕЙТЕИ Тибор

ПЕРВОЕ ДЕСЯТИЛЕТИЕ СВЯЗИ БИБЛИОТЕК С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ В ВЕНГРИИ. — Между 1968—1978 годами в Венгрии заметно развивалась деятельность под названием «связь библиотек с общественностью» („public relations"). Статья обясняет это понятие, методы организации связей, служащих интересам библиотеки и общественной среды. Отчитывается об изданиях, опубликованных за десять лет, о дискуссиях и об удачном, центрально организованном курсе, в результате которого выяснились и вырисовались задания библиотек в этой области. На основании этого организовали в Центре библиотековедения и методической работы Отдел библиотечных связей.

стр. 712—721.

Хроника

БИЛИНЧИ Лайош

РАБОТА СОВЕТА РУКОВОДИТЕЛЕЙ БИБЛИОТЕК ВУЗОВ. — В результате осуществления реформы в начале 70-х годов в венгерском высшем образовании в значительной мере повысилось число вузов и их учреждений. Статья кроме изложения задач и проблем, связанных с количественным увеличением вузов, вскрывает и другие факторы, которые влияют на работу Совета и на вузовские библиотеки: 1. довольно гетерогенная совокупность вузов; 2. пестрота организационных решений; 3. разный уровень развития. Статья анализирует главным образом ту тождественную (или приблизительно тождественную) библиотечную функцию, которая соединяет более полсотня библиотек, принадлежащих к вузам, определяя их работу, развитие и не в последней мере и их сотрудничество.

стр. 722—726.

Библиотечное дело за рубежом

НЕЛСОН, Д. М.

АНАЛИЗ ССЫЛОК В ОБЛАСТИ ИСКУССТВА. — Суммирование статьи, опубликованной в журнале „Special Libraries" 68 том, № 11 от 1977 г. стр. 390—395.

стр. 727—730.

ДЭРИ Миклошнэ

ПОДГОТОВКА ЧИТАТЕЛЕЙ ДЛЯ ПОЛЬЗОВАНИЯ УНИВЕРСИТЕТСКИХ БИБЛИОТЕК. — Начиная с 1970 г. в скандинавских странах мно-

гочисленные исследования анализировали читательские навыки и запросы студентов. Исследования обратили внимание на то, что информирование читателей неудовлетворительное. В середине 70-х гг. на английских и скандинавских университетах организовали курсы для подготовки читателей. Курсы вообще не были ориентированы на библиотеки, но органически примыкались к специальным знаниям студентов. Подготовку организуют совместно преподаватели и библиотечный персонал. На разного типа курсах читателей подготовляют к пользованию информационных средств, познакомлят их с пособиями, нужными при учебе или к исследованию. Обзор составленный на основании 10, 11, 12 и 14 номеров публикации „Chalmers Tekniska Högskola, Biblioteket — Publikation."

стр. 731—738.

СУМАРОКОВ, Л. Н.—ПОЛУШКИН, В. А.

СОТРУДНИЧЕСТВО СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. — Суммирование статьи, опубликованной в журнале «Научно-техническая информация. Серия I». № 11—12 от 1977 г. стр. 74—78.

стр. 739—740.

ВИНОГРАДОВ, В. А.

РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИИ ПО ОБЩЕСТВЕННЫМ НАУКАМ В СССР. — Суммирование статьи, опубликованной в журнале «Советская библиография» № 5 от 1977 г. стр. 27—33.

стр. 741—742.

ГАПОЧКА, М. П.

МИСОН, ИНИОН И ИНФОРМАЦИЯ ПО ОБЩЕСТВЕННЫМ НАУКАМ. — Сокращенный вариант прочитанного в Будапеште доклада заместителя директора Института общественных наук Академии наук СССР (ИНИОН).

стр. 743—748.

МИЛЛЕР, Ж.

ВСЕ ЗА РЕКОНСТРУКЦИЮ! БИБЛИОТЕЧНЫЕ УСЛУГИ В ВОССОЕДИНЕННОМ ВЬЕТНАМЕ. — Суммирование статьи, опубликованной в журнале „International Library Review" № 10 от 1978 г. стр. 109—118.

стр. 749—750.

Обзор

ФОСКЕТТ, А. Ц.: История, настоящее состояние и перспективы Универсальной десятичной классификации. (Рец.: ЖЕМБЕРИ Анико).

стр. 751—755.

МАСАНОВ, Ю. И.—НИТКИНА, Н. В.—ТИТОВА, З. Д.: Указатели содержания русских журналов и продолжающихся изданий от 1755—1970 гг. (Рец.: КЕРТЕС Дьюла).

стр. 756—759.

Кёньвтари фидьелё. Репертоарий 1955—1974 гг. Сост.: СИНАИНЭ ЛАСЛО Жужа. (Рец.: ПЕТЕР Ласло).

стр. 760—765.

Ára: 15,— Ft